

Eeva Paunonen

Esivallan ja paikallisyhteisön kohtaaminen käräjillä
Nousiaisissa vuosina 1753-1765.

Suomen historian
Pro gradu-tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Historian ja etnologian laitos
Kevät 2005

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty HUMANISTINEN	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Paunonen Eeva-Riitta Susanna	
Työn nimi – Title Esivallan ja paikallisyhteisön kohtaaminen käräjillä Nousiaisissa vuosina 1753-1765.	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Kevät 2005	Sivumäärä – Number of pages 94 + liite
Tiivistelmä – Abstract <p>Tutkielma käsittelee varsinaissuomalaisen paikallisyhteisön asukkaiden ja esivallan edustajien toimintaa kihlakunnanoikeuden käräjillä Nousiaisissa vuosina 1753-1765. Käräjillä käsiteltiin varsinaisten rikostapausten lisäksi hallinnollisia ja kurinpitokysymyksiä sekä paikallisyhteisön jäsenten keskinäisiä riitoja.</p> <p>Maallinen ja hengellinen esivalta valvoivat yhä tiukasti ihmisten sukupuolista käyttäytymistä ja alkoholin käyttöä sekä yhteisön jäsenten elintapoja. Salavuoteus- ja huoruustapauksissa naiset joutuivat enenevässä määrin kantamaan vastuun seurauksista yksin. Esivallan edustajien kontrolloidessa alkoholin käyttöä yhä tiukemmin yhteisön jäsenet joutuivat luopumaan perinteisistä alkoholin käyttötavoistaan.</p> <p>Sekä esivallan edustajat että paikallisyhteisön jäsenet tarkkailivat sairautta ja poikkeavuutta yhteisössä. Asukkaat ilmoittivat normien vastaisesta käytöksestä esivallan edustajille, jotka ryhtyivät tarvittaessa toimenpiteisiin.</p> <p>Paikallisyhteisön jäsenet eivät arastelleet haastaa toisiaan tarvittaessa käräjille, ja oikeudessa käsiteltiin paljon sopimusrikkomuksia ja taloudellisia kiistakysymyksiä sekä herjaus- ja kunnianloukkaustapauksia. Henkilökohtainen maine oli tärkeä 1700-luvun ihmiselle ja käräjäoikeus oli taho, jossa voitiin katkaista siivet ympäristössä levitellyiltä huhuilta. Käräjätapausten osapuolilla vaikuttaa olleen usein tarpeeksi laintuntemusta ja tietoa oikeuden käytännöistä, niin että he pystyivät ajamaan omia tavoitteitaan. Käräjöidessä legaalisen todistusteorian periaatteista oltiin tietoisia, ja vastapuolen todistajia yritettiin usein jäädä epäpätevinkin perustein.</p>	
Asiasanat – Keywords tuomiokirjat, käräjät, lainkäyttö, oikeushistoria, Nousiainen, 1700-luku	
Säilytyspaikka – Depository Historian laitos	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	
1.1 1700-luvun maalaisyhteisö	1
1.2 Tutkimuskysymykset	3
1.3 Keskeisimmät käsitteet ja kirjallisuus	6
2. LÄHTEET, METODIT JA TAUSTAT	
2.1 Tuomiokirjat lähdeaineistona	10
2.2 Lähteiden käyttö ja metodit	13
3. VUODEN 1734 LAKI JA KÄRÄJÄT	
3.1 Valtakunnan lain kehitystyö	16
3.2 Käräjien järjestäminen	18
4. SALAVUOTEUS, HUORINTEKO JA AVIOLIITTO	
4.1 Seksuaalirikokset oikeudessa	20
4.2 Isäntä ja piika käräjillä	23
4.3 Leski Anna Wirtzenian epäonninen liitto	29
4.4 Avioliiton purkaminen	35
5. JUOPUMUS JA SEN LIEVEILMIÖT	
5.1 Alkoholikulttuuri lainsäädännössä	39
5.2 Juopumusrikokset käräjillä	41
5.3 Pitkällinen juopottelu ja sen vaikutus yhteisöön	45
6. HERJAUS JA KUNNIA	
6.1 Tavanomainen herjaus	49
6.2 Esivallan edustajan maine	50
6.3 Maineen ja kunnian perääminen oikeudessa	53
7. YHTEISÖN KONTROLLI, HOIVA JA SIETOKYKY	
7.1 Sairaus ja poikkeavuus	59
7.2 Yhteisön välinen kontrolli	62
7.3 Esivallan harjoittama tarkkailu	66
8. VÄKIVALLAN KÄYTTÖ PAIKALLISYHTEISÖSSÄ	
8.1 Väkivalta eri tilanteissa	72
8.2 Väkivalta perheyhteisössä	77
9. PÄÄTÄNTÖ	80
Lähteet ja kirjallisuus	86
LIITE 1	

1. Johdanto

1.1 1700-luvun maalaisyhteisö

Varsinaissuomalainen Nousiaisten pitäjä oli 1700-luvun puolivälissä tyypillinen maalaisyhteisö, jonka kollektiivinen elämänpiiri kulminoitui kirkkoon ja kärkeihin. 1750-luvun puolivälissä pitäjän näennäistä harmoniaa oli jo rikkonut pietistisen herätysliikkeen nousua seurannut konflikti. Hengellinen ja maallinen esivalta pyrkivät pitämään kuria ja valvomaan kyläyhteisön asukkaiden käyttäytymistä. Ihmisiä tarkkailtiin myös kyläyhteisön sisällä. Olivatko kirkon arvot ja opetukset sisäistetty, vai oliko kaikki pelkkää ulkokultaisuutta? Millaisia esivallan ja paikallisyhteisön asenteet ja arvot olivat ja miten ne ilmenivät?

1700-luku on monien eri aatevirtausten vuosisata, jota on kutsuttu muun muassa valistuksen ja hyödyn aikakaudeksi. Vaikka aikakautta voitaisiinkin katsoa joskus kuvattuna liioitelluin termein, oli 1700-luku silti monien uusien ajatusten, ideoiden ja uudistusten aikaa. Uudenlaiset ajattelutavat saivat jalansijaa todennäköisesti ensimmäiseksi sivistyneistön ja yläluokan keskuudessa, mutta niiden vaikutus alkoi ilmetä myös muualla yhteiskunnassa. On kuitenkin kyseenalaista, miten laajalti ja millä nopeudella uudet ajatussuunnat levisivät.

Kirkon vaikutusvalta yhteiskunnassa alkoi murentua 1700-luvun jälkipuoliskolla. Edellisen vuosisadan aikana kuninkaan ja valtion suhde oli muodostunut miltei symbioottiseksi. Kuninkaan vallan kasvaessa erääksi aikakauden peruspilariksi oli muodostunut teokratia, eli usko siihen, että Jumalalla oli hallussaan korkein valtiollinen valta, ja että maallinen hallitsija oli samalla Jumalan edustaja maan päällä. Ajattelutavan olennainen osa oli kolmisäätyoppi, jonka mukaan Jumala oli järjestänyt yhteiskunnan kolmiportaiseksi.¹ Teokratian² ajattelutavan myötä kasvoi kirkonkin valta. 1600-luvun lopulta lähtien oli kirkko panostanut merkittävästi kansanopetuksen

¹ Säädyt koostuivat opetus- eli pappissäädystä, poliittisesta eli hallitsijasäädystä sekä huoneenhallituksesta, joka edusti perhe-elämää. Keskenään säädyt muodostivat orgaanisen kokonaisuuden ja perustuksen yhteiskunnalle. Laasonen 1991, s. 204–205.

² Teokratia sisältyi keskeisesti jo itsevaltiuden syntyvaiheisiin. Suurvalta-aikana teokraattinen ajattelu vahvistui entisestään. Ks. mm. Karonen 1999 s. 295–297 ja Laasonen 1991 s.204–208.

lisäämiseen ja hartauselämän syventämiseen. ³ Puhdasoppisen kirkon keskeisimmät opetukset ja periaatteet esiteltiin ns. huoneentaulussa, joka sisältyi katekismukseen, kansanopetuksen ydintekijään. Kirkon tarkka puhdasoppisuuden varjelu johti teologian pysähtyneisyyden tilaan, sillä kirkon linjasta poikkeavia ajatuksia ei suvaittu. ⁴

Suuri Pohjan sota ja sitä seurannut Isoviha (vuodet 1713-1721) synnyttivät muutoksen sekä kirkossa että kansassa. ⁵ Sodanaikaiset koettelemukset olivat olleet niin raskaita, että usko kärsimykseen kollektiivisena rangaistuksena ihmisten synneistä alkoi hiljalleen murentua. ⁶ Muutosta edisti myös uuden uskonnollisen ajattelutavan, pietismin esiintulo. Pietismin ensisijainen tavoite oli ihmisten uskonnollisen elämän syventäminen erityisesti yksilöllisistä lähtökohdista. Tämä oli vastakohtaista luterilaisen kirkon painottamalle kollektiivisuudelle. ⁷ Pietismin opit yksilön omakohtaisesta pelastuskokemuksesta olivat ristiriidassa vallitsevan, Raamattuun perustuvan uskonkappaleiden noudattamisen kanssa. ⁸ Hallitsijan vallan heikentyessä mureni myös siihen tiukasti kiinnittyneen kirkon valta-asema. Kirkko säilyi kuitenkin yhtenäisenä ja edelleen tärkeänä yhteiskunnallisena vaikuttajana.

1500-luvulta lähtien rikosoikeudesta oli kasvanut vahvasti alempiin yhteiskuntaryhmiin suuntautunut vallankäytön muoto. Oikeuslaitos oli yksi niistä välineistä, joilla ylempät yhteiskuntaryhmät pyrkivät eliminoimaan intressiensä kannalta epämiellyttävät ja vaaralliset väestöosat. Vuonna 1608 raamatullinen Mooseksen laki nostettiin välittömäksi oikeuslähteeksi. ⁹ 1600-luvulla hallitusvalta pyrki ankarien rangaistusten avulla pitämään yllä alamaistensa kunnioitusta ylempiään kohtaan. Keskitetyn hallinto-

³ Täysortodoksian aikana pyrittiin yhdistämään tiukka kirkkokuri ja sielunhoito, sekä kansanopetuksen edistäminen. Tavoitteeksi otettiin sisäluvun kehittäminen aiemman, ulkolukuun keskittyneen opetuksen sijaan.

⁴ Laasonen 1991, s.220-221.

⁵ Kustaa H.J. Vilkunalta on piakkoin valmistumassa tutkimus, joka perusteellisesti analysoi isovihan vaikutusta rahvaan mentaliteettiin. T.Nygårdilta saatu tieto.

⁶ Käsitteiden sodan kärsimysten aiheuttamasta uskonpuutteesta on tuonut esille mm. Mikko Juva väitöskirjassaan. Juva 1955 s.190-199

⁷ Pietismi oli alkujaan 1600-luvun lopulla Keski-Euroopassa syntynyt sekä luterilaisen että reformoidun kirkon uudistusliike, ja eräänlainen valistuksen rinnakkaisilmiö. Se levisi erityisen voimakkaasti Saksassa. Pietismiä (ja pietistejä) on vaikea määritellä spesifisti, sillä käsitteen alla mahtuu monia eri suuntauksia ja alalajeja. Yleistä pietistisille liikkeille on uskonnollisen elämän syvyyden ja individualistisen otteen korostaminen. Pietismistä lisää mm Pajula 1898 ja Ruuth 1922 sekä Laine1996.

⁸ Heininen 1996 s.124

⁹ Pajuoja 1991 s. 16-17.

ja tuomioistuinlaitoksen kehittymisen myötä perinteisen talonpoikaisen yhteisön vaikutusvalta väheni.¹⁰

1.2 Tutkimuskysymykset

Tämän työn keskeisimpänä tarkoituksena on perehtyä 1700-luvun puolivälin maalaisyhteisöön ja sen asukkaiden ajatusmaailmaan ja maailmankuvaan, koskien erityisesti sen moraalikäsitteitä. Puhdasoppisen kirkon tarkoituksena oli, että yhteisö eli sen julistaman huoneentaulun lain oppien mukaisesti. Näin ollen tavoiteltu ihanne oli yhteisö, joka uskoi kuninkaan kaikkivoiputeen, sillä hänhän oli Jumalan edustaja maan päällä. Ja niin kuin kunnioitettiin kuningasta, tuli rahvaan myös kunnioittaa ja totella kuninkaan vallan edustajia yhteisössä. Samoin jokaisen oli tiedettävä asemansa hierarkiassa, kuten kolmisäätyoppi neuvoi. Yli kaiken muun nousi kuitenkin yhtenäisyyden ja harmonian ylläpitäminen.¹¹

Keskeisin tutkimuskysymys on se, mitkä olivat yhden paikallisyhteisön jäsenen motiivit, vaikutusmahdollisuudet ja selviytymisstrategiat käräjillä? Selviytymisstrategioilla tarkoitetaan tässä yhteydessä keinoja, joilla eri osapuolet pyrkivät käräjillä puolustautumaan ja ajamaan omia tavoitteitaan. Millä tavalla yksilön, yhteisön ja esivallan väliset vuorovaikutussuhteet näkyivät käräjillä? Noudatettiinko esivallan antamaa moraalikäsitteistä, vai ilmenikö välillä ristiriitoja annetuissa normeissa ja ihmisten käyttäytymisessä?

Nämä ovat työn olennaisimmat kysymykset. Millä tavalla niihin voi ryhtyä etsimään vastausta? Kysymykset moraal- ja kurinpitotoimista ohjaavat käyttämään ensisijaisena lähdeaineistoja käräjäoikeuden pöytäkirja-aineistoa eli tuomiokirjoja. Niiden avulla on mahdollista tarkastella yhteisössä vallinneita arvoja lain ja oikeudenkäytön näkökulmista. Oikeudenkäytössä kolmisäätyopin arvot olivat vahvasti läsnä.¹² Jos etsitään tapauksia, joihin liittyvät moraaliset arvot, kuten siveys- ja juopumusrikokset, niiden käsittelystä ja tuomioista voi saada selville, miten tuonkaltaisiin rikkomuksiin suhtauduttiin. Tärkeimmät tutkimuskysymykset sitoutuvat oikeudenkäyttöön niin

¹⁰ Pajuoja 1991 s. 20-21

¹¹ Laasonen 1991 s.354–358

¹² Seuraavassa luvussa käsitellään sekä tuomiokirjojen käyttöä lähdemateriaalina että v.1734 lakia yksityiskohtaisemmin.

kiinteästi, että varsinaisesta oikeudenkäytöstä syntyy suppeampi tutkimuskysymys, jota pyritään tarkastelemaan tulevaisuudessa.

Tutkimuspaikkakunnaksi valittu varsinaissuomalainen Nousiaisten pitäjä sijaitsee lähellä Turun kaupunkia, ja kuului tuolloin Maskun kihlakuntaan. Se koostui 1700-luvun puolivälissä 55 eri kylästä, joiden yhteenlaskettu asukasluku oli noin 2000. Valtaosa väestöstä oli talollisia, säätyläisten ja palkollisten muodostaessa pienen vähemmistön.¹³ Kaupankäynti hoidettiin pääasiallisesti Turussa, joskus Naantalissa. Vuonna 1761 Nousiaisissa käynnistettiin isojako, jonka toimittaminen kesti vuoteen 1828 saakka. Nousiainen oli tyypillinen varsinaissuomalainen pitäjä niin väestönsä kuin elinkeinonsa suhteen.

Nousiaisten valinta tutkimuskohteeksi perustuu siihen, että vuonna 1754 kansanherätys syttyi Uudellakirkolla, joka sijaitsi lähellä Nousiaisia. Herätysliike levisi nopeasti Nousiaisiin, jossa se aiheutti konfliktin yhteisön keskuudessa. Erityisen mielenkiintoista Nousiaisissa on sen tunnetuin kirkkoherra Abraham Achrenius (1706–1769). Hän oli aikansa kuuluisimpia herännäissaarnamiehiä. Hänessä henkilöityvät suomalaisen pietismin eri vaiheet separatistisesta hurmosliikkeestä maltilliseen kirkolliseen pietismiin.¹⁴ Ollessaan Ähtävällä kirkkoherrana hän joutui hurmoksellisen radikaalipietismin valtoihin, erosi papinvirastaan, ja pakeni muiden separatistien mukana Ruotsiin. Siellä ollessaan hän tutustui muun muassa herrnhutilaisuuteen, josta hän sai vaikutteita. Palattuaan Ruotsista Achrenius päätyi lopulta Nousiaisten kirkkoherraksi, jossa kohosi paikallisen herätyksen johtohahmoksi. Hän oli kiistanalainen hahmo, ja herätysliike synnytti selvän konfliktin heränneiden ja muun seurakunnan välille.¹⁵ Vaikka tämä työ ei käsittelekään herätysliikettä ja sen aiheuttamaa hajaannusta paikallisyhteisössä, Nousiaisten herätysliike ja Achreniuksen toiminta ovat kysymyksenasettelun ja mahdollisen jatkotutkimuksen kannalta mielenkiintoisia tekijöitä.

Tutkimusajankohdaksi painottuvat vuodet 1753–1765. Tuolloin sodan ja senjälkeisen miehityksen aiheuttamien vauriot olivat jo osittain korjaantuneet ja seurakuntaelämä

¹³ Isovihan hävitysten myötä asukasluku oli laskenut ja taloja tuhottu. Nousiaisten 149 talosta valtaosa oli kruunun taloja, perintö- ja rälssitaloja oli vain muutama. Oja 1977 s.287–289.

¹⁴ Ruuth 1922 passim.

¹⁵ Ruuth 1922 s. 132–140.

palautunut normaaliksi. Nämä vuodet on valittu myös sillä perusteella että vuonna 1753 Achrenius aloitti Nousiaisten kirkkoherrana. Achrenius kiinnitti kurinpitokysymyksiin tarkasti huomiota, ja esiintyi suhteellisen aktiivisesti käräjillä. Kirkkoherraa kohtaan tunnettu epäluulo saattoi lisätä kirkkokuriin liittyvien tapausten määrää käräjillä. Achreniuksen aloittaessa Nousiaisten kirkkoherrana häntä vastaan esitettiin useita valituksia koskien erityisesti hänen liian tiukkana pidettyä kurinpitoaan.¹⁶ Tutkimusajankohdan laajuus on määritelty osittain tapahtumien ja osittain tutkimusmetodin mukaan.

Tässä työssä tarkastellaan ihmisten, yhteisön ja yksilöiden ajattelutapaa, toimintaa ja arvomaailmaa. Näiden käsitteiden tutkimista kutsutaan mentaliteettihistoriaksi. Mentaliteettihistoria on vaikea käsite juuri epämääräisyytensä vuoksi. Mentaliteettien historia on määritelty suurten ihmisjoukkojen kollektiivisen tajunnan hahmottamiseksi.¹⁷ Tämä määritelmä on ongelmallisen siinä suhteessa, ettei menneisyyden yhteiskuntaa nykyistä suuremmasta homogeenisyydestä huolimatta voi pitää kaikilta osin yhtenäisenä ajatusmaailmansa suhteen.¹⁸ Matti Peltosen mukaan mentaliteettien tutkimus sisältää aineksia sekä ajattelun että toiminnan piiristä, sekä mielen että ulkoisen tapahtumisen maailmasta. Tutkimuskohteeksi ovat nousseet inhimillisen toiminnan eri muodot, joissa ihmisen ajattelun ja käyttäytymisen suhde on mielenkiinnon kohteena.¹⁹ Kulttuurihistorioitsija Anu Korhonen katsoo mentaliteetin olemassaolon ilmentyvän kahdella eri tavalla. Mentaliteetin voi löytää niinä edellytyksinä ja valmiuksina, joille ihmiset saattoivat rakentaa maailmankuvansa, eli menneisyydessä olemassa olevana rakenteena. Toisaalta mentaliteetti on aina myös tutkijan luoma rekonstruktio.²⁰ Tässä työssä mentaliteetin käsite yhdistetään kiinteästi lakiin ja oikeudenkäyttöön lähdeaineiston myötä. Työn perusoletuksena on, että tutkimuskysymykset ja niiden tuomat tulokset valaisevat osia yhteisössä vallinneesta mentaliteetista, mutta saatujen tulosten perusteella ei pystytä muodostamaan siitä kokonaiskuvaa, sillä on kyseenalaista, voidaanko sellaista missään olosuhteissa luoda.

¹⁶ Juva 1955 s. 198–199.

¹⁷ Korhonen 2001 s.44

¹⁸ Korhonen 2001 s. 45

¹⁹ Peltonen 1990 s.15–16

²⁰ Korhonen 2001 s.50–51

1.3 Keskeisimmät käsitteet ja kirjallisuus

Tutkielmani kysymyksenasettelu perustuu konkreettisten kohteiden sijaan pitkälti abstrakteihin käsitteisiin, mikä vaatii kyseisten käsitteiden tarkan määrittämisen ja rajaamisen. Tosin tutkimuskirjallisuudessaakin samoista käsitteistä esitetään hieman toisistaan poikkeavia selityksiä ja tulkintoja. Abstrakteihin aihepiireihin kohdistuvassa tutkimuksessa käsitteen omakohtainen määrittely voi helposti laajeta kauas alkuperäisestä määritelmästä, mikä voi puolestaan vaikeuttaa tutkimuskysymyksiin vastaamista.

Yksi tämän työn määriteltävistä käsitteistä on moraali. Se nähdään tässä työssä Michel Foucault'n määritelmän mukaan joukkona arvoja ja toimintasääntöjä, joita yksilölle ja ryhmille annetaan erilaisten määräilykoneistojen ja kirkon välityksellä. Yksilöt enemmän tai vähemmän kokonaan alistuvat johonkin käyttäytymisperiaatteeseen, tottelevat tai vastustavat jotakin kieltoa tai ohjetta, kunnioittavat ja laiminlyövät jotakin arvojen kokonaisuutta.²¹ Foucault jatkaa määritelmää tähdentämällä, että moraali voidaan nähdä myös yksilöiden todellisena käyttäytymisenä suhteessa heille annettuihin arvoihin.

Olennaista tälle tutkielmalle on esivallan, paikallisyhteisön ja yksilön välinen suhde. Yhteisö on moniselitteisenä käsitteenä ongelmallinen määrittellä. Yhteisön voidaan katsoa olevan muun muassa alueellinen, sosiaalisen vuorovaikutuksen tai yhteenkuuluvuuden ja symbolisen yhteisyyden yksikkö, kaikkien kolmen määreen kuitenkin sulautuessa toisiinsa.²² Puhdasoppiselle kirkolle yhteisöllisyys oli ensiarvoisen tärkeää, sillä juuri sen avulla 1700-luvun yhteiskunnassa yhteisö muodostui monista eri kerroksista, kuten tutkimuspaikkakunnan kaltainen pieni maalaispitäjä. Yhteisöille oli yhteistä sen jäsenten väliset vuorovaikutussuhteet, kuten käyttäytymissäännöt, moraaliset sitoumukset, normit, sanktiot ja sisäiset hierarkiat.²³ Nämä vuorovaikutussuhteet olivat muodostuneet hallitsijan ja kirkon sekä ihmisten välisen kanssakäymisen myötä. Valtaapitävät määrittivät yhteisön jo aiemmin

²¹ Foucault 1996 s.132-137

²² Lehtonen 1990 s.18-19

²³ Lehtonen 1990 s.25-26

mainitun huoneentaulun lain edustamien arvojen ja asenteiden kautta. Yhteisö muodostui myös omista, pinnanalaisista arvoista ja kirjaamattomista laeista, joita on huomattavasti vaikeampaa, ellei mahdotonta löytää ja tarkentaa.²⁴

Yhteisön suhde uskontoon ja kirkkoon oli väistämättä kaksijakoinen, sillä uskonnollisen elämän ylin auktoriteetti oli samalla teokratian oppien mukaisesti maallisen vallanpitäjän kanssataistelija. Kirkko toimi kahdella tasolla, tarkoituksenaan pönkittää alamaisen uskoa kruunuun, mutta samalla ylläpitää uskonnollisen elämän ja kristinopin merkitystä.²⁵ Kirkko ja kruunu määrittivät kolmisäätyopin ja katekismuksen kautta moraalin.²⁶ Puhdasoppisen kirkon vahvuus ja samalla heikkous oli yhtenäisyyden ja harmonian merkityksen korostaminen.²⁷ Ennen pitkää tämä loi mahdollisuuden uusien ajatussuuntien esiinmarssille. Individualistista uskonelämää painottava pietismi oli vastakohtainen puhdasoppisen kirkon ajatusmaailmalle.²⁸ Pietismillä oli samalla poliittinen ulottuvuus, sillä kapinointi kirkkoa vastaan oli samalla kapinointia kuningasta vastaan.²⁹

Sosiaalisen kontrollin käsite on tässä työssä keskeinen ja siihen sisältyy sekä virallinen että epävirallinen yhteisöllinen kontrolli. Käytettyjen lähteiden luonteesta johtuen virallinen kontrolli asettuu etusijalle. Virallinen kontrolli käsitti hallinnolliset ja oikeudelliset toimenpiteet, jotka liittyivät rikollisuuden hoitoon, lainkäyttöön, tuomitsemiseen ja tuomioiden toimeenpanemiseen. Epäviralliseen sosiaaliseen kontrolliin puolestaan kuuluivat yksilön ja yhteisön reaktiot epätoivottua ja normien vastaiseksi katsottua käytöstä kohtaan. Epävirallinen sosiaalinen kontrolli voi myös ilmetä rikolliseksi leimaamisena, todistajien vaimentamisena tsekä läheisten tarkkailuna³⁰

²⁴ Lehtonen 1990 s.24

²⁵ Laasonen 1991 s. 204–207

²⁶ Chadwick 1977 s.15-21

²⁷ Mm. Laine 1996, s.16–23

²⁸ Puhdasoppinen kirkkokin yritti vilpittömästi syventää seurakuntalaistensa uskonnollista elämää, mutta kollektiivisessa hengessä. Laasonen 1991 s.323-327

²⁹ 1600-luvun radikaalipietistien jälkeen pietismi levisi 1700-luvulla ylempien kansanosien keskuudessa mm. seuratapaamisina, jotka kiellettiin v. 1734 konventikkeliplakaatissa. 1700-luvulla pietismi levisi ns. heränneiden karoliinien myötä sotavankeudessa.

³⁰ Koskivirta 2001 s.14-15

Keskeinen osa-alue tälle työlle ovat kontrolli, rikollisuus, lainkäyttö ja käräjät. Kaikista näistä osa-alueista Suomen historiassa on olemassa laajalti eri tutkimuksia. Tärkeimpiä tutkijoita on Heikki Ylikangas, joka on perehtynyt muun muassa oikeudenkäytön kehitykseen sekä väkivallan ja vallankäyttöön suomalaisessa yhteiskunnassa. Tämän työn kannalta tärkeä tutkimus on myös Anu Koskivirran väitöskirja *Sisäinen vihollinen*, jossa hän on tarkastellut henkirikoksia ja kontrollia 1700-luvun lopun itäsuomalaisessa paikallisyhteisössä. Itäsuomalaisen yhteisön rikollisuutta 1500- ja 1600-luvuilla on puolestaan tutkinut Olli Matikainen, keskittyen erityisesti väkivallan käyttöön liittyneisiin normeihin ja moraliteetteihin. Oikeushistorioitsija Pia Letto-Vanamo on tutkinut käräjiä ja lainkäyttöä sekä maakuntalakien että vuoden 1734 lain näkökulmista. Björn Furuhagen on tarkastellut tutkimuksessaan *Berusade bönder och bråkiga båtsmän: social kontroll vid sockenstämmor och ting under 1700-talet* rikollisuutta ja sosiaalista kontrollia käräjillä ja pitäjänkokouksissa 1700-luvun Ruotsissa. Furuhagenin mukaan siirtyminen valtion ohjaamaan ja valvomaan sosiaaliseen kontrolliin tapahtui 1700-luvun kuluessa. Hän painottaa silti perinteisen, yhteisön ylläpitämän sosiaalisen kontrollin merkitystä.³¹

Yhteispohjoismaisen historiallisen tutkimusprojektin julkaisu *People meet the law: control and conflict-handling in the courts*, joka tarkastelee teoksen nimen mukaisesti ihmisten suhdetta yhteisöllisiin normeihin ja valtiolliseen kontrolliin. Teos kuvaa lainkäytön ja kontrollin eri muotoja Pohjoismaissa 1500–1800-luvuilla.³² Jan Sundinin väitöskirja *Kontrol och kontrollerade* käsittelee samoja teemoja.

Pentti Renvallin kiistelty klassikko *1500-luvun ihminen oikeuskatsomustensa valossa* on teos jossa yritetään perehtyä kyseisen aikakauden ihmisen sielunelämään käräjäpöytäkirjojen ja sakkoluetteloiden avulla. Tutkimus herätti jo aikanaan paljon keskustelua, muun muassa lähteidenkäytön ja kysymyksenasettelun välistä epäsuhdasta.

Sari Forsström on tarkastellut lisensiaatintyössään *Kunnia ja käräjät: kunnian puolustaminen oikeudellisena ja yhteisöllisenä ilmiönä yksinvaltiuden ajan Sauvossa* kunnianloukkausta oikeudellisena ja yhteisöllisenä ilmiönä yksinvaltiuden ajan Ruotsi-

³¹ Furuhagen 1996

³² Österberg & Sogner 2000

Suomessa lounais-suomalaisen Sauvon pitäjän käräjäpöytäkirjojen kautta nähtyinä.³³ Forsström käsittelee tutkimuksessaan laajalti alioikeuskäytäntöjä ja oikeudenkäynnin kulkua sekä käräjäkäytäntöjä. Kevät Nousiaisen väitöskirja *Prosessin herruus: länsimaisen oikeudenkäytön ”modernille” ominaisten piirteiden tarkastelua ja alueellista vertailua* käsittelee oikeudenkäytön modernisoitumista 1700-luvulla ja vuoden 1734 lain kehitystyötä.

Kollektiivisen yhteisön vastakohtana on 1700-luvulla alkanut individualismin esiintulo. Pietisminkin korostama yksilöllisyys toi mukanaan uuden käsitteen; yksilön. Kollektiivisen subjektin muuttumista yksilölliseksi tietoisuudeksi ja syitä siihen on tutkinut Kustaa H.J. Vilkuna artikkelissa, jossa hän katsoo tämän muutosprosessin olevan keskeinen koko modernisaatiokehityksen kannalta.³⁴

1700-luvun Varsinais-Suomesta ja Nousiaisista on olemassa joitakin tutkimuksia. Varsinainen Nousiaisten historiategos on Aulis Ojan kirjoittama, mutta se keskittyy enimmäkseen Nousiaisten varhaisempaan historiaan.³⁵ Tämän työn kannalta hyödyllisimmät ovat Eero Matinollin kirjoittama *Varsinais-Suomen oikeudelliset ja hallinnolliset käytännöt* ja kirkkohistorioitsija Mikko Juvan kirjoittama *Varsinais-Suomen seurakuntaelämä puhtasoppisuuden hallitsemisena vuosisatoina (1600–1808)*. Juva kuvailee siinä perusteellisesti kirkollista elämää, uskonopetusta, sekä valistuksen ja herätyksen aikaa. Juva paneutuu samalla Vakka-Suomen kansanherätyksen perusteisiin, ja pohtii maallistumisen etenemistä yhteisössä. Juvan mukaan herätysliikkeet mursivat puhtasoppisuuden uskonnollisen kaavan yhteisössä ja antoivat tietä uusille ajatuksille ja seurakunnan jakautumiselle.³⁶ Juva tutki myös 1800-luvun sekularistista kehitystä.

³³ Forsström 2000.

³⁴ Vilkuna 1996a.

³⁵ Oja 1977.

³⁶ Juva 1955 s. 197–199. Juvan ajatukset liikkuvat osittain samoilla linjoilla kuin em. Laasosen artikkeli herätysliikkeistä ja sekularismista. Juvan näkemykset ovat lievempiä, mutta molemmat uskovat herätysliikkeiden edistäneen yhteisön jakautumista.

2. LÄHTEET, METODIT JA TAUSTAT

2.1 Tuomiokirjat lähdeaineistona

Keskeisimmässä asemassa lähteidenkäytön kannalta tässä työssä ovat kihlakunnanoikeuden pöytäkirjat eli tuomiokirjat.³⁷ Tuomiokirjat ovat laajalti käytetty ja vakiintunut aineisto historiantutkimuksessa. Pöytäkirja on kokouksesta tai viranomaisen toimittamasta virkatehtävästä laadittu selostus, joka on todiste tilaisuuden kulusta ja siellä käsitellyistä asioista.³⁸ Pöytäkirjat noudattavat yleensä aina tiettyä kaavaa, tosin eroja syntyi alueellisen vaihtelun ja kirjureiden myötä. Käräjätapaukset kirjattiin käsittelyjärjestyksessä pöytäkirjaan siten, että kullekin jutulle avattiin oma pöytäkirjapykälä. Kunkin tapauksen käsittelyn aikana tuomari tai kirjuri kirjoitti konseptipöytäkirjan irtolehdille. Konseptipöytäkirjasta lähetettiin puhtaaksikirjoitettu versio hovioikeuteen tarkastettavaksi. Näitä kirjoja kutsutaan renovoiduiksi tuomiokirjoiksi, ja valtaosa maakunta-arkistojen mikrofilmatusta tuomiokirja-aineistosta koostuu niistä.³⁹

Tämän työn keskeisin alkuperäislähdesarja koostuu Maskun ja Mynämäen tuomiokunnan käräjäoikeuden pöytäkirjoista vuosilta 1753–1769. Tuomiokirjojen käytöstä ja niihin liittyvästä lähdekritiikistä on kirjoitettu runsaasti. Ongelmallisena on pidetty erityisesti tuomiokirjojen luonnetta oikeudenkäytön kuvauksina. Rikos, jonka käsittelyssä on ehditty oikeuteen saakka, on poikkeama normista. Muun muassa Antero Heikkinen on pohtinut aihetta artikkelissaan *Mittaammeko poikkeusyksilöillä?* Heikkinen vastaa otsikkonsa kysymykseen kirjoittamalla, että vastaus riippuu kysymyksenasettelusta. Hän painottaa, ettei tuomiokirjojen käyttö voi olla vain irrallisten sattumusten haalimista tuomiokirjoista, vaan kokonaiskuvan etsimistä ja luomista.⁴⁰

³⁷ Tuomiokirjoihin luetaan kuuluvaksi myös raastuvan- ja kämnerinoikeuksien pöytäkirjat, jotka ovat hyvin samantapaista lähdeaineistoa.

³⁸ Pitkänen 1995 s. 37

³⁹ Pitkänen 1995 s.38.

⁴⁰ Heikkinen 1986.

Pentti Virrankosken mukaan tuomiokirjojen käytössä pätevät samat sisäisen lähdekritiikin päättelykeinot kuin historian tutkimuksessa yleensäkin. Hän mainitsee tuomiokirjoihin sisältyvän erilaisia kaavamaisia ilmaisuja, jotka on tunnettava oikeiden tulkintojen takaamiseksi.⁴¹ Tämä tuli ilmi alkuperäislähteitä läpikäydessä. Virrankoski pitää huomattavasti hankalampana tuomiokirjojen kirjoitustyylin hämäävyyttä ja vaikeaselkoisuutta sekä suoranaisia virheellisyyksiä. Hän olettaa tuomarin ja kärjäkirjurin pitäneen joitain asioita itsestäänselvyyksinä, ja jättäneen ne siksi pois muistiinpanoista.⁴² Tuomiokirjoista voikin huomata kirjuriensa yksilöllisen käsialan vaikutuksen tuomiokirjan sisältöön. Joku on voinut kirjoittaa tekstiä selkeillä tyyppikirjaimilla, toisen kirjuriensa kädenjäljen taas muistuttaessa lähinnä aaltoviivaa.⁴³ Kirjureiden merkityksestä tuomiokirjojen sisältöön ei ole juuri kirjoitettu, vaikka käräjien tapahtumat ja todistajalausunnat välittyvät kirjuriensa kautta nähtyinä. Käyttämistäni tuomiokirjoista voi havaita kirjuriensa henkilökohtaisen kirjoitustyylin vaikutuksen tekstin sisältöön. Toiset kuvailevat asioita värikkäämmin ja yksityiskohtaisemmin, ja sanavalinnat ovat monipuolisempia. Huomioon otettava seikka on myös se, että kärjärahvas oli valtaosaltaan suomenkielistä. Keskustelut käännettiin ruotsiksi kärjäpöytäkirjoihin. Silti esimerkiksi herjaustapauksissa kirjuri kirjasi käytetyt herjaukset muistiin sekä suomeksi että ruotsiksi.

Kimmo Katajala pitää tuomiokirjojen käytön ongelmana aineiston antamien lähdetietojen kasuaalisuutta ja tapausten kirjautumisen epäsystemaattisuutta. Tuomiokirjat ovat deskriptiivisiä, mutta se ei Katajalan mukaan ole pelkästään haitta, vaan tekee tuomiokirjoista rikkaan lähdeaineiston.⁴⁴ Katajala painottaa, etteivät tuomiokirjat aina kerro, mitä todella tapahtui, vaan enemmänkin kertojan suhteesta tutkittaviin tapahtumiin. Olennaisinta niissä on aikalaistulkinta, jonka kertomus tapahtumasta esittää. Kustaa H.J. Vilkkunan mukaan kärjäpöytäkirjojen kertomus on menneisyyden ihmisen käsitys omasta, toisen ihmisen tai koko yhteisön elämänmenosta. Hän uskoo sirpalemaisempaan kertovan lähdeaineiston voivan paljastaa

⁴¹ Virrankoski 1970 s. 124–125.

⁴² Virrankoski 1970 s.125

⁴³ Tämän vuoksi tuomiokirjoja luettaessa ei kirjaimiston opettelusta ole niin suurta hyötyä kuin voisi kuvitella, sillä kokemusteni perusteella käsialojen yksilölliset vaihtelut olivat yhtä suuria kuin nykyäänkin.

⁴⁴ Katajala 1994 s.62–65

runsaasti tietoa.⁴⁵ On myös muistettava, että tuomiokirjojen tarkoitus oli kertoa keskusvallalle, että sen sääntöjä noudatettiin.⁴⁶

Valtaosa mikrofilmille kuvatusta tuomiokirja-aineistosta perustuu hovioikeudelle lähetettyihin renovoituihin tuomiokirjoihin. On aiheellista pohtia, millaisia eroja näillä kahdella eri aineistolla on. Petri Karonen on väitöskirjassaan vertaillut 1600-luvun kämnerinoikeuksien konsepti- ja renovoituja aineistoja. Hän päätyy siihen tulokseen, että renovoidut asiakirjat ovat 1600-luvun puolestavälistä lähtien luotettava lähde ainakin tuomioistuinten työmäärää tutkittaessa.⁴⁷ Toinen kysymys on, ilmeneekö konsepti- ja renovoitujen tuomiokirjojen tapausten kuvailussa minkäänlaisia eroja. Maskun ja Mynämäen kihlakunnanoikeuden pöytäkirjoista tutkimusajankohdaltani ensimmäiset kärjäpöytäkirjat ovat kopioita konseptituomiokirjoista. Konseptituomiokirjoista kuvattu aineisto ei ole yhtä selkeää ja jaoteltua kuin renovoiduissa tuomiokirjoissa ja kirjoitusjälki on ymmärrettävästi suttuisempaa. Tapauksia ei ole esimerkiksi eroteltu pykälillä, vaan tiheään kirjoitettu teksti jatkaa tapauksen käsitelyään suoraan seuraavaan. Vaikka samaa aineistoa ei pystytä vertailemaan keskenään, niin tarkasteltaessa esimerkiksi vuosien 1753 ja 1755 Maskun ja Mynämäen kärjäpöytäkirjoja, joista ensin mainittu perustuu konseptituomiokirjaan, voi huomata, että tapausten käsittely kuvaillaan konseptipöytäkirjoissa välillä merkillepantavan yksityiskohtaisesti. Tuomiokirjojen puhtaaksikirjoitusvaiheessa todennäköisesti jätettiin pois kärjillä jokapäiväisiksi katsottuja toimenpiteitä ja tunteenilmauksia, joita ei katsottu tarpeellisiksi enää kuvata.

Kihlakunnanoikeuden istunnot olivat oikeudellinen ja hallinnollinen instituutio, joissa oikeuskäsittelyjen lisäksi ilmoitettiin valtiovallan päätöksiä ja vaatimuksia, käytiin neuvotteluja valtiovallan edustajien ja paikallishallinnon kesken sekä tehtiin itsehallinnollisia päätöksiä. Kärjillä käsiteltiin rikostapausten lisäksi riita- ja siviiliasioita. Virrankoski mainitsee taloudellisten riitajuttujen määrän kasvavan selkeästi 1700-luvun loppupuolella, mutta tämä kehitys on havaittavissa jo 1750-luvun puolivälissä Nousiaisten tuomiokirja-aineiston perusteella.⁴⁸ Riidat käsitelivät muun

⁴⁵ Vilkuna 1996b s. 17

⁴⁶ Forsström 2000 s.77

⁴⁷ Karonen 1994 s. 35–38.

⁴⁸ Virrankoski 1970 s.120

muassa velanmaksua, maankäyttökiistoja tai tekemättä jääneitä päivätoita. Nämä tapaukset olivat todennäköisesti hyvin tärkeitä itse yhteisön keskuudessa.

Pitäjänskokouspöytäkirjoja, jotka olisivat tarjonneet mielenkiintoisen näkökulman paikallisyhteisön elämään, on Nousiaisten osalta tallessa vasta 1770-luvulta lähtien.

2.2 Lähteiden käyttö ja metodit

Käräjäoikeuden pöytäkirjoja läpikäydessä, syntyi useita ongelmia metodin suhteen. Tuomiokirja paljastaa oikeudessa puhuneiden osapuolten eri kannanotoista juuri niin paljon kuin oli välttämätöntä, jotta oikeusoppinut lukija (käytännössä hovioikeuden virkailija), pystyi käsittämään oikeuden toiminnan perustelluksi, eikä nähnyt tekstissä sellaista ristiriitaa, joka olisi herättänyt epäilyn oikeuden toiminnan oikeellisuudesta.⁴⁹

Käräjäpöytäkirjoja on yleensä kirjoitettu vuosittain kaksi kappaletta, sekä kevät- että talvikäräjiltä. Tarvittaessa järjestettiin kolmannet, ns. välikäräjät. Keskimäärin yksillä käräjillä käsiteltiin n. 70–100 tapausta.⁵⁰ Tapausten käsittelyn laajuus vaihteli suuresti jutun luonteen mukaan. Pisimmät käsitellyt saattavat kirjoitettuna olla useiden kymmenien sivujen mittaisia. Tuomiokirja-aineisto on käyty läpi kokonaan vuosilta 1753–1765. Aineiston käsittelyä hankaloitti erityisesti, ettei siitä ollut olemassa minkäänlaista hakemistoa, kuten joidenkin käräjäpöytäkirjojen osalta on. Jokaisesta tapauksesta piti lukea alkua, jotta sai selville mitä siinä käsiteltiin. Koska käräjät kattoivat koko Maskun tuomiokunnan tapaukset, johon kuului kolme eri pitäjää, on vain osa tapauksista Nousiaisia koskevia. Tässä työssä on käytetty vain Nousiaisia koskeneita tapauksia.

Tapausten valikoinnissa on kiinnitetty huomiota siihen, millaisen rikoksen tai rikkomuksen käsittelyn yhteydessä yhteisön arvot tulevat parhaiten esille. Rikokset on yleensä jaettu seitsemään pääluokkaan⁵¹, joista ensimmäisessä luokassa ovat väkivaltarikokset, eli pahoinpitelyt, murhat, lapsenmurhat sekä kuolemantuottamukset.

⁴⁹ Forsström 2000 s.11-12

⁵⁰ Jokainen tapaus ja ilmoitus laitettiin oman pykälänsä alle, vaikkei niitä käsiteltykään laajemmin.

Käsiteltyjä tapauksia oli silti yleensä useita kymmeniä.

⁵¹ Jaottelusta lisää ks. Ylikangas 1971 s.92-100

Nämä olivat yhteisössä vakavia rikoksia, ja niitä on etsitty käräjöpöytäkirjoista niiltä osin, kun niitä on käräjillä käsitelty.⁵² Toinen merkittävä rikosten pääluokka on kunnianloukkaus- ja herjausjutut, joita esiintyi käräjillä säännöllisesti. Ne ovat tärkeitä erityisesti, koska niiden avulla saa kuvan asukkaiden keskinäisistä suhteista ja ristiriidoista heidän välillään. Kolmas rikosten pääryhmä on seksuaalirikokset, joiden valvomiseen esivalta oli tarmokkaasti keskittynyt jo 1600-luvusta lähtien.⁵³ Rikosloukuksesta vähemmälle tarkastelulle ovat jääneet omaisuusrikoksiin, oikeuteen saapumatta jättämisiin ja kruunua vastaan suuntautuneisiin laiminlyönteihin kuuluvat luokat. Tämä johtuu siitä, että omaisuusrikossyytteitä esiintyi Nousiaisissa suhteellisen vähän. Luokkien ulkopuolelle jäävät sapattirikokset, joista esiintyy niin useita variaatioita, että niiden käsittelyt ovat hyvin kertovia. Oikeudenkäyntitapahtuma ja siitä tehty kuvaus koostuu useista eri aspekteista.

Tapauksia on läpikäyty lukumääräisesti huomattavasti enemmän, kuin mitä niitä on tässä työssä varsinaisesti käsitelty ja käytetty. Käyttämättä jäänyt aineisto on silti osaltaan laajentamassa yleiskuvaa käsiteltyjen tapausten ominaispiirteistä. 1700-luvun tuomiokirja-aineistossa ongelmallista onkin juuri aineiston laajuus ja sen rajaaminen, erityisesti kvalitatiivisen tarkastelun yhteydessä. Tuomiokirja-aineistoa kvalitatiivisesti tarkasteltaessa oli käytännössä välttämätöntä selvittää ja tulkita kunkin käsiteltäväksi otetun tapauksen kulku kokonaisuudessaan. Tämä luonnollisesti hidasti aineiston läpikäymistä.

Tuomiokirjojen tarjoamaan materiaaliin on paneuduttu osittain diskurssianalyysia metodisena apuna käyttäen. Diskurssianalyysi on väljätkö teoreettinen viitekehys, jossa on tarjolla useita kielen tarkastelun painopisteitä ja menetelmällisiä sovelluksia.⁵⁴ Diskurssianalyysissä tutkitaan ilmaisuja (tekstiä, puhetta, viestejä, dialogeja jne) eri näkökulmista. Näitä ilmaisuja pidetään tietyssä ajassa ja paikassa tapahtuvina sosiaalisen vuorovaikutuksen muotoina. Halutaan tietää kuka on ilmaissut, mitä hän on ilmaissut, mitä hän tarkoitti, miksi hän ilmaisi, mihin hän pyrki ja kehen hän pyrki vaikuttamaan, eli lyhyesti, miten ilmaistaan. Ilmaisusta muodostetaan

⁵² Yleensä vakavimmista rikoksista löytyy vain ilmoitus, että ne on siirretty hovioikeuden käsiteltäviksi.

⁵³ Aalto 1996 s.51-52

⁵⁴ Jokinen 1993 s. 17

merkitysrakenteita ja tarkastellaan, millaisia ilmaisutapoja eli diskursseja ne edustavat.⁵⁵ Diskurssianalyysissa analysoidaan sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä. Tässä työssä diskurssianalyysin käsitteitä on sovellettu melko vapaasti tutkittavaan aineiston luonteeseen sopivaksi.

Käräjien kielenkäyttö oli tiiviisti sidoksissa käräjätapahtuman kontekstiin. Käräjillä käytettiin toistuvia fraaseja, jotka tekivät tilaisuudesta virallisen. Käräjiä ja niistä muodostettuja asiakirjoja tarkastellessa tulee muistaa tilaisuuden konteksti. Käräjät olivat esivallan ja yhteisön kohtauspaikka. Läsnä olivat sekä esivallan edustajat; tuomari ja nimismies, lautamiehet, jotka edustivat oikeudenkäyttöä, mutta olivat samalla osa yhteisöä, kantajat ja vastaajat sekä yleisö.

Oikeudenkäyntitilanteen kielellisellä ilmaisulla voi katsoa olleen aina tarkoitus ja päämäärä, joka sillä haluttiin saavuttaa. Diskurssianalyysin käsitteet *identiteetistä* ja *diskurssin käyttäjästä*, sopivat näiden aiheiden analysointiin. Identiteetti on käsite, joka tarkoittaa niitä oikeuksia, velvollisuuksia ja ominaisuuksia, joita toimija olettaa itselleen, toisille toimijoille tai muut toimijat olettavat hänelle.⁵⁶ Diskurssin käyttäjän käsitteessä on kyse ihmisen eri tavoista määrittää itse itseään ja puhua kokemuksistaan useilla, kenties ristiriitaisillakin tavoilla.⁵⁷ Esivallan edustajat käyttivät kieltä, joka perustui heidän edustamansa instituution antamiin normeihin ja josta heidän identiteettinsä käräjätilanteessa muodostui. Kihlakunnantuomarilla oli auktoriteettinsa takana lakiteksti, joka oli korkeimman hallintovallan laatima ja hyväksymä. Vaikeampaa on pohtia vastaajan, kantajan ja todistajan kielenkäytön ulottuvuuksia diskurssin käyttäjinä. Jokaisella heistä oli omat tavoitteensa, joko avoimesti tai verhotusti ilmaistuna. Sekä kantajan että vastaajan mahdollisuudet saada omat tavoitteensa läpi käräjillä edellyttivät perehtymistä lainopilliseen, viralliseen kielenkäyttöön ja kykyä tarvittaessa mitätöidä vastustajan lausumat asiat, tai ainakin horjuttaa niiden totuudellisuutta. Lausumat kertovat jotakin todellisuuden luonteesta ja samalla rakentavat tuota todellisuutta. Kielen käytön seurauksia tuovaa luonnetta kutsutaan *funktionaalisuudeksi*.⁵⁸

⁵⁵ Jokinen 1993 s. 17

⁵⁶ Jokinen 1993 s.38

⁵⁷ Jokinen 1993 s. 39

⁵⁸ Diskurssianalyysin käyttöä metodisena apuvälineenä historian tutkimuksessa lisää Vastamäki 2003 s.43-55.

3. VUODEN 1734 LAKI JA KÄRÄJÄT

3.1 Valtakunnan lain kehitystyö

Vuoden 1734 Ruotsin valtakunnan laki korvasi voimaan astuessaan vuonna 1736 keskiaikaisen Kristofferin maanlain. Lain valmistelutyö oli kestänyt yli 50 vuotta,⁵⁹ mistä johtuen laki oli jo käyttöönoton hetkellä osittain vanhentunut sisältäen vanhatestamentillisiä elementtejä uudempien aatevirtausten rinnalla. Sisällöltään laki liittyi läheisesti sitä ennen voimassa olleeseen lainsäädäntöön ja vakiintuneeseen oikeuskäytäntöön.⁶⁰ Laki jakaantui kolmeen osioon; siviili-, rikos- ja prosessioikeuteen. Vuoden 1734 laki sinetöi legaliseen todistusteoriaan perustuvan käytännön joka oli ollut ainakin jossain määrin käytössä jo ennen lain voimaantulusta.⁶¹ Uuden lain myötä aiemmin keskeisenä todistuskeinona olleen valan asema heikkeni. Tärkeimmäksi todistuskeinoksi kohosivat vierasmiestodistajat, jotka muodostivat käsitellyissä jutuissa näytön. Syytetyn tunnustus oli törkeimpiä rikosjuttuja lukuun ottamatta myös täysi näyttö.⁶² Riitajutuissa kantajan oli näytettävä kanteensa toteen, kuten myös vastaajan vastaväitteensä. Rikostapauksissa syyttäjän tuli puolestaan osoittaa syyte todeksi. Maantapa säilyi yhä tarvittaessa oikeuslähteenä.⁶³

1600-luvulla tuomioistuintoiminnassa oli tapahtunut suuria prosessuaalisia muutoksia. 1600-luvun alussa perustettiin Svean hovioikeus, ja vuonna 1695 voimaan astuneella oikeudenkäyntijärjestyksellä luotiin nykymuotoisen tuomioistuinmenettelyn perusteet. Oikeudenkäyntijärjestys syntyi yleistä lakia valmistelleen Suuren Lakikomissionin työn tuloksena. Lakikomissionin toiminta alkoi vuonna 1686 ja päättyi puoli vuosisataa myöhemmin, vuoden 1734 lain tultua hyväksytyksi.⁶⁴ Laki tuli lopulta voimaan vuonna 1737. Lakia laadittaessa oli noudatettu periaatetta, jonka mukaan uusi laki oli tarkoitettu yleiseksi laiksi. Sen tuli siis sisältää sellaisia säännöksiä, jotka olivat yhteisiä valtakunnan kaikille kansalaisille ja joitten soveltaminen kuului yleisille

⁵⁹ Letto-Vanamo 1991 s.30

⁶⁰ Hemmer 1962 s.54

⁶¹ Letto-Vanamo 1991 s.31

⁶² Letto-Vanamo 1991, s. 41. Yksi todistaja muodosti puoli näyttöä, kokonaiseen vaadittiin kaksi todistajaa. Puolta näyttöä voitiin täydentää vastaajan puhdistusvalalla.

⁶³ Hemmer 1962 s. 167.

⁶⁴ Letto-Vanamo 1991 s.32

tuomioistuimille.⁶⁵ Yleistäen voidaan sanoa, että 1600-luvun lopulla oli jos siirrytty keskitettyyn valtiolliseen riidanratkaisuun ja asiantuntijoiden hallitsemaan menettelyyn, jossa aineellisen totuuden selvittäminen oli keskeistä. Muutokset tapahtuivat nopeammin ylemmissä oikeusasteissa ja suurimmissa raastuvanoikeuksissa.⁶⁶ 1600-luvun lopulla tuomioistuinorganisaatio oli jo hierarkkinen ja valvottu kokonaisuus, jossa asianomaiset olivat velvollisia alistumaan tuomioistuimen suorittamaan riidanratkaisuun, ja jossa tuomioistuintoiminnan tavoitteeksi tuli aineellisen totuuden selvittäminen.⁶⁷

Vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaaren mukaan maaseudulla ensimmäinen tuomioistuin oli kihlakunnanoikeus. Kaiken kaikkiaan laillisia tuomioistuimia olivat kihlakunnanoikeuksien lisäksi laamanninoikeudet ja raastuvanoikeudet. Näiden yläpuolella olivat hovioikeudet, joiden ratkaisuihin voitiin hakea muutosta kuninkaalta, korkeimmasta oikeusasteesta.⁶⁸ Kihlakunnanoikeudessa tuomitsi kihlakunnantuomari ja lautamiehinä toimi kaksitoista tehtävään valittua talonpoikaa.⁶⁹ Lautamiesten piti olla käräjärahvaan valitsemia, mutta käytännössä valinnan suoritti kihlakunnanoikeus.⁷⁰ Lautamiehet saattoivat pysyä asemassaan vuosikymmeniä, ja lautamiehen asema saattoi kiertyä suvussa.⁷¹ Vuoden 1756 talvikäräjillä talonpoika Juhani Antinpoika vetäytyi lautamiehen asemasta korkean ikänsä perusteella. Uudeksi lautamieheksi nimismies ehdotti talonpoika Antti Heikinpoikaa, joka oli todettu maineeltaan moitteettomaksi ja saanut kirkkoherralta todistuksen kristinopin osaamisestaan.⁷²

Kihlakunnantuomarin läsnäolo on käräjäoikeuden pöytäkirjoissa milteipä näkymätön, sillä häntä ei usein edes mainita nimeltä. Käräjäoikeuden pöytäkirjoissa keskeisimpänä hahmona näkyy nimismies, joka esiintyi usein kantajana. Lautamiesten rooli vaihtelee eri tapausten mukaan. Välillä he saattoivat kommentoida tapausten käsittelyn eri käänteitä tai tarjota tarvittaessa todistajanlausuntoja, mikäli heidät oli kutsuttu paikalle esimerkiksi todistamaan kantajan saamat vammat pahoinpitelytapauksissa.

⁶⁵ Hemmer 1962 s. 53

⁶⁶ Letto-Vanamo 1991 s.31

⁶⁷ Letto-Vanamo 1991 s.42

⁶⁸ Letto-Vanamo 1991 s. 34 -35

⁶⁹ Ruotsin valtakunnan laki, Oikeudenkäymiskaari 1 : 1

⁷⁰ Hemmer 1962 s. 164

⁷¹ Matinoli 1971 s.14. Nousiaisissa talonpoika Matti Härjänsilmä toimi lautamiehenä yli 30 vuotta, ja lautamiehen paikan peri sittemmin hänen poikansa.

⁷² TMA: JK 2440.Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1756

Lautamiesten varsinaisesta merkityksestä kärjätilanteessa vuoden 1734 lain tultua voimaan on eriaviä mielipiteitä. Tässä työssä käsiteltyjen tapausten perusteella lautamiesten kommentteilla oli merkitystä muun muassa henkilön maineen tai elintapojen arvioinnissa sekä rikospaikalle kutsuttuina todistajina.

3.2. Käräjien järjestäminen

Käräjät järjestettiin Nousiaisissa yleensä kaksi kertaa vuodessa, syksyllä lokamarraskuussa ja keväällä maaliskuussa.⁷³ Nousiaisten ja Maskun pitäjät muodostivat yhteisen nimismiespiirin ja kärjäkunnan, joilla oli yhteiset käräjät, majatalo ja nimismies sekä jahti- ja siltavoudit. Kärjäpaikkana toimi yleensä jokin talonpoikaistalo. Piirin nimismies asui koko ajan Nousiaisissa kärjäpaikan vaihdellessa eri pitäjien välillä.⁷⁴

Käräjien järjestämisestä oli annettu tarkat ohjeet vuoden 1734 lain oikeudenkäyntikaassa. Käräjät aloitettiin jumalanpalveluksella, jonka yhteydessä kirkkoherra luki kärjäsaarnan. Sen jälkeen kihlakunnantuomari julisti kärjärauhan ja aloitti käräjät. Aluksi luettiin yleisiä tiedotuksia, ja sitten ryhdyttiin tapausten käsittelyyn. Käräjille tuodut tapaukset piti ottaa esille tietyssä järjestyksessä. Ensin lainhuudatus- ja yleiset asiat, sitten rikosasiat, kaukana kärjäpaikasta asuvien riidat, jonka jälkeen tuomari saattoi käyttää omaa harkintaansa.⁷⁵

Käräjillä käsitellyistä tapauksista yleisimpiä olivat maan- ja metsänkäyttöön liittyvät kiistat, kuten myös taloudelliset, lähinnä velanmaksuun liittyvät riidat. Paljon tuli käsiteltäväksi siveysrikoksia, kuten salavuoteus- ja huoruustapauksia. Juopumissyytteisiin liittyi usein tappeluita ja pahoinpitelyjä. Käräjien ulkopuolella selvitettyjen riidatapausten määrää on mahdotonta saada selville, vaikkakin niin todennäköisesti tapahtui. Ihmiset eivät tuolloin kuitenkaan arastelleet ryhtyä kärjäoimään, päinvastoin käräjille menon kynnyksellä näyttää olleen suhteellisen matala.⁷⁶

⁷³ Lain mukaan käräjiä tuli käydä kolme kertaa vuodessa, mutta tästä saatettiin tinkiä, jos sitä ei katsottu tarpeelliseksi. Ns. välikäräjiä, jotka tuli järjestää suurissa rikoksissa tai vakavissa riita-asioissa jouduttiin Maskun ja Mynämäen tuomiokunnassa järjestämään vain harvoin.

⁷⁴ Oja 1977 s. 303

⁷⁵ Ruotsin valtakunnan laki, oikeudenkäyntikaari 2 : 3

⁷⁶ Österberg, Lennartsson, Naess 2000 s.241

Tämä seikka on tärkeä taustatekijä ihmisten toiminnalle. Käräjien lisäksi tärkeä konfliktien ratkaisupaikka olivat laajalti yhteisöön liittyviä asioiden käsittelyä sisältävät pitäjänkokoukset, joissa oli mahdollista puuttua ongelmiä aiheuttavaan käyttäytymiseen, kuten ylettömään juopotteluun.

Tuomari, oikeudenpalvelijat, riitapuolet ja näiden valtuutetut olivat oikeudenkäynnin päähenkilöt. Oikeudenkäynnin prosessissa kantajan oli selvitettävä jutun faktat, niihin oli saatava vastine, faktat todistettava ja sallittava vastatodistelu, ja sen jälkeen annettiin tuomio.⁷⁷ Tapausten käsittely aloitettiin käräjillä jutun osapuolten, kantajan ja vastaajan esittelyllä, jonka jälkeen luettiin syytteet. Jos kyseessä ollessa tapauksessa kruunu toimi syyttäjänä, kantajana toimi kruunun nimismies. Muussa tapauksessa syytteen nostaja oli kantaja. Kantajaa ja vastaajaa saattoi käräjillä edustaa heidän valitsemansa valtuusmies eli prokuraattori, jonka nimekkeeksi myöhemmin muotoutui asianajaja. He kantoivat ja vastasivat asianosaisten sijaan heitä sitovin oikeusvaikutuksin.⁷⁸

Jos jutun käsittelyssä käytettiin todistajia, heidän soveltuvuutensa tarkistaminen ja mahdollinen jääväminen saattoi kestää pitkään. Jäävämmisen syynä olivat usein todistajan mahdolliset henkilökohtaiset intressit asiassa tai todistajan ja vastaajan välinen riita. Todistuksen saattoi esittää myös kirjallisena, niin, että tuomari tutki niiden mahdollisen painoarvon.⁷⁹ Käsittelyn laajuus vaihteli suuresti tapauksen luonteen ja todistajien määrän mukaan. Aina tapausta ei pystytty kerralla ratkaisemaan, sillä vastaaja saattoi jättää saapumatta paikalle, todistaja puuttui tai tuomari katsoi, että kaikkia juttuun liittyviä seikkoja ei saatu selvitettyä, jolloin tapaus siirrettiin seuraaville käräjille. Yhtä tapausta saatettiin käsitellä kolmilla tai jopa neljilläkin käräjillä. Mikäli vastaajalla ei ollut hyväksyttävää syytä poissaoloonsa, hänelle määrättiin sakkorangaistus.⁸⁰

⁷⁷ Nousiainen 1993 s.386-387

⁷⁸ Letto-Vanamo 1989. Asianajajille ei vielä tuolloin ollut muodollisia pätevyysvaatimuksia

⁷⁹ Ruotsin valtakunnan laki, oikeudenkäyntikaari 4 : 1

⁸⁰ Nousiainen 1993 s.365-366

4. SALAVUOTEUS, HUORINTEKO JA AVIOLIITTO

4.1. Seksuaalirikokset oikeudessa

Siveysrikokset olivat hyvin yleisiä käräjillä 1600- ja 1700-luvuilla. Kirkko ryhtyi valvomaan 1600-luvulla perheyhteisön sisäisiä suhteita, jotka olivat aiemmin olleet ulkoisen kontrollin ulottumattomissa.⁸¹ Perhesuhteiden valvonta tuli entistä keskeisemmäksi kirkolle, jonka vuoksi kirkon opetuksissa painotettiin puolison, perheiden ja yhteiskunnan muuttumatonta hierarkiaa sekä kristillisten hyveiden noudattamista.⁸² Esivalta tiukensi kontrolliaan seksuaalirikollisuuden valvomisessa, mikä johti tapausten lisääntyneeseen käsittelyyn käräjillä. Tämä korreloi 1600-luvulla merkittävästi tiukentuneen kirkkokurin kanssa. 1600-luvulla kirkko kriminalisoi kaikki avioliiton ulkopuoliset suhteet. Esivallan tuli rangaista ankarasti kaikkia Raamatun lakia vastaan rikkoneita, mikä oli osa laajempaa kollektiivisen syyllisyyden mentaliteettia ja keino tiukentaa esivallan otetta paikallisyhteisöstä.⁸³ Seppo Aalto katsoo väestön sopeutuneen tiukempaan seksuaalikuriin, mutta tavat eivät täydellisesti muuttuneet, mikä johti kaksinaismoralistiseen käytökseen. Aiemmin avioliittoa edeltäneisiin suhteisiin oli suhtauduttu suvaitsevammin, ja ne oli käsitelty talonpoikaiskulttuurin oman moraalikoodiston mukaan. Aallon näkemys on, että 1600-luvulla alkanut moraalikäsitusten muuttuminen johti väestön jakautumiseen 1700-luvulla: säätyläiset ja talonpoikaisväestö omaksuivat ainakin pinnallisesti kirkon edustaman sukupuolimoraalin, maattoman ja köyhän väestönsosan jatkaessa aiempaa perinnettä.⁸⁴

1700-luvulla avioton syntyvyys kasvoi, erityisesti maattoman väestön keskuudessa. Anu Pylkkäsen mukaan 1700-luvulla ryhdyttiin painottamaan sitä, että salavuoteustapauksissa asianomaiset tuli saada vihille.⁸⁵ Tämä näkemys on osittain kiistanalainen. Laittoman sukupuolisuhteen häpeä kohdistui ensisijaisesti naisiin.⁸⁶ Aviottoman lapsen synnyttänyt nainen oli menettänyt kunniansa yhteisön silmissä ja oli

⁸¹ Letto-Vanamo 1991 s.89

⁸² Letto-Vanamo 1991 s.89

⁸³ Aalto 1996 s. 192

⁸⁴ Aalto 1996 ja Sogner 2000. Sognerin mukaan esiaviolliset suhteet hyväksyttiin siinä tapauksessa, että suhde johti avioliittoon, mutta avioliiton ulkopuoliset suhteet yleensä eivät olleet hyväksytyjä.

⁸⁵ Pylkkänen 1991 s.240-246

⁸⁶ Jokiaho 2000 s. 131

näin ollen haavoittuvassa asemassa. Tiukentunut sukupuolikuri merkitsi samalla naisten esiintymistä useammin oikeudessa.⁸⁷

Vuoden 1734 lain rikoskaaressa eritellään seksuaalirikoksiksi salavuoteus (*lägersmål*), jossa naimaton mies makaa naimattoman naisen, luvaton sekaannus kihloissa ollessa ja aviolupauksin (*olöflig beblandelse*), joka oli lievin rikkomuksista sekä yhdenpuolinen ja kahdenpuolinen huoruus (*enkelt och dubbelt hordom*).⁸⁸ Useimmat Nousiaisten käräjillä seksuaalirikoksista syytetyistä olivat ensikertalaisia, mikä oli yleistä muuallakin maassa.⁸⁹

Maaviskaali Daniel Wolff antoi vuoden 1762 syyskäräjillä ilmi rusthollari Taneli Tanelinpojan ja hänen vaimonsa Kaarina Juhantytären luvattomasta yhdyselämästä ennen avioliiton solmimista. Pariskunta puolustautui vedoten siihen seikkaan, etteivät he olleet eläneet yhteistä elämää, vaan että Kaarina Juhantytär oli työskennellyt Taneli Tanelinpojan äidin piikana, ja sen takia asunut samassa rakennuksessa tulevan miehensä kanssa.⁹⁰ Kaarina Juhantytären kertoman mukaan Taneli oli luvannut hänelle uskollisuutta ja ehdottanut avioliittoa pian sen jälkeen, kun oli käynyt ilmi, ettei Tanelin aiempi kihlattu, piika Riitta ollut läpäissyt lain vaatimia vihkimistä edeltäneitä kuulutuksia. Kaarina Juhantytären ja Taneli Tanelinpojan liitto ei kuitenkaan ollut Kaarina Juhantytären mukaan saanut täyttymystä ennen vihkimistä.⁹¹ Oikeus tähdensi, ettei yhdyselämää saanut aloittaa ennen kirkollista vihkimistä. Kaarina Juhantytär vetosi lausunnossaan siihen, ettei varsinaista yhdyselämää ollut aloitettu ennen lain sallimaa aikaa. Maaviskaalilla ei ollut todistajia syyteensä tueksi, mutta hän korosti lausunnossaan, että *laissa oli selkeästi ilmaistu säännöt yhdyselämän aloittamiselle*, eikä avioliittoa suunnitellut pari saanut elää yhdessä ennen vihkimistä. Näin ollen Taneli Tanelinpoika ja Kaarina Juhantytär olivat maaviskaalin näkökulmasta rikkoneet lakia. Kun Taneli Tanelinpojan äiti saapui todistamaan, että Kaarina Juhantytär oli

⁸⁷ Sogner, Lennartson, Naess 2000 s.181-192

⁸⁸ Ruotsin valtakunnan laki, rikoskaari 53-56. Seksuaalirikoksiin kuuluivat myös paritus ja haureuden harjoittaminen, sekä luvaton sekaantuminen kielletyissä polvissa (sukurutsa). Ko. tapauksia ei löytynyt läpikäymästäni aineistosta.

⁸⁹ Pyökkänen 1990 s. 234

⁹⁰ TMA: JK 1882 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1762 "...rusthollaren Daniel Danielsson och num mera hustru Karin Johansdotter för olaga sammanflyttning...[Karin Johansdotter] klarade sig at de inte sammanflyttad med hwarannan, utan skall Karin blifwit af Daniel Danielssons moder..."

⁹¹ TMA: JK 1882 maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1762 "...henne tro lofwadt och genast sitt tiltänkte ägtenskap jemwäl med henne fullbordadt, där Han icke, af pigan Brita förut förlofwadt blifwit hindrad..."

laillisesti ollut hänen palveluksessaan, vapautettiin pariskunta maaviskaalin esittämästä syytteestä.⁹² Kyseisessä tapauksessa saman katon alla asumisen katsottiin johtuneen Kaarina Juhantytären palveluksessa olosta.

Seksuaalirikosten käsittelyssä päivät legaalisen todistusteorian säännöt eli näyttöön vaadittiin kaksi todistajanlausuntoa. Salavuoteustapauksissa näytön saaminen oli usein ongelmallista. Yleinen salavuoteustapaus Nousiaisissa oli, että naimaton nainen oli synnyttänyt lapsen ja haastanut käräjille lapsen isäksi väittämänsä miehen avioliittolupausten rikkomisesta. Usein naiset eivät pystyneet todistamaan annettua avioliittolupausta oikeaksi. Vuoden 1754 syyskäräjillä syytettiin naishenkilö (*qwinsperson*)⁹³ Liisa Mikontytärtä luvattomasta sekaantumisesta renki Johannes Matinpoikaan, josta oli seurauksena tyttölapsi. Pöytäkirjan mukaan renki Johannes Matinpoika kielsi jyrkästi olevansa lapsen isä, vaikkakin hän myönsi olleensa Liisan kanssa yhdessä. Todistajaksi kutsuttu Maria Heikintytär väitti nähneensä molempien makaavan vierekkäin Muljan talon leivontatuvassa. Hänen mukaansa Liisa oli myös sanonut huomattuaan raskautensa, ettei lapsen isä voinut olla kukaan muu kuin Johannes. Toiseksi todistajaksi kutsuttu Riitta Matintytär puolestaan sanoi Liisan tunnustaneen, että hän oli maannut niityllä jonkun toisen miehen kanssa.⁹⁴

Kyseisessä tapauksessa ei löytynyt näyttöä muodostavaa kahta todistajaa, vaan sen sijaan kaksi vastakohtaista todistajanlausuntoa, joista syntyi puolikas näyttöä kummastakin. Tuomari päätyi tässä asiassa määräämään Johannes Matinpojan Oikeudenkäyntikaaren 17.luvun 30.pykälän puhdistusvalalle siitä, oliko hän maannut Liisa Mikontytären.⁹⁵ Lain mukaan Johanneksen täytyi ensin tarkistuttaa kirkkoherralla kristinopin tuntemuksensa. Seuraavana kärjäpäivänä tuomiokirjoissa mainitaan Johanneksen saaneen oikeudelta päivän miettimisaikaa, ja hän tunnusti

⁹² TMA: JK 1882 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1762 "...landsviscalen sade at lagen *den delen wore klar* at fästelion intet få wara tillsammans hwarföre han ock förmänte Daniel och Karin hafwa warit förbudne af skiljas..."

⁹³ "Qwinsperson"-nimitystä käytettiin maineensa menettäneestä naisesta. Yleensä kaikki seksuaalirikoksista syytetyt naiset saivat tuon nimityksen. Muutoin naisesta käytettiin nimitystä "piga", "jungfru" tai "enka", aviosäädyn ja aseman mukaan.

⁹⁴TMA: JK 2440 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1756.

⁹⁵ TMA: JK 2440 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1756. Kyseisessä pykälässä annetaan tuomarille lupa määrätä vastaaja puhdistusvalalle siinä tapauksessa, jossa "julkinen ja todennäköisiin syihin perustuva huhu, taikka muita sitovia asianhaaroja" on kanteenalaista vastaan. Valaa ei kuitenkaan saanut käyttää kuin "hätätilassa", ja jos totuutta ei muuten saatu ilmi.

maanneensa Liisa Mikontyttären kanssa.⁹⁶ Käräjäpöytäkirjoissa ei mainita tarkemmin, miten Johannes ilmaisee asian, mutta tunnustuksen päivän miettimisajan jälkeen voi katsoa merkinneen mahdollisia omantunnontuskia asian suhteen. Valaa ei saanut suorittaa heti, osittain kristinopin tuntemuksen todistamiseksi, ja toiseksi, että valan vannota olisi voinut harkita asiaa ennen valan täytäntöönpanoa. Tuomarin tuli määrätä sopivaksi katsottu harkinta-aika ennen valan vannomista. Käytäntönä näyttää olleen, että vala yleensä suoritettiin samojen käräjien aikana tai viimeistään seuraavilla käräjillä. Toisaalta Liisan oli huhuttu olleen myös toisen miehen kanssa. Joissain salavuoteustapauksissa talonpoika tai säätyläismies maksoi rengille, jotta tämä tunnustaisi lapsen omakseen, ilman että oikea isä joutuisi tuomiolle asiasta.⁹⁷ Jos asia oli niin, oli sitä mahdotonta todistaa puolin tahi toisin. Tämä pätee myös olettamukseen, jonka mukaan aikana, jolloin palvelusväestä oli pulaa, ei palvelusväen haluttu menevän naimisiin, jottei menetettäisi työvoimaa.⁹⁸

Edellä mainitusta tapauksesta huomaa huhupuheen ja juoruilun merkityksen yhteisössä ja yhteisön oman sosiaalisen kontrollin. Mahdollinen suhde tuntui olevan ympäröivän yhteisön tiedossa nopeasti ja samalla spekulatiivisena kohteena. Luvattoman suhteen todistaminen saattoi johtaa ilmiantoon. Yhteisön sisäisen kontrollin voi katsoa olleen myös suojelevaa tilanteissa, joissa tarvittiin mahdollista todistajaa.

4.2 Isäntä ja piika käräjillä

Todistajien puute kohosi ongelmaksi vuoden 1753 talvikäräjillä, kun Valpuri Jaakontytärtä syytettiin huorinteosta yhdessä entisen isäntänsä Simo Matinpöika Ojan kanssa. Aviottoman lapsen synnyttänyt Valpuri Jaakontytär kertoi Ojan käyneen hänen kimppuunsa heidän ollessaan kahdestaan ladossa ja ottaneen hänet väkivalloin. Käytetystä ilmaisusta huolimatta ei kyseessä silti ollut raiskaussyyte. Oja oli vannottanut häntä samalla uhalla vaikenemaan tapahtuneesta.⁹⁹ Tälle tapaukselle ei ollut

⁹⁶ TMA: JK 2440 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1756. Molemmat saivat sakot salavuoteudesta.

⁹⁷ Aalto 1996 s.210-212

⁹⁸ Aalto 1996 s.210-212 ja Nygård 1989 s.119-123

⁹⁹ TMA: JK 2436 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1753 "...förmälte Walborg: ...hennes husbånd henne lägrat, när the warit bägge till stogen efter höö til Koskimäki äng..." ja "...Simon håtat slå henne ihjäl, om hon skulle bekänna om honom..." Valpuri lisää myöhemmin: "...han henne med wåld fört i laden samt ehuru hon ropat och sökt wärja sig, har hon doch warit förswag hindra honom..."

todistajia. Oja oli Valpurin kertoman mukaan ottanut hänet väkisin toisen kerran Ojan tuvan lattialla. Talon emäntä oli tuolloin muualla avustamassa synnytyksessä.¹⁰⁰

Jos Valpurin syytös oli oikeutettu, oli hän tilanteessa altavastajan asemassa jo todistajien puuttumisen vuoksi, mutta myös patriarkaalisen yhteiskunnan ominaispiirteet olivat häntä vastaan. Simo Matinpoika Oja oli vakavaraisen talon isäntä ja merkittävä jäsen kyläyhteisössä. Tapauksen edetessä Valpuri sanoo kertoneensa asiasta Ojan talon emännälle, Maria Sipintyttäreille. Paikalle myöhemmin saapunut Maria Sipintytär kielsi tämän eikä myöskään myöntänyt olleensa muualla kyseisenä iltana.¹⁰¹

Tapauksen käsittelyä jatkettaessa tulee esille käräjöinnin luonne tietynlaisena pelikenttänä jutun eri osapuolten välillä.¹⁰² Valpurin äiti, Liisa Simontytär kertoi pöytäkirjan mukaan itkien tyttärtään kohdanneesta väkivallasta, ja sen seurauksena syntyneestä tyttärestä.¹⁰³ Tämän kuultuaan Simo Oja kielsi jyrkästi mitään sopimatonta tapahtuneen hänen ja silloisen piikansa välillä ja moisen väitteen esittämisenkin olevan *kunniatonta* häntä kohtaan.¹⁰⁴ Kummankin osapuolen kommentit olivat yritys saada tilanne kääntymään edulliseksi itselle. Kunnian mainitessaan Oja nosti esille itselleen tärkeän asian, sillä ilman hyvää mainetta ihmisen toimintamahdollisuudet yhteisössä olivat rajalliset. Miehellä kunnia oli tärkeä yhteisön määrittellessä miehen arvoa ja miehisyttä patriarkaalisen yhteiskunnan sosiaalisessa hierarkiassa.¹⁰⁵ Tuomio yksipuolisesta huoruudesta olisi voinut vahingoittaa Ojan asemaa sekä paikallisyhteisössä, että perheensä päänä. Patriarkalismi edellytti talon isännältä palvelijoiden säällistä ja oikeudenmukaista kohtelua¹⁰⁶, ja tuomio olisi osoittanut Ojan hoitaneen velvollisuutensa huonosti. Ojan patriarkaalinen valta tuli esille, kun hänen vaimonsa Maria Sipintytär toistamiseen sai puheenvuoron. Maria Sipintytär ei ollut

¹⁰⁰ TMA: JK 2436 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1753 ”...nu annan gång uti de stufva om dagen då hustru warit till barn twistning hos Järes”

¹⁰¹ TMA: JK 2436 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1753 ”hon icke har sig något bekant on hennes mans upförande mot Walborg”

¹⁰² Mikrofilmi on kopioitu konseptipöytäkirjasta. Näkemykseni on, että konseptituomiokirjoissa eri osapuolten tuntenilmaukset näkyvät voimakkaammin ja värikkäämmin ilmaistuna, ja pienet yksityiskohdat, jotka korostavat osapuolten motiiveja ja toimintatapoja, tulevat paremmin esille.

¹⁰³ ”...hån förmälte, gråtit samt beklagat sig öfwer wäldet”

¹⁰⁴ ”Simon Mattson hårom hård nekade sig warit till ängen...således icke kunnat wäld föra piga i ladan, med påstående afsådant icke wåre wårdt at tala om samt...”

¹⁰⁵ Jokiahho 2002 s.203-204

¹⁰⁶ Eilola 2002 s.101

virallisena todistajana, sillä vaimon ei tarvinnut todistaa puolisoaan vastaan.¹⁰⁷ Maria Sipintytär kielsi olleensa oletetun väkivallanteon aikaan avustamassa synnytyksessä, ja samoin hän kielsi Valpuri Jaakontyttären kertoneen hänelle tapahtuneesta mitään. Ojan talon emäntä ei myöskään myöntänyt, että Valpuri olisi tunnustanut hänelle pelänneensä talon isäntää.¹⁰⁸ Maria Sipintyttären puhuessa Simo Oja esitti omia kommenttejaan säästämättä vaimonsa puhetta. Arvioitaessa Maria Sipintyttären lausunnon oikeellisuutta on muistettava, että kolmisäätyopin mukaan aviomies oli taloudessa valta-asemassa vaimon yli, ja on mahdotonta kuvitella tilannetta, jossa Maria Sipintytär olisi ollut valmis todistamaan miestään vastaan. Naiset päinvastoin puolustivat yleensä huoruudesta syytettyjä puolisojaan tuomioistuimen edessä.¹⁰⁹

Pöytäkirjan mukaan Oja oli ollut aiemmin syytettynä yksinkertaisesta huorinteosta, ja tuolloin tuomari oli ehdottanut puhdistusvalaa. Oja sai jälleen mahdollisuuden vanna valan, mutta oikeuden pöytäkirjojen mukaan hän joutui asiasta lautamiesten välillä käydyn keskustelun jälkeen uudestaan todistamaan kristinopin osaamisensa. Lautamiehet katsoivat, ettei aikaisempi todistus enää riittänyt uuden valan vannomiseen.¹¹⁰ Saman henkilön oli siis ilmeisesti mahdollista käyttää puhdistusvalaa useamman kerran vapauttaakseen itsensä syyteistä. Puhdistusvalaan oikeutettu oli vain henkilö, jolla oli riittävä moraalinen integriteetti. Aikaisemmin väärästä valasta tuomittu, kunniaattomuudesta tai muusta ”jumalattomuutta” osoittavasta rikoksesta tuomittu ei kelvannut tekemään puhdistusvalaa. Syytetyn elämäntapa tai käytös ja niiden kautta hankittu hyvä tai huono maine oli ohjeena tuomarille.¹¹¹ Oja katsottiin maineeltaan sopivaksi vannomaan syyttömyyttä valan kautta.

¹⁰⁷ Ruotsin valtakunnan laki, oikeudenkäyntikaari 17 : 7. Pöytäkirjasta ei käy selville, vaadittiinko Maria Sipintyttäreltä todistajanvalaa. Lain mukaan, mikäli muut osapuolet eivät sitä vaatineet, saattoi todistaja antaa lausuntonsa ilman valaa.

¹⁰⁸ TMA: JK 2436 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1753 ”...hon icke har sig något bekant om hennes mans upförande...”

¹⁰⁹ Pylkkänen 1990 s.301

¹¹⁰ TMA: JK 2436 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1753 Lautamiehet päättivät, ettei Ojalle riittä enää vanha todistus kristinopin osaamisesta, ja valan merkityksen ja painoarvon tiedostamisesta. Oja puhdisti itsensä valalla, ja julistettiin syyttömäksi. "Matts Simonson Oja med sielf sins ede sig värja ifrån emot honom en enkla hors brott...men han ännu icke kunnat gå samme ed af de fort I protocollet thenne sak angående altså och emedan ännu owist än huruwida han samme kan gå...Simon Oja wärjemal thersom doch för the I ransakningen wid ihnewarand åhrs winterting nämnde orsaker för detta icke kunnat giöra emedan han icke låtit undervisa sig om edens wigt och värde; och som Simon Mattson Oja nu bewist med behörigt präste betyg at han hwar månad sedan sidsta ting låtit sig med owisa om samma ed..."

¹¹¹ Nousiainen 1993 s. 403

Puhdistusvalaa ei yleensä saanut käyttää rikostapauksissa, kuten vuoden 1734 laissa todettiin, mutta oli olemassa pykälä, jonka mukaan sitä saattoi käyttää ”häätätilassa ja silloin kuin totuutta ei muutoin voida saada ilmi”¹¹². Kevät Nousiaisen mukaan ainoa rikosasioissa sallittu vala oli puhdistusvala. Tämä oli syytetyn suullinen vakuutus siitä, ettei hän ollut tehnyt sitä rikosta, josta häntä epäiltiin ja syytettiin.¹¹³ Vala saattoi tapauksissa, joissa oli yksi todistaja, täydentää näytön vastaajan hyväksi. Valan vannomista edelsi todistuksen hankkiminen kristinopin osaamisesta ja valan merkityksen ymmärtämisestä. Valaa ei saanut vannota heti, vaan laki vaati harkinta-ajan, jonka aikana kantajan tuli pohtia, oliko hän valmis vannomaan väittämänsä todeksi.¹¹⁴ Valan käyttö oikeudessa heijasteli sekä vanhan, maakuntalakien aikaisen oikeuskäytännön, ja uuden lailliseen todistusteoriaan perustuvan lain periaatteita. Valan vannominen perustui ajatukseen uskonnon ja oikeuden yhtenäisyydestä, eli siihen, että vastaaja Jumalaan vedoten vahvisti väitteensä oikeaksi.¹¹⁵ Jo vuoden 1734 lakikirjaan sisällytetyissä Olaus Petrin tuomarinohjeissa kehoitettiin tuomaria välttämään valalle laskemista, mikäli mahdollista, juuri valan väärinkäytön välttämiseksi.¹¹⁶ Vääriä valoja vannottiin usein, sillä monilla ei ollut epäilyksiä rikkoa valaa, etenkin vankeus- tai jopa kuolemantuomion uhatessa.¹¹⁷ Valan vannomiseen suhtauduttiin esivallan taholta ilmeisen realistisesti. Vaikka valan käyttö rikostapauksissa periaatteessa sallittiin ainoastaan poikkeuksena, epäselvissä huoruus- ja sala vuoteustapauksissa sitä käytettiin ilmeisesti suhteellisen paljon.

Oltuaan edellisenä vuonna syytettynä samankaltaisesta tapauksesta, Oja sai jälleen mahdollisuuden puhdistaa itsensä syytteistä valalla. Täysin lainmukaista oli, etteivät edelliset syytteet, joista hänet on puhdistettu, enää vaikuttaneet uuden syytteen käsittelyssä. Valan vannominen puhdisti vastaajan epäilyistä esivallan silmissä. On vaikeampaa arvioida, miten paikallisyhteisö suhtautui asiaan. Voisi olettaa, että juorut ja huhupuheet jäivät elämään ainakin jossain määrin yhteisön keskuudessa. Simo Matinpoika Oja puhdisti itsensä valalla samojen käräjien aikana, ja hänet todettiin

¹¹² Ruotsin valtakunnan laki 1734 Oikeudenkäymiskaari 17 : 30

¹¹³ Nousiainen 1993 s.402

¹¹⁴ Oikeudenkäymiskaari 17: 31

¹¹⁵ Letto-Vanamo 1991 s.39

¹¹⁶ Tuomarinohjeet 28. kohta: ”Tuomarin ei pidä helposti eikä ilman pakkoa laskea ketään puhdistusvalalle, vaan koettakoon muilla neuvoin sovittaa riidassa olevat. Sillä se on peljättävä, että missä usein vannotaan, siellä vääriä valojakin usein tehdään...”

¹¹⁷ Nousiainen 1993 s.402

syöttömäksi yksinkertaiseen huoruuteen ja Valpuri Jaakontyttären lapsen siittämiseen.¹¹⁸ Valpuri Jaakontytär todettiin syylliseksi salavuoteuteen, ja hänen tuomittiin siitä sakkoihin ja lisäksi kirkolle maksettavaan kahden taalarin korvaukseen. Mikäli hän ei pystynyt niitä suorittamaan, uhkasi häntä seitsemän päivän vankeus.¹¹⁹

Valpuri Jaakontyttärestä tuli salavuoteudesta tuomittu nainen, jolla oli avioton lapsi. Suhtautumisesta aviottoman lapsen synnyttäneisiin naisiin on olemassa eri mielipiteitä. Seppo Aalto katsoo naisen kunnian olleen sidoksissa hänen seksuaalisuuteensa, ja avioton lapsi oli tahra naisen maineelle ja mahdollisesti este avioitumiselle, vaikkei naista suljettukaan pois yhteisöstä.¹²⁰ Armas Nieminen on puolestaan esittänyt näkökulman, että lapsen synnyttänyt nainen oli todistanut hedelmällisyytensä ja että esiaviolliset suhteet olivat testi naisen kyvyille synnyttää.¹²¹

Kun renki Taneli Juhanpoika Sontamalan kylästä oli saanut mahdollisuuden puhdistaa itsensä valalla salavuoteussyytteistä ja Liisa Yrjöntyttären lapsen isyydestä, muutti hän valan jälkeen mielensä ja tunnusti *vapaaehtoisesti* olleensa Liisan kanssa ja lapsen isä. Taneli Juhanpoika kielsi edelleen antaneensa Liisa Yrjöntyttärelle tämän väittämän avioliittolupauksen.¹²² Taneli Juhaninpojan motiivi tunnustukselle ei käy ilmi pöytäkirjoista, mutta jos käsiteltyyn tapaukseen olisi löytynyt uusia todisteita tai todistajia, olisi niistä varmasti mainittu käsittelyn yhteydessä. Valalla on voinut siis olla moraalista merkitystä vanhojalle. Huomion arvoista on, että Tanelin ja Liisa yhteinen lapsi oli kuollut, joten Tanelille ei tunnustamisesta koitunut elatusvelvollisuutta. Jos Taneli olisi myöntynyt avioliittoon, olisi sakko ollut molemmille osapuolille huomattavasti pienempi.¹²³

¹¹⁸ TMA: JK 2437 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1753 ”...som Simon Matsson Oja sielf sig befriat at han icke haft oliflig beblandelse med qvinsperson Walborg Jacobsdotter ifrån Papumäki, eller räds henne med thes af hennes framfödde foster...”

¹¹⁹ TMA: JK 2437 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1753 ”...Walborg Jacobsdotter sakfålles för lägersmåls brott, thermed hon första gången blifvit beträdd...”

¹²⁰ Aalto 1996 s. 188–190

¹²¹ Nieminen 1951 s. 70–71

¹²² TMA JK 2439 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1756 ”...Daniel Jöransson ...genom Rättens resolution i går blifwit wärjemåls eden pälagd, att icke hafwa lägrat äfwen ogifta qwinnon Lisa Göransdotter...” ja ”...Daniel friwilligt bekände sig haft röttsligit beblandelse och warit fader till hennes dödfödda piltebarn”

¹²³ Ruotsin valtakunnan laki , rikoskaari 53: 5

Useimmissa käräjille tulleissa salavuoteus- ja avioliittolupaustapauksissa syntyneen lapsen mainitaan olleen tyttö. On mahdollista, että poikalapsen syntyessä lapsen mahdollinen isä oli hanakampi avioitumaan, tai ainakin osallistumaan lapsen elatukseen. Vuoden 1756 syyskäräjillä tyttölapsen synnyttänyttä naishenkilö Maija-Stiinaa syytettiin salavuoteudesta, ja hän vetosi ratsumestari Otto Malmin antamaan avioliittolupaukseen. Kun Otto Malm kielsi olevansa lapsen isä, Maija-Stiinalla ei ollut esittää yhtään todistajaa puolustukseksi, ja hänet tuomittiin yksin salavuoteudesta.¹²⁴

Vuoden 1762 syyskäräjillä naishenkilö Liisa Mikkelin tytär peräsi lapsensa elatusmaksuja torppari Johannes Matinpojalta vedoten heidän välillään tehtyyn sopimukseen, jonka mukaan Johannes Matinpoika oli luvannut lapsen elatukseksi vuosittain tynnyrillisen ruista siihen saakka, kunnes lapsi kykenisi itse ansaitsemaan elatuksensa.¹²⁵ Tässä tapauksessa mies oli tunnustanut isyytensä, ja sen vuoksi hänellä oli lain mukaan velvollisuus osallistua elatukseen. Johannes Matinpoika myönsi, ettei ollut toimittanut mainittua määrää viljaa, koska hän ei ollut taloudellisesti siihen pystynyt, eikä ollut varma pystyisikö vastaisuudessakaan. Oikeuden mukaan Johannes Matinpoika oli tunnustanut isyytensä, joten hänen joko tuli toimittaa Liisa Mikkelin tytärtä häneltä puuttuvat kaksi ruistynnyrillistä, tai sitten korvata kyseinen viljamäärä rahana.¹²⁶

Börje Bergfeldt on todennut 1700-luvun yhteiskunnan olleen seksuaalirikosten käsittelyssä seksistinen, sillä nainen sai aina salavuoteudesta kiinni jäädessään rangaistuksen miesten päästessä usein vähemmällä.¹²⁷ Väite on kuitenkin yksipuolinen, kuten Kirsi Ojala on gradussaan osoittanut.¹²⁸ Naisen syyllisyys salavuoteuteen oli aina kiistatta selvä, mutta miehen osallisuudesta laki vaati selvän näytön, jota aina ei pystytty saamaan. Todennäköisesti moni mies kiisti isyytensä ja jätti äidin yksin huolehtimaan

¹²⁴ TMA: JK 2441 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1756 "...hon föregifwit Rustmestaren Otto Malm wela hennes lägersman...[Maja-Stina] nekade sig hafwa någon witen..."

¹²⁵ TMA: JK 1883 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1762 "...Quinspersonen Lisa Mickelsdotter...kärade efter föregången muntelig stämning till torparen Johan Mattson...wägrat betala till Lisa den barnföde bestående I enhalt tunna råg om åhret...blifwit pålagd till henne erläggga till des barnet sielg sig nara kunde."

¹²⁶ TMA:JK 1883 Maskun ja Mynämäen tk,syyskärjät 1762 "...Johan icke wet huru lange en sådan utgift för honom räcka månden..."

¹²⁷ Bergfeld 1994 s.89-91

¹²⁸ Ojala 2002 s. 56-57

lapsestaan, mutta periaatteessa on mahdollista, että äiti olisi nimennyt syyttömän miehen lapsen isäksi.

4.3 Leski Anna Wirtzenian epäonninen liitto

Avioliitto oli keskeinen osa kolmisäätyoppia, ja sen osapuolten, aviomiehen ja vaimon asemat tarkoin määritelty. Aviomiehellä ja talon isännällä oli valta muiden perheenjäsenten yli. Isännällä oli vastuu kotitalouden ja sen jäsenten toimeentulosta.

Isännällä oli vallan lisäksi velvollisuus käyttää valta-asemaansa oikeudenmukaisesti ja julmuuteen sortumatta.¹²⁹ Kirkon opetus painotti vahvasti vaimon alamaisuutta miehensä rinnalla. Avioliiton tuli olla naisen ainoa kutsumus, ja vain miehellä oli oikeus toimia kodin ulkopuolella.¹³⁰ Oikeuden mukaan oli mies vihkimisen jälkeen vaimonsa oikea edusmies, ja vaimo kuului miehensä säätyyn ja tilaan.¹³¹

1600-luvulla kirkon idea avioliitosta perustui uskonpuhdistuksen oppeihin. Perheihanteeseen sisältyi familismi, hyveet ja sielun pelastuksesta huolehtiminen. Avioliitto oli vertauskuva, jonka sisäinen järjestys kuvasi vastaavia julkisia rakenteita kuten valtio, kaupunki tai seurakunta. Kotitalous oli hierarkkinen yksikkö, jossa jokaisen tuli tietää oma paikkansa.¹³² Kirkon lisäksi myös valtion etu oli, että yhteiskunnan hierarkkinen tasapaino ja järjestys säilyivät. Kirkon lainkäytössä perheenjäsenten välisiä riitoja oli käsitelty usein, ja vuoden 1686 kirkkolaissa edellytettiin, että ennen mahdolliseen eroon tuomitsemista oli puoliset yritettävä saada sovintoon. Vuoden 1734 laissa annettiin tarkat ohjeet mahdollisesta avioerosta. Eron saattoi saada joko huoruuden tai väkivallanteon seurauksena tai mikäli toinen puoliso hylkäsi toisen. Jos avioliiton toinen osapuoli syyllistyi huorintekoon, purettiin avioliitto siinä tapauksessa, jos petetty osapuoli ei ollut halukas anteeksiantoon. Jos molemmat olivat syyllistyneet huorintekoon, ei avioliittoa voinut purkaa. Lasten huoltajuus tuli lain mukaan myöntää liiton purkamiseen syyttömälle osapuolelle.¹³³

¹²⁹ Eilola 2002 s.102

¹³⁰ Pylkkänen 1990 s. 289

¹³¹ Ruotsin valtakunnan laki, naimiskaari 9 : 1

¹³² Eilola 2002 s.101-102

¹³³ Ruotsin valtakunnan laki, naimiskaari 13 : 3

Ennen avioliiton solmimista tuli tarkistaa mahdolliset esteet liitolle.¹³⁴ Kihlautumisen jälkeen tuleva liitto tuli kuuluttaa saarnastuolista kolmena sunnuntaina, ja mahdollinen este avioliitolle tuli ilmoittaa tuona aikana kirkkoherralle. Kirkkoherralla oli oikeus evätä parin vihkiminen, jos jompikumpi osapuoli katsottiin esteelliseksi.¹³⁵ Yleisesti on katsottu, että 1700-luvulla avioliitto solmittiin lähinnä järkisyyistä ja usein taloudellisin perustein. Tämä ei tarkoita, ettei liiton solmimiseen olisi voinut liittyä tunnesyitä.¹³⁶

Nimismies Kustaa Taulerin leski Anna Wirtzenia astui vuoden 1756 talvikäräjillä kihlakunnantuomarin eteen synnytettyään lapsen uudelle kihlatulleen, renki Taneli Juhanpojalle. Tanelia syytettiin tämän lisäksi vielä toisen naisen saattamisesta raskaaksi, ja hänet oli jo aiemmin tuomittu salavuoteudesta.¹³⁷ Uusimman salavuoteussyytteen tultua julki kirkkoherra oli kieltäytynyt kuuluttamasta vihkkiparia, ja morsian Anna Wirtzenia oli halunnut purkaa kihlauksen. Leskinaisten salavuoteussyitteet olivat käräjillä harvinaisia.¹³⁸ Leskinaisten uudelleen avioitumista ei yleensä katsottu suotavaksi, ja muutenkin heidän moraaliaan saatettiin pitää arveluttavana. Paikallisyhteisön mielipide oli yhtenevä kirkon kanssa, joka paheksui leskien avioitumispyrkimyksiä.¹³⁹ Vuoden 1734 laki ohjeisti uuden avioliiton solmimisessa niin, että naisleskellä tuli olla vuoden ja miehellä puolen vuoden mittainen suruaika.¹⁴⁰ Tapausta käsiteltäessä mainitaan tarkoin Anna Wirtzenian asema entisen nimismiehen leskenä. Side aiempaan avioliittoon säilyi, vaikka leski olisi avioitunut uudelleen. Aviopuolisoiden välisen siteen säilyminen vaikutti yhteisön asenteisiin leskiä ja heidän toimintaansa kohtaan.¹⁴¹ Vaikka Anna Wirtzenia oli syyllistynyt siveysrikokseen, ei hänestä tapauksen käsittelyn aikana käytetä kertaakaan *qwinsperson*-nimitystä ja Anna Wirtzenian edusmiehenä toimi hänen lankonsa prokuraattori Niilo Tauler.

¹³⁴ Esteiksi katsottiin mm. huorinteko, epäilyttävä maine tai sukulaisuus. Mahdollisesta sukulaisuussuhteesta oli naimiskaassa tarkka määrittely. Naimiskaari 2.luku.

¹³⁵ Ruotsin valtakunnan laki, naimiskaari 7 : 8. Mikäli kirkkoherra vihki parin ilman kuulutuksia, häntä uhkasi viran menettäminen.

¹³⁶ Armas Niemisen mukaan aikakautena ei todennäköisesti tunnettu syvällistä ihastumista tai rakastumista, vaan puolison valinnassa painoivat objektiiviset persoonallisuuden tunnusmerkit, kuten ulkonäkö, terveys, työkyky jne. Nieminen 1951.

¹³⁷ TMA: JK 2440 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1756”...Länsman Taulers änka Anna Wirtzenia för det ha med drängen Daniel Johansson haft riäslig beblandelse och theraf blifwit rädd med flicka barn...” ja ”...Daniel blifwit under ächtenskaps löfta åter forsedt sig med en annan, och thessutom äfwen förut för en tredje plichtadt...”

¹³⁸ Aalto 1996 s.86-87

¹³⁹ Toivanen 1999 s.91-92

¹⁴⁰ Ruotsin valtakunnan laki, Naimiskaari 12 : 3. Nimismies Gustav Tauler oli kuollut huhtikuussa 1754.

¹⁴¹ Toivanen 1999 s.92

Anna Wirtzenia halusi perua kihlauksen ja annetun avioliittolupauksen sen perusteella, että Tanelin epäiltiin saattaneen toisen naisen raskaaksi. Kihlauksen purkaminen ei ollut yksinkertainen toimenpide, vaan siihen vaadittiin vakavat syyt, kuten tarttuva tauti, salavuoteus tai maineen menettäminen.¹⁴² Anna Wirtzenia mainitsi myös Tanelin kiivaan ja ilkeän luonteenlaadun, ja kertoi Tanelin murtaneen hänen talonsa oven.¹⁴³ Taneli puolestaan vakuutti Annan antaneen suostumuksensa liitolle, ja että Anna oli tiennyt hänen aiemmasta salavuoteustuomiostaan ennen kihlalupausta.¹⁴⁴ Wirtzenia ja hänen edustajansa Niilo Tauler puolestaan yrittivät kumota tämän väitteen. Anna Wirtzenialla oli ilmeisesti omaisuutta, ja liitto oli todennäköisesti Taneli Juhanpojalle edullinen ja mahdollisuus ylenevään säätykiertoon.

Kihlaparille oli jo syntynyt yhteinen lapsi, ja laissa selkeästi ilmaistiin, että mikäli sulhanen oli maannut morsiamen kanssa, niin se oli ”*avioliitto, joka on vihkimisellä päätettävä*”.¹⁴⁵ Asian käsittelyssä samaan tulokseen tuli kihlakunnantuomari, joka katsoi avioliiton tulleen täytetyksi ja antoi Anna Wirtzenialle sakot naimalupauksen rikkomisesta. Tanelin salavuoteussyyte määrättiin myöhemmin käsiteltäväksi.¹⁴⁶ Tapauksen käsittelyssä esivalta osoitti suhtautuvansa kihlaukseen vakavasti, erityisesti koska siinä oli oltu jo lihallisessa yhteydessä. Kihlaeroon suostuminen olisi merkinnyt avioliiton ulkopuolisen kanssakäymisen hyväksymistä. Oikeuden päätös ei edes mainitse Anna Wirtzenian kuvausta Tanelin arveluttavasta luonteesta, joten kyseistä näkökohtaa ei ole ilmeisesti pidetty harkinnan arvoisena. Avioliitto vahvistettiin ilman toisen osapuolen suostumusta. On ilmeistä, että esivallan moraalisia arvoja vastaan toiminut pari haluttiin saada avioliittoon varsinkin, kun vain toinen osapuoli vastusti liittoa.

Pakkoavioliitto ei osoittautunut onnelliseksi, sillä jo vuoden 1757 talvikäräjillä Anna Wirtzenia anoi avioeroa miehestään. Taneli oli todettu syylliseksi salavuoteuteen ja

¹⁴²Ruotsin valtakunnan laki, naimiskaari 4 : 2

¹⁴³ TMA: JK 2440 Maskun ja Mynämäen tk, ”...efter det hon redan framfödt sitt med honom samman aflade foster brutit up hennes samma dörr...han jämwäl i allmänhet skal wara berychtads för en elak och öften didig...”

¹⁴⁴ TMA: JK 2440 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1756”...och berättelse Daniel at han full achtenskaps med Wirtzenia hafst alla hennes anför, wantes, samtycke, ehuru så hon the redan förut tharaf wetat at han för sit förra lägersmål plichtadt och jämwäl för det sednare warit berychtadt...”

¹⁴⁵ Naimiskaari 3: 9 Myöhemmin kirjoissa mainitaan, että Anna Wirtzenia oli julistettu (förklarar) Danielin puolisoksi. Varsinaisesta vihkimisestä ei löydy merkintää.

¹⁴⁶ TMA: JK 2440 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1756”...under achtenskaps löfta hafwa häfdat och rådt henne med thet flicka barn...hwilken sitt ächtenskap the äfwen sin emellan alla redat fullfölja...”

aviottoman lapsen isäksi. Anna Wirtzenia vetosi tämän asian hänelle aiheuttamaan häpeään ja kärsimykseen. Lisäksi Taneli oli ollut häntä kohtaan julma ja väkivaltainen.¹⁴⁷ Leski Riitta Antintytär todisti, kuinka Taneli oli väkivalloin murtanut Annan huoneen oven ja rikkonut hänen peilinsä. Hän oli myös uhannut hävittää Annan omaisuuden. Toinen todistaja ilmoitti nähneensä, kuinka Taneli oli nöyryyttänyt Annaa kirkonmäellä, kiroillut ja kieltäytynyt menemästä kirkkoon hänen kanssaan.¹⁴⁸

Anna Wirtzenialla oli edusmiehinään hänen veljensä ja lankonsa, mikä osoittaa, ettei hän ollut menettänyt sukunsa tukea epäsuotuisan avioliiton myötä. Suvun kannalta katsottuna riitaisa liitto, jossa aviomiehellä oli mahdollisuus hävittää vaimonsa omaisuutta, saatettiin kokea ongelmallisemmaksi ja häpeällisemmäksi kuin avioero. Vuoden 1734 lain tultua voimaan aviopuolisoilla oli jo solmitun liiton perusteella oikeus osaan toistensa omaisuudesta. Tanelilla ei lain mukaan kuitenkaan ollut oikeutta Anna Wirtzenian mahdollisesti perimään maaomaisuuteen.¹⁴⁹

Anna Wirtzenian sosiaalisen aseman voi katsoa olleen korkeampi kuin hänen uuden miehensä, renki Taneli Juhanpojan. Hänellä oli, ainakin jossain määrin, sukunsa tuki takanaan, mutta sekään ei auttanut avioliiton purkamisessa. Hengellisen ja maallisen esivallan käsitys avioliitosta oli tässä suhteessa yhtenevä. Avioliiton saattoi purkaa vain äärimmäisen painavien syiden pakottamana. Huoneentaulun lain mukaan mies oli avioliiton ja talouden hallitsija. Kun esivalta puuttui avioliiton sisäisiin ongelmiin, ei kyseessä ollut niinkään ongelmien ratkaiseminen, vaan osapuolten välisen ulkoisen harmonian palauttaminen. Kirkolliset ja maalliset viranomaiset näkivät avioliiton sisäisten ristiriitojen olevan puolisoitten vääränlaisen käytöksen seurausta.¹⁵⁰ Asian käsittely eteni hovioikeuteen, joka ei löytänyt perusteita avioerolle. Anna Wirtzenia oli tuolloin muuttanut pois paikkakunnalta.¹⁵¹ Muutto oli ehkä ratkaisu sotkuisen avioliiton

¹⁴⁷ TMA: JK 1877 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1757 "...Wirtzenia således thär hon med honom samma lifwa skulle thäri genom tilflöta något lidande och wanheden..."

¹⁴⁸ TMA: JK 1877 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1757 "...[Anna Wirtzenia] bedt Daniel följa med till kyrkan med han sagt: hvar gör hundens i kyrkan..." ja "...Anna Wirtzenia med gråtande tärne beklagat sig thenöfwär att Daniel... upbrutat hennes kammardörr och söndat en spegel..."

¹⁴⁹ Ruotsin valtakunnan laki, perintökaari 2: 1. Tarkempia tietoja Anna Wirtzenian omaisuuden luonteesta ei löydy, mutta todennäköisesti omaisuus oli jakautunut Anna Wirtzenian ja hänen tyttärensä kesken Kustaa Taulerin kuoltua. Lain mukaan leski ei saanut solmia uutta avioliittoa ennen pesän selvittämistä.

¹⁵⁰ Eilola 2002 s. 127

¹⁵¹ TMA: JK 1884 Maskun ja Mynämäen tk, välikäräjät 1765. Anna Wirtzenia muutti aluksi Tyrvälle ja lopuksi Turun kaupunkiin.

aiheuttamaan kokuun yhteisössä ja samalla yritys päästä eroon epätoivotusta aviomiehestä. Anna Wirtzenian edusmiehet olivat yrittäneet saada eron aikaan vetoamalla salavuoteuteen ja huonoon kohteluun. Lain mukaan puolison hylkääminen oli hyväksyttävä syy eroon.¹⁵²

Anna Wirtzenian ja Taneli Juhanpojan onneton liitto tuli esiin jälleen välikäräjillä 1765, jolloin Tanelia syytettiin huorinteosta ja kihlautumisesta Liisa Simontyttären kanssa. Taneli Dahlin¹⁵³ kaltainen toistuva siveysrikosten sarja oli harvinaista, sillä valtaosa syytetyistä tuomittiin vain kerran.¹⁵⁴ Anna Wirtzenian katsottiin karanneen miehensä luota ja hylänneen hänet kahdeksan vuotta sitten.¹⁵⁵ Molemmat tunnustivat vapaaehtoisesti luvattoman yhteyden, mutta kielsivät kyseessä olleen avioliittolupauksen.¹⁵⁶ Taneli vetosi oikeudessa siihen, että hänen varsinainen vaimonsa Anna Wirtzenia oli kohdellut häntä kaltoin ja karannut, vaikka Dahl oli osoittanut häntä kohtaan ”*rakkautta, luottamusta ja hyväntahtoisuutta*”.¹⁵⁷ Taneli Dahlin lausunnon tarkoituksena on voinut olla saada oikeuden myötätunto puolelleen todistamalla, ettei hän ollut syyppää liiton kariutumiseen, vaan Anna Wirtzenia oli kieltäytynyt olemasta vaimo hänelle. Anna Wirtzenian versio tapahtumista oli puolestaan täysin päinvastainen. Tämänkaltainen tunteenilmaisu on silti käräjöpöytäkirjoissa poikkeuksellinen.¹⁵⁸ Vaikkei yhden lausunnon perusteella voikaan vetää kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä, on käsitys siitä, että emotionaaliset tekijät eivät juuri vaikuttaneet esimodernin ajan avioliittoon väärä, tai ainakin liian yleistävä.¹⁵⁹ Tämä käsitys on toisaalta syntynyt osittain siksi, ettei aikakaudelta ole lähteitä, joissa

¹⁵² Ruotsin valtakunnan laki 1734, naimiskaari 13 : 4

¹⁵³ Taneli Jussinpoika oli ryhtynyt käyttämään nimeä Taneli Dahl. Hän oli näiden vuosien aikana kohonnut asemaltaan rengistä muurarimestariksi.

¹⁵⁴ Pylkkänen 1990 s. 231

¹⁵⁵ TMA: JK 1884 Maskun ja Mynämäen tk, välikäräjät 1765 ”...uti åtta års tid ej kunnat få Wirtzenia till sig som honom öfvergifwit och förlupit...”

¹⁵⁶ TMA: JK 1884 Maskun ja Mynämäen tk, välikäräjät 1765 ”...nekade Lisa äfwen at hon wore trolofwat med Dahl...” Jos he olisivat myöntäneet avioliittolupauksen, olisivat sakot kohonneet korkeammiksi, koska tuolloin kyseessä olisi ollut kaksinnaimisen yritys.

¹⁵⁷ TMA: JK 1884 Maskun ja Mynämäen tk, välikäräjät 1765 ”...Wirzenia, som honom ganska hårdt bemödt och öfvergifwit, ehuru han för sidtsnemde hyst all kiärlek, förtroende och begägenhet...”

¹⁵⁸ Tunteita todennäköisesti ilmaistiin käräjillä kiivaastikin, mutta on vaikea arvioida, miten yksityiskohtaisesti lausunnot ja tunteenilmaukset kirjattiin pöytäkirjoihin.

¹⁵⁹ Muun muassa Seppo Aalto 1996 s. 30–32 ja Armas Nieminen 1951 näkevät avioliiton ensisijaisesti taloudellisena liittosuhteena.

luontevasti esiintyisi tunteisiin liittyviä ilmaisuja, sillä suurin osa ajan lähdemateriaalista on viranomaisiin ja hallinnon synnyttämiä.¹⁶⁰

Anna Wirtzenia oli edusmiehensä Niilo Taulerin välityksellä antanut Dahlille luvan avioitua uudestaan korostaen, etteivät he olleet koskaan asuneet yhdessä eikä hän ollut astunut vihille Taneli Dahlin kanssa.¹⁶¹ Liisa Simontytär tuomittiin salavuoteudesta ja Taneli Dahl yksinkertaisesta huoruudesta. Dahl ilmaisi halunsa naida Liisa, ja pyysi samalla sakkojen pienentämistä.¹⁶² Ennen syytteiden käsittelyä Dahl oli jo ehtinyt nostaa kanteen aiheettomasta syytteestä nimismiestä vastaan, joka oli epäillyt häntä luvattomista yhdessä asumisesta Liisa Simontyttären kanssa ja avioliittolupauksen antamisesta hänelle.¹⁶³ Dahl esiintyi tutkimusajankohtana lukuisilla käräjillä sekä vastaajan, kantajan että todistajan rooleissa. Hänellä vaikuttaa olleen hyvät puhujanlahjat ja sen verran laintuntemusta, että hän pystyi sujuvasti ajamaan asioitaan käräjillä.

Anna Wirtzenian ja Taneli Dahlin liitto oli ilmeisen epäonnistunut alusta alkaen, eikä esivalta ponnisteluistaan huolimatta pystynyt pitämään heitä yhdessä, vaan joutui lopulta taipumaan eroon. Avioliiton purkamiseen on voinut vaikuttaa Anna Wirtzenian ja hänen edusmiestensä sitkeys asian suhteen. Heillä oli lainopillista tuntemusta ja omaisuutta, joiden avulla toimia. Myös aviomies Taneli Dahl halusi viimein eroa löydettyään jonkun, jonka kanssa halusi avioitua uudestaan. Avioliittoa oli yritetty purkaa useaan otteeseen eri perustein, kunnes hovioikeus viimein katsoi puolison hylkäämisen riittäväksi syyksi avioeroon. Tämä osoittaa, että mikäli henkilöllä oli sitkeyttä, lainopillista tuntemusta ja taloudelliset mahdollisuudet, esivallan sai taipumaan avioliiton purkamiseen.

¹⁶⁰ Muun muassa Toivanen 1999 s.96-97 ja Nenonen 1995 s.150 ovat pohdiskelleet virallislähteiden ongelmallisuutta.

¹⁶¹ TMA: JK 1884 Maskun ja Mynämäen tk, välikäräjät 1765 ”...lemnat Dahl tilstånd at få gifta sig med någon annan, samt en gång för alla förklarar det hon aldrig ställe låta sammanviga sig med honom...”

¹⁶² TMA: JK 1884 Maskun ja Mynämäen tk, välikäräjät 1765 Taneli Dahl ja Liisa Simontytär vihittiin 17.3.1765, ja he saivat yhdessä vielä neljä lasta. Anna Wirtzenia jäi pysyvästi Turun kaupunkiin, missä hän kuoli v. 1801.

¹⁶³ TMA: JK 1884 Maskun ja Mynämäen tk, välikäräjät 1765

4.4 Avioliiton purkaminen

Avioero myönnettiin yleensä heti, jos liiton toinen osapuoli syyllistyi huoruuteen eikä petetty puoliso ollut valmis antamaan sitä anteeksi. Miehen pettäessä vaimot olivat usein valmiita unohtamaan asian ja saattoivat puolustaa puolisoaan oikeuden edessä. Jos vaimo syyllistyi huoruuteen, kyseessä oli lähes aina tapaus, jossa nainen oli kauan taistelukentällä olleen sotilaan vaimo, jolla ei ollut tarkkaa tietoa siitä, oliko mies ylipäätään elossa.¹⁶⁴ Juuri tällainen tapaus otettiin esille syyskäräjillä vuonna 1760. Maija Martintytär oli saatu kiinni huorinteosta, ja hän oli nimennyt toiseksi osapuoleksi tuntemattoman miehen, joka oli yllättänyt hänet tiellä.¹⁶⁵ Aviomies, sotilas Mikael Holm, oli tietävästi sotimassa Pommerissa, ja hänelle lähetettiin tapahtumien kulusta informoiva kirje.¹⁶⁶ Puoliso oli yksinkertaisessa huoruustapauksessa asianomistaja.¹⁶⁷ Kun aviomieheltä tuli vastaus kirjeeseen, ilmoitti hän, ettei ollut valmis antamaan anteeksi vaimolleen, muttei mainitse kirjeessään haluavansa avioeroa.¹⁶⁸ Hän tähdensi, että vaimo saa syyttää vain rikollista tekoaan ja *omaa tahtoaan* tapahtuneesta ja sen seurauksista.¹⁶⁹ Kirjeessä referoitiin Maija Martintyttären kirjetä miehelleen, jossa hän oli anonut anteeksiantoa. Holm kehottaa Maijaa *anelemaan Jumalalta anteeksiantoa synneistään, jos hän haluaa olla Jumalan lapsi ja parantaa elämänsä*. Kirjeestä erottuu selvästi individualistinen jumalakäsitys. Mikael Holm valittaa sallimusta, joka on *kovin ankarasti häntä kohdellut*.¹⁷⁰ Maija Martintyttären synty on hänen tekemänsä, ja hän itse kantaa Mikael Holmin mukaan siitä vastuun. Kirjeessä ei mainita yhteisöä tai kollektiivista rangaistusta, vaan synninteko on sen tekijän ja Jumalan välinen asia.

¹⁶⁴ Pylkkänen 1990 s.299

¹⁶⁵ TMA: JK 1880 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1760 Pöytäkirjassa mainitaan, että Maija oli useista varoituksista huolimatta vakuuttanut, ettei ollut tuntenut häntä maannutta miestä. ”henne till skedde warningar betygas s ig intet hafwa känd den resande som ..henna häfdat”. Ilmeisesti joissain tapauksissa toiseksi osapuoleksi nimettiin tuntematon mies, jotta välttyttäisiin mahdolliselta kaksinkertaiselta huoruussyytteeltä ja ankarammalta rangaistukselta. Kaksinkertaisesta huoruudesta saattoi ankarimmillaan saada kuolemantuomion.

¹⁶⁶ TMA: JK 1881 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1761

¹⁶⁷ Rikosaari 55: 6.

¹⁶⁸ TMA: JK 1881 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1761 Holm ei kuitenkaan ilmaise halua erota, vaikka laki olisi antanut hänelle mahdollisuuden siihen. Historiakirjojen mukaan Holmin palattua sodasta takaisin hän sai Maijan kanssa ainakin vielä yhden lapsen, joten avioliitto ilmeisesti jatkui tapahtuneesta huolimatta.

¹⁶⁹ TMA: JK 1881 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1761 “...du har handlat illa emot dig och har intet at skyllda någon annan, utan din egen rötsliga begärelse och onda willja...”

¹⁷⁰ TMA: JK 1881 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1761 “...men beklagar derjemte det öda, at du så swarlige brutit emot mig...”

Kyseessä on ihmisen yksilöllinen tietoisuus tekemisistään ja vastuun ottaminen niistä. Yksilöllisen subjektin voi nähdä myös omatunnon käsitteen syntyminenä.¹⁷¹

Mikael Holm ilmoitti kirjeessään, ettei halunnut vaimonsa käyttävän hyväksi hänen ”pientä omaisuuttaan”, mutta ehdotti torpan omistajalle, että Maija saisi asua torpassa, mikäli osoittaisi katumusta ja halua elää kunnollisesti.¹⁷² Holm mainitsee erityisesti äitinsä, johon hän oli kiintynyt, ja vaatii, että Maijan oli pidettävä huolta hänestä ja autettava häntä.¹⁷³ Holm ei siltikään halunnut avioeroa, mitä voidaan pitää osoituksena mahdollisesta halukkuudesta sovintoon myöhemmin. Holmin hyväntahtoisuuden varassa oli pitkälti myös hänen vaimonsa toimeentulo. Tässä tapauksessa ratkaisun avaimet olivat loukatulla osapuolella eli petetyllä aviomiehellä. Petokseen syyllistyneen vaimon tulevaisuus ja mahdollisuus anteeksiantoon riippui hänen käytöksestään vastaisuudessa.

Avioliiton purkamiseen liittyi yksityiskohtainen omaisuuden erittely. Eron syytön osapuoli sai yleensä omaisuuden hallintaansa. Vaimon ollessa liiton purkautumiseen syyllinen tuomarin tuli päättää, mitä miehen tulisi hänelle antaa, jos hän ei pystynyt itseään kunniallisesti elättämään.¹⁷⁴ Laki henkii käsitystä siitä, että se joka oli rikkonut papin edessä sovitun liiton, ei ansainnut taloudellista hyötyä liiton purkautumisesta. Yksinkertaisesta huoruudesta syytetyn Liisa Simontyttären puoliso ratsumestari Dikman halusi hänestä eron.¹⁷⁵ Oikeudessa luettiin Turun tuomiokapitulin hyväksymä erokirje.¹⁷⁶ Nimismies Kaarle Otto Osen oli suorittanut tutkinnan ja tehnyt osituksen Dikmanien omaisuudesta. Dikman oli kirjoittanut, että Liisa saisi pitää vaatteensa ja pienen hopeapikarin, muttei mitään muuta.¹⁷⁷ Tuomari totesi tähän, että Liisa saisi viedä

¹⁷¹ Vilkuna 1996 s.71–72.

¹⁷² TMA JK 1881 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1761 ”...så framt du tänker at nyttja min lilla ägendom och bero torpet, intet så kan du i herrans namn fara...” ja ”men skulle hennes begångerna brott ångra henne, och hon lofwär wärkligen bättra sig så ågar hon frihet bero först och främst torpet...”

¹⁷³ TMA JK 1881 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1761 ”...behjelpeliga och williga emot henne uti arbete och annat hushålls bekravanden...”

¹⁷⁴ Naimiskaari 15: 1 Mitään tarkempaa määrittelyä asiasta ei ole, liittyen esimerkiksi siihen, mitä eri yhteiskuntaluokissa katsottiin kunnialliseksi.

¹⁷⁵ TMA: JK 1881 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1761 ”...hofrätt beklagat fritaga länsman Forsman för then af Rustmästaren Dikmans hustru emot honom giorda angefwelse...” Pöytäkirjan mukaan Liisa Simontytär oli nimennyt makaajakseen nimismies Forsmanin, mutta Forsman oli puhdistettu syytteistä.

¹⁷⁶ TMA: JK 1881 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1761

¹⁷⁷ TMA: JK 1881 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1761 ” Dikman skrifwit bref, försakrat thet Lisa borde få behålla sina kläder och en liten silfwer bågare...” ja ”...hon går af sin morgonrätta, hålten af sin gifträtt...”

talosta vaatteensa ja joitakin taloustavaroita sekä puolet huomenlahjastaan. Käsittelyn aikana syntyi kiistaa siitä, mitä Liisa Simontytär oli joutunut myymään taloudesta maksaakseen velkansa Dikmanille.¹⁷⁸ Käsittelyn aikana ei tarkemmin mainita, millä tavalla Liisa Simontytär ansaitsi elatuksensa, ja oliko hän taloudellisesti riippuvainen miehestään.

Ulkoisen harmonian tavoittelu esivallan taholta näkyi vuoden 1760 syyskäräjille saapuneessa Turun tuomiokapitulin kirjeessä, jossa kehoitettiin kirkkoherra Achreniusta kutsumaan käräjille Heikki Heikinpoika ja hänen puolisonsa Kristiina Matintytär, jotka välilleen syntyneen epäsovun myötä olivat muuttaneet erilleen. Tuomiokapituli ei ollut pystynyt tekemään asiassa päätöstä, vaan siirsi sen maallisen esivallan käsiteltäväksi.¹⁷⁹ 1700-luvun kuluessa tuomiokapitulin hoitamat tapaukset vähenivät ja siirtyivät entistä enemmän maallisen oikeuden käsiteltäviksi.¹⁸⁰ Kristiina Matintytär oli muuttanut erilleen miehestään isäntänsä paroni Flemingin luvalla. Tarkempia syitä muuttoon ei käsitellyssä tule ilmi, mutta heidän aatelissäätyyn kuuluva isäntänsä oli antanut siihen suostumuksensa.¹⁸¹ Tässä tapauksessa hengellinen ja maallinen esivalta yksissä tuumin kumosivat isännän oikeuden päättää alaistensa elämästä. Tosin asian voi kääntää niin, että paroni Fleming oli ottanut itselleen hengelliselle ja maalliselle esivallalle kuuluvan oikeudenjakajan aseman.

Naimakaaren mukaan avioparin ollessa epäsovussa ja eläessä erillään tuli oikeuden selvittää, kumpi osapuolista oli eroon syyllinen, ja sakottaa häntä.¹⁸² Oikeus katsoi Kristiina Matintyttären ensisijaisesti syylliseksi, sillä hän oli muuttanut eroon miehestään, mutta samalla sakotettiin myös hänen puolisoaan. Heikki Heikinpoikaa kehoitettiin mahdollisimman pian järjestämään asiansa niin, että hänen vaimonsa voisi muuttaa hänen luokseen. Vaikka asiaa ei tarkemmin mainita, on mahdollista, että eron syynä on ollut Heikki Heikinpojan kyvyttömyys löytää sopivaa asuinpaikkaa heille

¹⁷⁸ TMA: JK 1881 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1761

¹⁷⁹ TMA: JK 1880 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1760 "Dom Capitlest bref till herr kyrkioherden...inkalla drängen Hendrich Hendrichsson med thes hustru Kristin Mattsdotter för thet the sin emellan lefwat uti missnöja och enighet...hafwandes Dom Capitlets, så wida thet ej kunnat något uträtta till dessas förenande han skutit den under wardslig rätta..."

¹⁸⁰ 1700-luvun edetessä tuomiokapitulin vastuulle aiemmin kuuluneita tapauksia alettiin siirtää suoraan maallisen oikeuden edessä käsiteltäviksi. Pirinen 1976 s.87

¹⁸¹ TMA: JK 1880 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1760 "...riddaren och högwälboren Baron Fleming lof på något rum för henne..."

¹⁸² Naimiskaari 1 : 14

molemmille. Molempia kehoitettiin edistämään sopuisuutta ja harmoniaa heidän välillään, ja Kristiinaa käskettiin erityisesti suhtautumaan mieheensä rakkaudella ja rohkeudella olemaan miehensä apuna.¹⁸³ Käsittelyssä mainitaan useasti sanat *sopu* ja *tyytyväisyys* ihanteina joihin avioparien tulisi pyrkiä.

Nimismies kutsui Simo Eerikinpojan ja Valpuri Jaakontyttären kirkkoherran käskystä samoin epäsovaisan liiton vuoksi. Valpuri Jaakontytär kertoi, ettei hänen miehensä pystynyt pitämään hänestä huolta, vaan hänen oli ollut pakko mennä muualle töihin, jotteivät hänen kaksi lastaan joutuisi kärsimään.¹⁸⁴ Simo Eerikinpoika ei pystynyt turvaamaan perheensä elatusta, vaan vaimo oli joutunut ottamaan tämän roolin itselleen, mikä merkitsi patriarkaalisen järjestyksen rikkoutumista. Isännällä oli vastuu perheen toimeentulosta.¹⁸⁵ Simo Eerikinpoika kärsi kaatumataudista, ja Valpuri Jaakontyttären mukaan Simo saattoi käyttäytyä uhkaavasti häntä ja lapsia kohtaan.¹⁸⁶

Simo Eerikinpojan saadessa puheenvuoron, hän vetosi siihen, että tarvitsi Valpurin apua hänen vanhan äitinsä huoltamisessa, ja oli halukas elämään Valpurin kanssa sopuisasti yhdessä. Simo kielsi koskaan uhanneensa Valpuria tai heidän lapsiaan.¹⁸⁷ Lain mukaan parantumaton sairaus oli kelvollinen syy avioeroon ainoastaan, jos sairas osapuoli oli pitänyt asian salassa.¹⁸⁸ Oikeus ei kommentoinut millään tavalla Simo Eerikinpojan sairautta, tai tuntunut pitävän sitä esteenä avioliiton onnistumiselle. Simo kertoi, etteivät he olleet Valpurin kanssa olleet yhdessä kahteen vuoteen, mutta Valpuri oli toisen rukouspäivän aikaan samana vuonna synnyttänyt lapsen. Valpuri kielsi olleensa toisen miehen kanssa, ja vaati Simoa todistamaan väitteensä, johon Simo totesi, että hän tarvittaessa pystyisi esittämään todisteet.¹⁸⁹ Tuomioistuin ei tarkemmin puuttunut Simo

¹⁸³ TMA: JK 1880 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1760 "...at framdels lefwa uti enighet och sämja..." ja "...Åligger at med all kärlek och sagt modighet gå sin man tillhanda..."

¹⁸⁴ TMA: JK 1880 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1760 "Walborg sade sig i anseende detil warit twungen at taga tienst hos fremmande at hennes man, då hon warit tillsammans med honom, ej allenast förment...ock hennes små barn mast lida"

¹⁸⁵ Eilola 2002 s.101

¹⁸⁶ TMA: JK 1880 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1760 "...han som skall hafwa fullande sotim...skall blifwa så hardt ansat, at han skada bade henne och barnen..."

¹⁸⁷ TMA: JK 1880 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1760 "...han alltid warit willig, at till gifwa henne och med henne lifwa I sämja tillsammans allenast hon wille flytta till honom och hielpa honom at skiöta hans gamla moder..."

¹⁸⁸ Ruotsin valtakunnan laki, naimiskaari 13: 8

¹⁸⁹ TMA: JK 1880 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1760 "...Pä twenne års tid intet warit tilsammans med honom, hon doch födt ett barn, thet han ej sade sig kännas wid...hans hustrus sidst framfödda barn woro I hordom afladt...Walborg nekade sig hafwa med någon annan at skatta än thenne sin man..."

Eerikinpojan väitteeseen, taikka vaatinut häntä esittämään todisteita. Tarkemmin ei puututtu Valpurin väitteeseen, että hänen miehensä olisi käyttäytynyt uhkaavasti lapsiaan kohtaan.

Liitto oli esimerkki patriarkaalisen järjestyksen rikkoutumisesta, josta seurasi harmonian murtuminen. Patriarkaalisuuteen kuului, että mikäli isäntä oli kelvoton, tilannetta ei voitu ratkaista vaimon poismuutolla tai hänen siirtymisellään talouden johtoon. Mies oli ohjattava hoitamaan velvollisuutensa kunnialla.¹⁹⁰ Tässä tapauksessa vaimoa tunnuttiin ensisijaisesti pitävän harmonian rikkojana, sillä hän oli ottanut perheen elättäjän aseman mieheltään.

Simo Eerikinpoika tarjoutui tunnustamaan lapsen omakseen ja ahkeroida, mikäli Valpuri palaisi hänen luokseen, ja he voisivat elää yhdessä ”sovussa ja suosiolla”.¹⁹¹ Valpuri ilmaisi tyytyväisyytensä, ja myös tuomioistuin suhtautui asiaan myönteisesti.¹⁹² Valpuri sai vielä tuomioistuimelta kehotuksen karttaa riitoja ja elää sopuisasti. Hänen tuli myös hoitaa sairasta miestänsä ja suhtautua tähän *kunnioituksella ja tottelevaisuudella*.¹⁹³ Näin ollen huoneentaulun lain esittämä järjestys palaisi perheeseen, ja harmonia säilyisi.

5. JUOPUMUS JA SEN LIEVEILMIÖT

5.1 Alkoholikulttuuri lainsäädännössä

Kruunu kriminalisoi alkoholin käytön vuonna 1733 julkaistussa kuningas Friedrichin antamassa juopumista koskevassa asetuksessa. Vaikka asetusta ei sisällytetty vuoden 1734 lakiin, oli sen velvoittavuus sama.¹⁹⁴ Vuoden 1734 laissa mainittiin erikseen sapattirikokseen rinnastettu pyhäpäiväinen juopottelu. Sen mukaan alkoholin käyttäminen julkisissa tilaisuuksissa oli kiellettyä. Henkilö, jonka juopumus oli

¹⁹⁰ Eilola 2002 s. 101–102

¹⁹¹ TMA: JK 1880 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1760 ”...han willja taga thet barnet på sig och hålla thet sit eget...”

¹⁹² TMA: JK 1880 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1760 ”Walborg förklarade sig nöjd, och utfäste sig, at efter sin förmågo gå sin man tilhanda” Valpuri joutui silti maksamaan 50 taalerin sakot miehensä hylkäämisestä.

¹⁹³ TMA: JK 1880 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1760

¹⁹⁴ Peltonen 1997 s. 18

silminnähden todettavissa, oli syyllistynyt rikokseen, josta hänet saattoi tuomita maallisessa oikeudessa. Vuoden 1686 kirkkolaki oli jo kieltänyt juopuneena esiintymisen kirkonmenojen aikana.¹⁹⁵ Vuoden 1731 valtiopäivillä pappissäätö oli pyytänyt valtiopäivävalituksessaan kuninkaalta toimenpiteitä juoppoutta ja juopumusta vastaan. Asetuksessa kehoitettiin papistoa opettamaan ja valvomaan kansaa kyseisessä asiassa.¹⁹⁶ Perinteisesti alkoholi oli ollut olennaisena osana rahvaan arkielön katkaisevissa juhlatilanteissa, kuten häissä ja hautajaisissa. Päihtymispaikkoina toimivat tilanteet, joissa yhteisön jäsenet kohtasivat uskonnollisissa, oikeudellisissa tai hallinnollisissa merkeissä, kuten häät, käräjät ja veronlaskenta. Joissain tapauksissa tilaisuuksien voi katsoa olleen miltei tekosyy juopottelulle, ainakin esivallan näkökulmasta, kuten Nousiaisissa järjestetyt vuotuiset ylimääräiset markkinat, joitten lakkauttamista kirkkoherra Achrenius vuonna 1755 ehdotti piispantarkastuksessa, kutsuen niitä "harmillisiksi ryyppymarkkinoiksi".¹⁹⁷

Ennen juopumuksen täydellistä kriminalisointia humaltuminen oli ollut rangaistavaa toimintaa vain tietyissä paikoissa, kuten kirkossa ja käräjillä.¹⁹⁸ Varsinais-Suomessa esivalta näyttää ainakin tuomiokirja-aineiston perusteella suhtautuneen tiukasti juopumuksen valvontaan. Juomisen kontrolli näyttää vaihdelleen suuresti eri seuduilla. K.H.J. Vilkun mukaan Keski-Suomessa ei helposti sakotettu ketään esimerkiksi käräjillä juopumisesta, mikäli oikeusistuimen toiminta ja käräjärauha eivät häiriintyneet.¹⁹⁹ Juopumuksen valvojana käräjillä toimi ensisijaisesti nimismies, joka sai puolet juopumuksesta langetetusta 50 hopeataalarin sakkorangaistuksesta.²⁰⁰ Nousiaisissa nimismies vaikutti suhtautuneen tiukasti käräjillä tapahtuneeseen juopumukseen, sillä valtaosa käräjille tuoduista juopumistapauksista koski käräjäpaikalla ryyppiskelyä ja häiriön tuottamista. Tämä voi johtua siitä seikasta, että käräjäpaikalla juopumus oli yleensä esivallan edustajien selvästi havaittavissa.²⁰¹

¹⁹⁵ Peltonen 2000 s.23

¹⁹⁶ Peltonen 2000 s.25

¹⁹⁷ Oja 1977 s.295 Piispa ja maaherra olivat asiassa samaa mieltä, ja markkinat lakkautettiin lopulta vuonna 1796.

¹⁹⁸ Vilkuna 1995 s.219

¹⁹⁹ Vilkuna 1995 s. 230

²⁰⁰ Vilkuna 1995 Vilkuna mainitsee tutkimuksessaan Pohjanmaalla suhtautumisen juopumukseen olleen tiukempi kuin muualla Suomessa.

²⁰¹ Kuten aiemmin on mainittu, käräjäpaikan käsite oli laaja, ja sisälsi varsinaisen käräjäatalon lisäksi pihapiirin muut rakennukset, ajotien ja läheisen kyläkunnan. Vilkuna 1995 s.240-247

Tyypillinen käräjillä käsitelty juopumissyite olikin nimismiehen viranomaisen roolissa esittämä syytös käräjäpaikalla juomisesta ja/tai juopuneena esiintymisestä.

Viinan poltto oli sallittua tiettyinä vuosina, ja esivalta kontrolloi viinan valmistusta tarkasti. 1700-luvun alussa alkoholinkäyttö liitettiin osaksi lainsäädännön ja hallintotoimien kehittämistä. Alkoholista tuli keskeinen valtion tulojen lähde, kun vuonna 1731 maaseudulla tuotetusta viinasta alettiin kerätä veroa.²⁰²

5.2 Juopumusrikokset käräjillä

Vuoden 1755 syyskäräjillä nimismies Antti Forsman esitti syytöksen juopumuksesta talonpoika Heikki Ingisille, sillä Ingis oli hänen mukaansa ollut juovuksissa edellisten käräjien aikana. Ingis esitti puolustukseensa, että hän ei ollut juovuksissa, vaan sairas.²⁰³ Koska juopumuksen merkkeinä pidettiin horjuvaa kävelyä, kaatuilua sekä kovaäänistä ja sekavaa puhetta, oli sairaus puolustus syytteisiin miltei jokaisessa juopumussyytteessä. Kuten muissakin rikostapauksissa, tuli nimismiehen esittää ainakin kaksi todistajaa muodostaakseen pitävän näytön. Todistajiksi kutsutut Jori Mullja ja Johannes Aitio todistivat Ingiksellä olleen vaikeuksia pysyä pystyssä, eikä hän ollut heidän mukaansa valitellut mitään kipuja. Lisäksi hän oli toisen heistä mukaan myöntänyt nauttineensa paloviinaa.²⁰⁴ Tapauksen käsittelyn edetessä Ingis yritti edelleen vedota sairauteen, mutta koska hän ei pystynyt selvittämään, millaisesta sairaudesta oli ollut kyse, tuomittiin hänet juopumuksesta viiden hopeataalarin sakkoihin.²⁰⁵ Sotilas Johan Rosenberg puolestaan tuomittiin juopuneena esiintymisestä veronlaskennassa, sillä kahden todistajanlausunnon mukaan hän oli ollut tilaisuudessa normaalia kovaäänisempi.²⁰⁶ Vuoden 1763 talvikäräjillä sotilas Matti Casteenia syytettiin aiemmilla käräjillä tapahtuneesta juopuneesta tilassa esiintymisestä ja siitä,

²⁰² Peltonen 1997 s.26

²⁰³ TMA:JK 2439 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1755 "Ingis nekade sig warit drucken, utan annars med siukdom beswarat"

²⁰⁴ TMA: JK 2439 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1755 "...han warit så fotfallen, at han Ingis ej kunnat stå...om han warit siuk eller drucken, men intet har han klagat sig..."

²⁰⁵ TMA:JK 2439 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1755 "Ingis wille wäl ännu förebära sig af siukdom warit fotfallen, men som han ej kunde wisa Hwaruti siukdom bestådt eller att then längrevant är rest öfvergådt..."

²⁰⁶ TMA:JK 2439 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1755 "...förmättsakas hafwa något huwfudt så at han theraf warit mera fåspråkig än annars..."

että hän seuraavilla käräjillä oli poistunut paikalta ennen hänen syytteensä käsittelyä. Vastaaja Matti Casteen ei kyennyt kieltämään syytettä, ja selitti aiemman poistumisensa syyksi sen, että koko kärjärahvas oli nähnyt hänet juopuneena, joten hän ei voinut kieltää rikostaan.²⁰⁷

Kaikkein yleisimmin juopumuksesta syytettiin talonpoikia ja sotilaita. Tämä pätee sekä Nousiaisista löytyneisiin tapauksiin kuin vastaaviin syytteisiin muualla Suomessa. K.H.J. Vilkun mukaan tämä ei johtunut siitä, että talonpojat ja sotilaat olisivat olleet muita alttiimpia juoppouteen, vaan siitä, että he edustivat ihmisryhmiä, joilla oli perinteisesti ollut oikeus esiintyä juovuksissa julkisilla paikoilla. Yhteisön täysivaltaiset jäsenet, joihin sekä talonpojat että sotilaat kuuluivat, saattoivat päättää olinpaikastaan suhteellisen vapaasti. He myös osallistuivat muita yhteiskuntaryhmiä tunnollisemmin käräjille.²⁰⁸ Se mikä talonpoikien ja sotilaiden mielestä oli oikeutettu osa heidän käytösnormejaan ja liikkumavapauttaan, oli esivallan mielestä kriminaalia ja rangaistavaa toimintaa. Talonpoikaisyhteisön alkoholinkäyttönormit poikkesivat esivallan asettamista normeista. Pohjanmaalla ja Varsinais-Suomessa oli alkoholinkäyttö jo 1750-luvulla kontrolloidumpaa kuin muualla Suomessa.²⁰⁹ Käräjillä juopumisen suhteellinen yleisyys viittaa siihen, että se osa väestöstä, jolle juopuminen oli perinteisesti katsottu oikeudeksi, yritti pitää oikeuksistaan edelleen kiinni. Toisaalta, juopumisrikoksen uusijoiden osuus käräjillä oli suhteellisen pieni. On mahdollista, että juopuneina käräjillä esiintyneet alamaiset kokeilivat viranomaisten kurin pitävyyttä, ja saadessaan tuomion, hillitsivät alkoholinkäyttöään tai ainakin välttivät julkisesti juopuneina esiintymistä. Näin ollen valtion edustama normisto alkoholinkäytön suhteen näyttäisi ottaneen ainakin virallisesti yliotteen paikallisyhteisön perinteisistä käyttäytymisnormeista.

Vastaava tapaus ilmeni vuoden 1756 talvikäräjillä, joilla nimismies väitti löytäneensä sotilaan vaimo Malin Mikkelintyttären Kärvälän kylätieltä niin juovuksissa, että hänet oli ollut pakko kuljettaa muualle.²¹⁰ Malin yritti puolustautua vetoamalla sairauteen,

²⁰⁷ TMA: JK 1882 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1763 "...han sig gått bort ifrån tinget, efter han intet mera kunnat neka till brottet, sedan äfwen alla å tingstaden härstädes sedt honom fotfallen..."

²⁰⁸ Vilkuna 1995 s. 275

²⁰⁹ Vilkuna 1995 s. 237

²¹⁰ TMA: JK 2440 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1756 "på wägen emellan Kärwälä och Falo byar flere resor stugat så at länsman warit wungen at låta föra henne in i Kärwälä by at sähwa af sig ruset..."

mutta nimismiehen uhatessa häntä useilla todistajilla, Malin tunnusti juoneensa sahtia ja paloviinaa.²¹¹ Lautamiehet mainitsivat vielä tiedetyn Malinin olevan viinaanmenevä, muttei häntä ollut siitä vielä aiemmin tuomittu.²¹² Malin Mikkelin tytären tapaus oli poikkeuksellinen, sillä naisia harvoin syytettiin käräjillä juopumuksesta. Muutenkin tapaus oli harvinainen, sillä Malin oli löydetty julkiselta paikalta juovuksissa, ja hänelle oli jo aiemmin ehtinyt muodostua maine juomarina. Mikäli naiset juopuivat, tapahtui se yleensä heidän kotipiirissään, josta tieto ei yhtä helposti lähtenyt kiirimään eteenpäin. Naisille humaltuminen oli lisäksi sallittua vain tiettyyn pisteeseen saakka, joten heidän juomisensa oli kontrolloidumpaa.²¹³ Todennäköisesti hänen miehensä, jolla patriarkaalisen järjestyksen mukaan olisi ollut velvollisuus kontrolloida vaimonsa alkoholinkäyttöä, oli sotimassa. Se on osaltaan voinut olla syy Malinin juomisen riistäytymiseen käsistä. Malin Mikkelin tytären tapauksessa paikallisyhteisö oli jo ryhtynyt kiinnittämään huomiota hänen käyttäytymiseensä. Yhteisö näyttää ryhtyneen huolehtimaan jäsenensä alkoholinkäytöstä silloin, kun se oli luonteeltaan jatkuvaa ja aiheutti mahdollisesti ongelmia kyläyhteisön keskuudessa.

Samoilla käräjillä nimismies syytti talonpoika Matti Heikkilää siitä, että tämä oli esiintynyt juovuksissa hääpäiväänsä seuraavana päivänä. Heikkilä kielsi olleensa juovuksissa ja sanoi olleensa vielä liikuttuneessa tilassa hääpäivänsä johdosta.²¹⁴ Syytetyn mukaan tapauksen oli ilmiantanut nimismiehelle talonpoika Yrjö Kaaponpoika Penttilä. Tämä aiheutti ongelmia nimismiehelle, sillä Yrjö Kaaponpoika oli yksi hänen todistajistaan. Kaksi muuta nimismiehen esiin kutsumaa todistajaa eivät sanoneet muistavansa syytetyn käyttäytymisestä mitään erikoista. Tapauksen taustaa tarkemmin tuntematta voi silti spekuloida, oliko Yrjö Penttilä jätetty kutsumatta Matti Heikkilän häihin, mikä olisi ollut motiivina Penttilän tekemään ilmiantoon. Mahdolliset todistajat saattoivat puolestaan olla häävieraita, jolloin heillä ei ollut syytä todistaa Heikkilän mahdollista juopumustilaa. Näin ollen oikeudenkäyntikaaren ohjeiden mukaan Yrjö

²¹¹ TMA:JK 2440 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1756 Malin ville wäl I början föregifwa thet hon fallit af siukdom och...men sedan länsman lofwade med wittnen öfwerlyga... hon sig I Kärnälä druckit at saft shopdricka och supit en sup Brännwin..."

²¹² TMA:JK 2440 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1756 "...intygade nämnden Malin på fyllery wara mycket begifwen ..."

²¹³ Apo 2001 s.30-35

²¹⁴ TMA: JK 2440 Maskun ja Mynämäen tk,talvikäräjät 1756"...förehåller nekade sig wid om rördet till sätte warit drucken fast han såsom wid brölloppen warligit...något kunnat...för tårar..."

Penttilä antoi valan kautta todistuksen asiasta, mutta sitä sai käyttää syytettyä vastaan vasta, kun oli tarkistettu, oliko todistaja jäävi vai ei.²¹⁵

Juopumukseen läheisesti liittynyt rikos oli paloviinan luvaton myyminen. Vuoden 1755 talvikäräjillä talonpojan vaimoa Maria Antintytärtä syytettiin paloviinan kaupittelusta kirkonmenojen aikana sotilas Johannes Hurtigille ja renki Matti Matinpojalle, joita puolestaan syytettiin juopumuksesta kirkonmenojen aikana.²¹⁶ Todistaja kertoi nähneensä Hurtigin ja Matti Matinpojan poistuvan penkeistään kirkonmenojen aikana ja kadonneen jonnekin. Palatessaan Hurtig oli mennyt aivan saarnastuolin eteen ja huudellut herjauksia saarnaa pitäneelle kirkkoherralle.²¹⁷ Renki Matti Matinpoika kielsi olleensa juopottelemassa, mutta vastaavasti toinen todistaja kertoi nähneensä Matinpojan nauttimassa olutta. Maria Antintyttären puoliso, talonpoika Finni, ajoi voimakkaasti vaimonsa asiaa, ja yritti jäävätä todistajaksi kutsutun Kaisa Kustaantyttären sillä perusteella, että tätä oli aiemmin syytetty samankaltaisesta rikoksesta, eli hänen maineessaan oli tahra, mikä olisi pitänyt katsoa todistamisen esteeksi.²¹⁸

Viinan nauttiminen ja sen kaupittelu kirkossa kirkonmenojen aikana osoitti piittaamattomuutta sekä maallisen että hengellisen esivallan asettamia normeja kohtaan. Erityisesti kirkolle, joka saarnasi juopottelun syntiä vastaan, oli sen omassa ympäristössä paljastunut juopottelu todennäköisesti arvovaltatappio. Kirkossa nimismiehen, kruununtarkastusmiesten ja kuudennusmiesten harjoittama kontrollointi oli tiukkaa.²¹⁹ Nousiaisissa kirkossa juopuneisuus, tai ainakin siitä kiinnijääminen, vaikuttaa tuomiokirjojen antaman kuvan perusteella olleen harvinaisuus. Nousiaisissa juopumus oli ilmeisesti rikos jo sinällään, sillä juopumustapauksissa ei kovinkaan usein

²¹⁵ TMA: JK 2440 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1756 ja Ruotsin valtakunnan laki Oikeudenkäyntikaari 17 : 8

²¹⁶ TMA: JK 2438 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1755 Tapausta käsiteltiin pitkään, ja siihen liittyi muita oheisrikoksia kuten herjaus ja kunnianloukkaus.

²¹⁷ TMA: JK 2438 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1755 "under predikan gådt ut ifrån stugan, warit en stund borta och få han återkommit in och sätt sig i en bänk wärs öfwingången... emot witness, har han sagt så hardt at flere thet hördt om Kyrkioherden Achrenius som tå predikat..."

²¹⁸ TMA: JK 2438 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1755 Maria Antintytär oli jättänyt saapumatta paikalle raskauteensa vedoten. Oli muutenkin yleistä, että aviomiehet edustivat puolisoitaan oikeuden edessä. "Maria nu icke wara tilstades, utan allenast hennes man Hendrich Finni... berättade sig wara och ni hustru stemd, samt at hon efter nyss med barns född ännu skall wara mycket hwag och siuklig..." Finnin yritys jäävätä todistaja JK 2440 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1756 "[Kaisa Gustafsson]wore then samma som brottet... beskylt..."

²¹⁹ Vilkuna 1995 s.239

maininta juopumuksen aiheuttamia häiritseviä tekijöitä.²²⁰ Valtaosa juopumistapauksista tuli ilmi Nousiaisissa käräjäpaikalla. Useimmiten juopuneet olivat ensikertalaisia. Harvoin tuli esiin tapauksia, joissa olisi mainittu syytetyn jo aiemmin jääneen kiinni juopottelusta.

5.3 Pitkällinen juopottelu ja sen vaikutus yhteisöön

Tieto pitkään jatkuneesta juomisesta levisi ilmeisesti ennen pitkää koko yhteisön tietoon. Vuoden 1756 talvikäräjillä talonpoika Henrik Henrikinpoika Antilaa syytettiin pitkään jatkuneesta juopottelusta. Antila kielsi nimismiehen esittämät syytteet perusteettomina, sillä hän oli omien sanojensa mukaan ollut ”30 vuoden aikana juovuksissa vain muutaman kerran”.²²¹ Nummen kylän kylänvanhin Juhani Matinpöika Rihvilää kuultiin asiassa, ja hänen mukaansa Antilan oli useamman kerran todettu olleen humalassa. Hän todisti, että Antila nautti usein alkoholia ja juovuksissa hän saattoi käyttäytyä ikävästi niin omassa kuin naapureittensakin taloissa.²²² Todistajanlausunnosta käy ilmi, että Antila oli ollut jatkuvasti juovuksissa ja jättänyt joskus juopuneena kirkonmenot väliin.²²³

Antila oli käyttäytymisellään rikkonut ensin esivallan asettamia normeja ja lopulta myös paikallisyhteisön omia normeja ja käyttäytymismalleja. Kyläyhteisön jäsenet olivat puuttuneet asiaan, ja kirkkoherra oli usein käynyt tuloksetta puhumassa Antilalle. Antila oli monta kertaa kiivastunut niin, että hänen perheensä oli joutunut poistumaan kotitalostaan.²²⁴ Antilan vaimo oli valittanut kylänvanhimmalle miehensä juomisesta. Vaimon ei yleensä kuulunut kritisoida miehensä juomista, vaan se tuli pitää perheen sisäisenä asiana. Usein miehen juomisen katsottiin olevan vaimon kelvottomuuden

²²⁰ Vrt. Vilkuna 1995 s. 248

²²¹ TMA: JK 2440 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1756 ”...han under de 30 år han varit i Nummis by någongån varit öfwerlastad...”

²²² TMA: JK 2440 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1756 ”Antila mycket skall wara begifwen uppå fyllery och under sitt öfwerlastad till stånd på hwar sanda satt så wäl hemma samma i sitt huus som annorstädes i byn wara orolig och skat han i synnerhet på hog...”

²²³ TMA:JK 2440 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1756 ”...öfwer hela helgen intet varit i kyrkan utan hemma drucken...”

²²⁴ TMA: JK 2440 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1756 ”...än fuller intet skal wara människa wara i fred hwarföra af kyrkioherden i för...äfwen flere resor skal till talt honom, ehuru han thermed intet annat wunnit, än orett och skall Antilas oregelighet sträcka sig så långt, at hans hustru ibland skal wara twungen mi tom näterna rymna huset och taga sin tillflykt till de andra grannarne...”

syötä.²²⁵ Kukaan ei tässä tapauksessa julkisesti syyttänyt vaimoa, ainakaan oikeuden pöytäkirjojen mukaan. Huoneentaulun lain mukaan vaimon tuli olla kuuliainen miehelleen, mutta asettamalla perheensä turvattomaan asemaan, myös aviomies oli rikkonut patriarkaalisia velvollisuuksiaan.

Antilan mainittiin raittiina olleen lauhkea ja ystävällinen, mutta juovuksissa ollessaan hän muuttui täysin päinvastaiseksi, eikä jättänyt ketään rauhaan.²²⁶ Nykyajan näkökulmasta katsottuna Antilan voi sanoa olleen alkoholisti, jonka juominen vaikeutti sekä hänen itsensä, perheensä ja koko kyläyhteisön elämään. Antilan tapauksessa jää epäselväksi, autoiko yhteisön ja esivallan puuttuminen asiaan, mutta kaikissa tapauksissa yhteisön kontrollikaan ei enää pystynyt muuttamaan tilannetta.

Vuoden 1764 talvikäräjillä maaviskaali syytti talonpoika Matti Sukkoa jatkuvasta juopottelusta ja *"täydessä humussa"* elämisestä.²²⁷ Maaviskaalin kertoman mukaan Sukko oli edellisenä päivänä käräjätuvassa jäänyt kiinni juopuneena esiintymisestä. Hän ei tarkemmin perustellut väitettään Sukon jatkuvasta holtittomasta elämäntyylistä. Vastaja kielsi esiintyneensä juovuksissa, joten paikalle kutsuttiin kolme todistajaa, joista ensimmäinen, Antti Matinpöika, vahvisti Sukon olleen humaltunut sekä edellisenä päivänä, että useita kertoja aikaisemminkin. Toinen ja kolmas todistaja vahvistivat Sukon olleen ainakin lievästi humaltunut käräjäpaikalla edellisenä päivänä.²²⁸ Todistajat eivät maininneet mitään Sukon mahdollisesta aiemmasta juopottelusta. On myös mahdollista, että kahdessa lausunnossa käytetty ilmaus lievästä humalatilasta oli yritys auttaa vastaajaa. Ennen varsinaista päätöstä oikeus neuvotteli kahden lautamiehen kanssa, jonka jälkeen Matti Sukko tuomittiin sakkoihin ensikertalaisena juopumuksesta. Lautamiesten lausuntoja ei mainita tarkemmin, joten on vaikeaa arvioida, millainen vaikutus niillä oli tuomioon. Maaviskaalin mainitsema juopottelu saattoi olla jo paikallisyhteisön tiedossa, mutta nyt se oli siirretty ainakin osittain formaalin kontrollin

²²⁵ Apo 2001 s.35

²²⁶ TMA: JK 2440 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1764 "...och soma är (Antila) ogifter skal wara mycket beskedlig och fadlig med sina grannar, i det stället ha tå han än fuller intet skal låta någon människa wara i fred..."

²²⁷ TMA: JK 1884 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1764 "...han ständigt skall öfwerlasta sig och lefwa i hus och dus"

²²⁸ TMA: JK 1884 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1764 "...swaranden icke wara rätt ryckter, utan litet drucken..."

piiriin. Merkillepantavaa on, että jo saman käräjöpäivän aikana nimismies ilmoitti oikeudelle Matti Sukon esiintyneen juopuneena ja huudelleen herjauksia.²²⁹

Juominen saattoi olla osasy syy tai seuraus täydelliselle yhteisöstä eristäytymiselle. Vuoden 1755 syyskäräjillä kirkkoherra Achrenius ja maaviskaali pyysivät oikeusistuinta tutkimaan entisen talonpoika Matti Juhanpojan kuolemaan johtaneet olosuhteet, sillä hän oli viettänyt paheellista elämää, ja tunnettu elinikäisenä juoppo, joka ei ollut tehnyt parannusta eläessään. Kirkkoherra mainitsi lisäksi, ettei Matti Juhanpoika ollut käynyt ehtoollisella kymmeneen vuoteen, eikä hän ollut pyytänyt kutsumaan pappia luokseen kuoleman lähestyessä.²³⁰ Tämä tarkoitti sitä, ettei hän ollut sovittanut syntejään kuollessaan, ja hän vaikuttaa hylänneen kirkon opit kokonaisuudessaan. Matti Juhanpoika oli ilmeisesti hylännyt tarpeen tulla hyväksytyksi osana kollektiivista yhteisöä.

Esivallan ja kyläyhteisön normien noudattamatta jättäminen eristi ihmisen, ei vain hänen elinaikanaan, vaan vielä sen jälkeenkin. Ennenaikaisesti ja poikkeuksellisesti kuolleet, kuten murhaajat, murhatut tai tapaturmaisesti kuolleet tai muuten paheellista elämää viettäneet, erotettiin muista kuolleista kirkon taholta annettujen, kuolinseremonioita koskeneiden lakien perusteella. Kristillistä elämää viettäneet ja ”normaaliolosuhteissa” kuolleet kirkon jäsenet saivat julkisen ja kunniallisen hautauksen. ”Juomareille ja muuten kelvottomille” ei järjestetty normaalia hautausta, johon kuului saarna, kellojen soittaminen, ja hautaaminen siunattuun maahan.²³¹

Todistettavasti viinaan kuolleet tuli haudata hiljaisuudessa. Pappi oli paikalla, mutta hänen tuli lukea vain hautaussanat ja rukoukset. Paheellisen hautauksen saaneita olivat jumalattomasti eläneet. Heidät sijoitettiin kirkkomaan äärimmäiseen, huonoimpana pidettyyn paikkaan. Pappi ei saanut olla paikalla, eikä mitään kristillistä toimitusta suoritettu.²³² Pöytäkirjan mukaan Matti Juhanpoika oli viettänyt elämänsä paheellisesti ja kuollut ilman syntiensä anteeksiantoa, joten hänet tuli haudata hiljaisuudessa ja ilman

²²⁹ TMA: JK 1884 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1764

²³⁰ TMA: JK 1884 Vuoden 1765 talvikäräjät "han lefwertid fyllerin afhållit sig, åfwen nattwardens begående uti samstälte 10 års tid samt ej kunnat förmås till bättring...ej tilslut kall någon af prästerskapet til sig..."

²³¹ Pentikäinen 1990 s. 126

²³² Pentikäinen 1990 s. 126–127. Aihetta ovat tutkineet lisäksi Rimpiläinen 1971 ja Nygård 1994.

saarnaa.²³³ Tähän on voinut vaikuttaa myös se seikka, ettei Juha Matinpojalla näyttänyt olleen omaisia, jotka olisivat vaatineet kunniallisempaa hautausta hänelle, kuten sotilas Eerik Berglundilla. Hänen kuolemansa jälkeen pohdittiin, oliko se seurausta hänen sairaudestaan, tapaturmasta vai julkisesti tiedetystä jatkuvasta juopottelusta. Paikalle kutsuttu todistaja vahvisti, että Berglund oli aiemmin ”*juonut aina kun siihen oli tilaisuus*”, mutta totesi sitten, ettei hän ollut havainnut viime aikoina juopumisen merkkejä.²³⁴ Myös Berglundin puoliso todisti oikeudessa miehensä kuolleen sairauteen. Berglundin tapauksessa oikeus ei katsonut pystyvänsä todistamaan, oliko Berglund kuollut sairaskohtaukseen vai viinaan, joten hänelle voitiin järjestää normaali kirkollinen hautaus. Käsittelystä saa sen vaikutelman, että kristillinen hautaus pyrittiin järjestämään, mikäli suinkin mahdollista. Voisi olettaa, että sekularisoitumisen myötäkin yhteisön jäsenen jääminen kristillisen hautauksen ulkopuolelle koettiin epämiellyttäväksi.

Nousiaisissa käsitellyissä juopumistapauksissa vastaajat eivät kommentoi syitä alkoholin käyttöön, eikä niitä perätäkään, joten motiivit juomiselle jäivät hämäräksi. Talonpoikaisyhteisöllä vaikuttaa olleen oma juomiseen liittyvä käyttäytymisnormisto, jonka mukaan hallittu juominen ei ollut paheksuttavaa, mutta yhteisö katsoi voivansa puuttua juomiseen, mikäli se muuttui hallitsemattomaksi ja kiusalliseksi koko yhteisölle. Esivallan käsitykseksi 1700-luvulla muodostui, että juominen oli synti, joka tuli kitkeä pois rahvaan keskuudesta. Papisto ryhtyi saarnaamaan viinan kiroja vastaan, ja erityisesti Pohjanmaalla ja rannikkoseuduilla opetus ilmeisesti ennen pitkää sisäistettiin. Tähän on voinut olla syynä kyseisillä seuduilla voimakkaasti vaikuttaneet herätysliikkeet.

²³³ TMA: JK 1885 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1765 "...I lifstiden fördrd ett ogudtadig lefwerne I det han lefwat i swalg och dryckerskap..."

²³⁴ TMA: JK 1885 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1765 "Wittnet at då ejj förmärkt at han warit drucken eller at hon eljest kunde säga det hon warit några besynnerliga laster"

6. HERJAUS JA KUNNIA

6.1 Tavanomainen herjaus

Herjaus oli vuoden 1734 lain mukaan rikos, mikäli siinä täyttyivät seuraavat tuntomerkit: Henkilöstä puhuttiin jotakin hänen henkeensä tai kunniaansa liittyvää, jota oli levitetty eteenpäin pahoissa aikomuksissa. Herjaukseksi katsottiin myös vihapäissä toista kohtaan lausutut loukkaavat sanat tai henkilöstä kirjoitettu ja levitetty häväistyskirja.²³⁵ Syytteen vakavuuteen vaikutti, oliko herjaus sanottu vihan vallassa, vai oliko sitä täysin tietoisesti levitetty. Keskeisenä määrittäjänä oli siis teon tarkoituksellisuus. Herjaussyytteet liittyivät usein juopuneena esiintyneen puheisiin, mutta poikkeuksiakin oli. Herjaus saattoi myös lähteä humoristisesta puheesta, joka miellettiin pilkaksi. Hyvää tarkoittavasta leikinlaskusta tuli häpäisevää pilkkaa, kun puhe kohdistui yhteen tai useampaan ihmiseen muiden nauraessa tälle tahi näille.²³⁶

Herjauksella pyrittiin kyseenalaistamaan henkilön kunnia ja väitettiin hänen olevan muuta kuin millaisena hän pyrki esiintymään yleisön edessä.²³⁷ Yleisimmillään herjaus vaikuttaa olleen affektiivinen ilmaus, johon liittyi muutamia haukkumasanoja. Käräjillä juopuneena esitetty herjaus saattoi usein kohdistua nimismieheen tahi lautamieheen, mikä käräjätilanteen huomioonottaen olikin ymmärrettävää. Pettymys oikeuden päätökseen saattoi purkautua voimakkaastikin. Nimismies ja lautamiehet olivat osa paikallisyhteisöä, ja käräjärahvaalla oli heihin henkilökohtainen suhde. Kihlakunnan tuomari oli etäisempi hahmo, eikä häneen tuomiokirja-aineiston mukaan kohdistettu herjauksia.

Juopumuksesta syyskäräjillä 1758 syytetty sotilas Johan Löfgreen oli ollut *"juomista ylilastattuna"* käräjätuvassa ja puhunut ilman lupaa esittäen kaikenlaisia herjauksia nimismiestä ja kahta lautamiestä kohtaan.²³⁸ Todistajien mukaan Löfgreen oli ollut silminnähtävän humaltunut ja kutsunut nimismiestä ja em. lautamiehiä nimellä *"Raision vanhan miehen rackit"* eli *"Raisio gamla manners rackor"*. Sen jälkeen Löfgreen oli

²³⁵ Ruotsin valtakunnan laki, rikoskaari luku 60

²³⁶ Vilkuna 2000 s. 229

²³⁷ Forsström 2000 s. 46. Forsström viittaa tekstissään David Nehrmanin vuoden 1756 tutkimukseen valtakunnan laista.

²³⁸ TMA: JK 1878 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1758 "här i tingstuden utan och uti et sådant tillstånd, fält hvarjehanda småde ord emot länsmannen och nämndemannen Anders Henrichsson Vadanvainio och Anders Johansson Holma"

sanonut paskantavansa sen miehen päälle, joka oli ollut käsittelemässä kyseistä asiaa.²³⁹ Viranomaisten herjaaminen kelmeiksi ja koiriksi oli kansan keskuudessa varsin yleistä. Koira oli muutenkin laajalti käytetty halventava ilmaus.²⁴⁰ Tässä tapauksessa herjaus liittyi samoilla käräjillä käsiteltyyn tapaukseen, jossa Löfgreen oli jäänyt tappiolle. Hänet todettiin syylliseksi sekä käräjäpaikalla juopuneena esiintymiseen että herjaukseen, mistä hän sai yhteensä 20 hopeataalarin sakot. Tuomioistuimen tai oikeudenpalvelijoiden herjaamiseen oikeusistunnon aikana oli usein vaikuttamassa herjaajan humalatilaa.²⁴¹ Löfgreen oli tyytymätön päätökseen ja ilmoitti valittavansa asiasta hovioikeuteen.

Harvinaisempi oli syyte viranomaisen käyttämästä herjaavasta kielestä. Käräjillä viinanpoltosta syytetty torpparinvaimo Anna Jaakontytär teki ilmiannon prokuraattori Niilo Taulerin välityksellä nimismies Kaarle Otto Osénia vastaan. Osén oli syytteen mukaan kutsunut Jaakontytärtä nimellä *kona*, minkä voi suomentaa luuskaksi tai lutkaksi. Anna Jaakontytär ei ollut löytänyt tarpeeksi todistajia väitteelleen, joten hän joutui luopumaan kanteestaan.²⁴² Anna Jaakontytär oli hankkinut itselleen edusmiehen, minkä perusteella voi päätellä hänen olleen perillä lain vaatimista käytännöistä. Koska asialle ei löytynyt todistajia, jäi epäselväksi, oliko Osén syyllistynyt herjaukseen, vai oliko Anna Jaakontytär halunnut kostaa viinanpolttosyytökset. On tietysti mahdollista, etteivät todistajat halunneet tulla todistamaan nimismiestä vastaan hänen mahdollisen kostonsa pelossa.

6.2. Esivallan edustajan maine

Nimismies Kaarle Otto Osén oli vastaajana Simo Matinpojan syyttäessä häntä herjauksesta ja pahoinpitelystä. Simo Matinpojan mukaan Osén oli karannut hänen

²³⁹ TMA: JK 1878 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1758 "Löfgreen kallat sagde läns och nämndeman till Raision vanhan miehen rackit eller Raisio gamla manners rackor och dessutom löfwat "cum salva venia" skita på sagde syneman som synat på Raisio begären". "salva venia"- ilmausta käytettiin usein ruumiintoimintoja koskevien ilmaisujen yhteydessä. Ruumiintoimintoihin ja sukupuolielimiin viittavia herjauksia käytettiin ilmeisesti paljon. Vilkuna 2000 s.237.

²⁴⁰ Vilkuna 2000 s.229

²⁴¹ Furuhaugen 1996 s.81

²⁴² TMA: JK 1885 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1765 "...Anna i brist af tillräckliga wittnen, som tilfälls kunde beliuse målet..."

kimppuunsa iskuin ja lyönnein huudellen samalla herjauksia.²⁴³ Nimismies oli osa esivaltaa, mutta samalla myös osa paikallisyhteisöä. On mahdollista, että nimismiehen arveluttava käyttäytyminen vaikutti hänen arvoaltaansa yhteisössä ja toimimiseensa virassaan. 1700-luvun puolivälissä nimismies ei enää ollut osa talonpoikaisväestöä, kuten vielä edellisellä vuosisadalla, vaan virkaan pyrittiin löytämään mies modernin viranhoidon keinoin aikaisemman suvussa periytyneen viran sijaan. Nimismiehen yhteiskunnallinen asema oli suhteellisen alhainen, eikä virkaan saatu aina kykenevää ja vastuuntuntoista väkeä. Nimismiehet olivat usein säätyläisluokan kaikkein alinta kerrosta.²⁴⁴ Nimismiehen epämääräinen arvoasema esivallan edustajana rahvaan ja säätyläistön välissä teki nimismiehestä oivallisen kohteen herravihalle, joka alkoi kasvaa rahvaan keskuudessa. Nimismiesten työmäärä kasvoi jatkuvasti 1700-luvun aikana, mutta palkkaus säilyi työmäärään nähden niukkana. Vaatimaton palkkaus vaikeutti nimismiehien tason kohottamista. Nimismiehen palkkaedut olivat vain murto-osa esim. kirkkoherrojen palkkauksesta. Jo aikalaiset olivat selvillä nimismiesten kehnosta palkasta ja sen mahdollisista turmiollisista vaikutuksista, mutta mitään olennaista parannusta ei asiaan saatu vielä Ruotsin vallan ajan lopullakaan.²⁴⁵

Nimismies Osénin ja Simo Matinpojan kiistan selvittelyssä Osén pyrki jäävämmään hänen todistajansa vedoten siihen, että yksi todistajista oli Osénin aikaisemmasta ilmiannosta kimpaantuneena luvannut kostaa hänelle. Tämän vuoksi olisi hänen todistamisensa Osénin mukaan *"onnetonta"*.²⁴⁶ Paikalle käsittelyn edetessä kutsuttu toinen todistaja Liisa Antintytär kielsi jäävätyn todistajan koskaan uhkailleen Osénia. Tapauksen selvittäminen kesti pitkään, ja prosessin aikana keskeisiksi tekijöiksi nousivat todistajien maine, ja sen käyttö strategisessa mielessä. Nimismies Osén pyrki määrätietoisesti jäävämmään Simo Matinpojan paikalle kutsumia todistajia. Todistajien jäävämisprosessi saattoi kestää pitkään osapuolten perustellessa syytään joko jäävämiselle tai todistajien hyväksymiselle. Oikeudenkäyntikaaren antamien säännösten mukaan todistajan sai jäävätä, mikäli tämä oli valapatto, mielenvikainen, maanpakolaiseksi tai kunniansa menettäneeksi tuomittu. Todistaa eivät saaneet

²⁴³ TMA: JK 1883 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1763 "med huf och slag skall öfverfallit Simon, samt utom hardrag och oqwäden tillfoggit honom"

²⁴⁴ Ylikangas 1996 s. 122

²⁴⁵ Matinolli 1971 s.22

²⁴⁶ TMA: JK 1883 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1763 "men som Steen emot bemälte wittnet anförde dett jäf, att de om slagmålet utspörde rychte och äfwen hotat honom, att om de skulle komma att wittna skulle wara olycklig..."

tuntemattomat, ja ne joiden maineesta ei ollut tarkempaa tietoa. Luonnollisesti jäävejä olivat kantajan lähiomaiset ja palvelusväki.²⁴⁷ Osén vastasi Simo Antinpojan todistajien väitteisiin toteamalla, ettei heillä ollut tietoa kaikista asianhaaroista.

Osén näyttää yrittäneen järjestelmällisesti todistajia jäävämmällä saada jutun kääntymään edukseen. Hän käytti kuitenkin puheissaan epämääräisiä viittauksia varsinaisten faktojen sijaan. Simo Matinpojan todistajan Taneli Dahlin esittäessä lausuntonsa, kehotti oikeus häntä erityiseen huolellisuuteen lausunnossaan.²⁴⁸ Oikeus antoi Osénille lain salliman mahdollisuuden etsiä tietyn määräjän kuluessa todistajia omalle väitteelleen.²⁴⁹ Kun juttua viimein päästiin käsittelemään, oli syytteeksi muuttunut nimismies Osénin tunkeutuminen Simo Matinpojan kotiin. Osén oli rikkonut aitan lukon, avannut oven väkisin ja oven kaaduttua maahan ottanut haltuunsa aitan sisällön. Osénin mukaan hänestä tulisi pian kyseisen paikan laillinen omistaja, ja että hän olisi voinut ottaa koska tahansa aitan sisällön haltuunsa maksamattomina käräjöintikuluina.²⁵⁰ Tässä tapauksessa käräjäotiin suurista kysymyksistä, eli talon omistus- ja viljelysoikeudesta. Osénille oli myönnetty paikan omistusoikeudesta todistava *skattebref*. Tämän korkeamman tahon antaman etuoikeuden turvin hän kielsi Simo Matinpojan aseman talonpoikana ja isäntänä, ja sanoi tämän olevan pelkkä renki.²⁵¹

Osén vaikuttaa esiintyneen päällekyvällä tavalla, ja puheenvuoroissaan hän pyrkii osoittamaan oman ylemmyytensä hierarkiassa Simo Matinpoikaan nähden. Osén ajoi asiaansa käräjillä hyvin aggressiivisesti. Hänellä oli etunaan nimismiehen asema yhteiskunnassa, johon hän vetosi yrittäessään jäävätä todistajia. Vaatiessaan Simo Matinpojan talon omistusoikeutta itselleen oli hän käyttänyt otteita, jotka heijastivat hänen olettamaansa asemaa yhteiskunnassa. Julistaessaan itsensä talon isännäksi, osoitti

²⁴⁷ Ruotsin valtakunnan laki, oikeudenkäyntikaari 17 : 7

²⁴⁸ TMA: JK 1883 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1763 "...af lägga den wanliga wittnes eden hwarpä the sedan warnade för menad särskilt afhörde berättades..."

²⁴⁹ TMA: JK 1883 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1763 ja oikeudenkäyntikaari

²⁵⁰ TMA :JK 1883 Maskun ja Mynämäen tk, "I forledne höst skall slagit sönder dörren för en Simon tillhög boda och sedan samma ingådt och kastadt des saken utan wäggaren nerpå galfwet samt saat sig I besättning af bemälte boda och astängdt Simon ifrån des nyttjande..." ja "Steen förklarade häremot det omförmälte boda skall tillhöra honom, och att han det alständigt nyttjadt sedan han börjat bo I gården..."

²⁵¹ TMA :JK 1883 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1763 Steen till bewis att han är husbonde och hemmanet och Simon icke annat än drang och hans talan thesaf följas intaligen förfulla upfedde...skattebref, att sig med hemmanet..."

hän sillä Simo Matinpojan alemman aseman Oséniin verrattuna hierarkkisessa yhteisössä.

Nimismies Kaarle Otto Osénilla oli ollut käräjillä kahnauksia muun yhteisön kanssa jo aiemmin. Häntä oli syytetty muun muassa yhteismaan luvattomasta käytöstä, herjauksesta, ja hänellä oli meneillään useampiakin taloudellisia kiistoja käräjillä.²⁵² Osénia vastaan tehdyt kanteet useimmiten raukesivat ilman käsittelyä. Tämä ei ollut sinänsä mitenkään poikkeuksellista, mutta on mahdollista, ettei nimismiestä vastaan haluttu sittenkään lähteä käräjöimään, tai asia sovittiin muilla keinoin. On mahdollista, että pelkkää kannetta on jo pidetty jonkinlaisena uhkakeinona.

6.3 Maineen ja kunnian perääminen oikeudessa

Piika Riitta Tuomaantytär syytti käräjillä talonpojan vaimoa Maria Mikkelin tytärtä siitä, Maria oli edellisenä Juhannuspäivänä väittänyt Riittaa *palttinavarkaaksi*. Riitta vaati Mariaa joko näyttämään väitteensä toteen, tai maksamaan sakot herjauksesta.²⁵³ Riitta Tuomaantytär oli löytänyt väitteelleen kaksi todistajaa, mikä johti oikeuden määräämään Maria Mikkelin tytärtä sakot herjauksesta, ja korvaamaan Riitta Tuomaantytärtä hänen oikeudenkäyntikulunsa.

Maria Mikkelin tytär oli tyytymätön oikeuden päätökseen, sillä hän väitti piika Kaisa Heikintytären olleen syyllinen *liikkeellä olleeseen huhuun*, joka leimasi Riitan palttinavarkaaksi.²⁵⁴ Riitta Tuomaantytärtä syyte varkaudesta oli tahra hänen maineeseensa ja este mahdolliselle piian pestille, kuten toinen tekstissä käytetty ilmaisu *halventava huhu* viittaa. Maininta paikallisyhteisössä liikkuneista puheista osoittaa yhteisössä vallinneen epävirallisen sosiaalisen kontrollin merkityksen. Ihmisten välinen vuorovaikutus perustui yhä pitkälti maineeseen, sillä sopimukset, pienet velat tms.

²⁵² TMA: JK 1882 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1762 Nimismiestä oli syytetty mm. naisen pahoinpitelystä. Kantaja veti syytteen pois ennen käsittelyä. Osénia vastaan oli jätetty kanne myös laittomasta ulosmittauksesta. Kahnauksia paikallisyhteisössä oli ollut toisillakin nimismiehillä. Osénin edeltäjää Antti Forsmania oli epäilty yhteismaan luvattoman käytön lisäksi muun muassa huoruudesta ja talonpojan läimäyttämisestä, mikä katsottiin halveksivaksi eleeksi.

²⁵³ TMA: JK 2441 Maskun ja Mynämäen tk 1756 syyskäräjät "...för thet kon Johannisdagen sidstledne beskylt henne för lärftiuf hwilket tillmåla nu påstod Maria...bevisa eller och för beskyllningen plichta mätte..." ja "... at ingen annan han samma lärft om Brita, om hon sedan..."

²⁵⁴ TMA: JK 2441 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1756 "...at nästä ting bewisa, at pigan Carin Hendrichsdotter warit uphof til thet tal som got i swang..."

perustuivat usein suullisiin sitoumuksiin.²⁵⁵ Jos loukkaukset tulivat yhteisön ulkopuolelta, niistä ei tarvinnut ehkä piitata niin suurena määrin. Tilanne oli toinen, kun huhuja levitti oman yhteisön jäsen, jonka oletettiin tuntevan puheittensa kohteen.²⁵⁶ Riitta Tuomaantytären tapauksessa syytöstä ei esitetty suoraan hänelle, vaan siitä puhuttiin hänen selkänsä takana. Tämä viittaa yhteisön mentaalisen käyttäytymisen malliin, jossa kielteiset mielipiteet ja kommentit jätettiin sanomatta niiden kohteelle. Paheellisuus eristettiin pesäkkeisiin ja leimattuihin ihmisiin suhtauduttiin ikään kuin yhteisön sisällä asuviin ulkopuolisiin.²⁵⁷

Samalla herjauksesta syytetty Maria Mikkeliintytär peräsi joko omaa kunniaansa, sakkorahoja, tahi molempia haluamalla viedä tapauksen seuraaville käräjille, joilla hän syyttäisi Karin Heikintytärtä herjauksesta ja virheellisen tiedon levittämisestä. Ilmeisesti myös maine valheellisen tiedon levittäjänä saattoi vahingoittaa henkilön asemaa yhteisössä. Valheellisten huhujen levittäjän katsottiin vielä uuden ajan alussa loukkaavan yhteisön jäsenten välistä harmoniaa, ja lietsovan epäsopua puheillaan.²⁵⁸ Yleensä kantajan tavoitteena käräjillä oli sosiaalisen aseman puolustaminen julkiselta nöyryytykseltä. Kun kantaja päätti laillisen haastamisen kautta tuoda asian käräjille, otti hän samalla yhteiskunnan kolmanneksi sopijapuoleksi ja päätöksen takaajaksi.²⁵⁹

Vuoden 1755 talvikäräjillä leskivaimo Valpuri Eerikintytär syytti todistajien kera talonpojan vaimoa Riitta Simontytärtä siitä, että tämä oli juovuksissa ollessaan nimitellyt häntä muun muassa *huoraksi* ja *miehensä murhaajaksi*.²⁶⁰ Vastaaja Riitta Simontytär kielsi väitteet ja yritti jäävätä vastapuolen todistajat. Todistajanlausuntojen mukaan Riitta Simontytär oli esittänyt kyseiset solvaukset juopuneena Valpuri Eerikintyttäreille, ja sen lisäksi hän oli vielä nostanut hameenhelmansa kantajan edessä.²⁶¹ Kantajalla ollessa kaksi todistajaa joiden lausunnot hyväksyttiin, oli muodostunut täysi näyttö, ja Riitta Simontytär sai tuomion herjauksesta. Tuomiossa

²⁵⁵ Valtaosa Nousiaisia koskeneita riitatapauksia käsitteli suullisten sopimusten rikkomuksia.

²⁵⁶ Eilola 1997 s. 96–98

²⁵⁷ Eilola 1997 s. 104–105 ja Apo 1995 s.189–195

²⁵⁸ Eilola 1997 s.105

²⁵⁹ Forsström 2000 s.124

²⁶⁰ TMA: JK 2438 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1755 ”...uti dryckesmode skall oqwädet käranden för råft, agars rås swältinga hora...och mäns mördare...” Nousiaisten historiakirjoista ei löydy viittauksia siihen, olisiko Riitta Simontytären herjaukselle murhasta ollut mitään perusteita.

²⁶¹ TMA: JK 2438 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1755 ”swaranden Brita Simonsdotter ...tä warit drycker betagne...samt therwid emot käranden lyftat upp thes kiortlar...”

kiinnitettiin huomiota solvaavien sanojen määrään ja erityisesti murhaajaksi herjaamisen vakavuuteen. Oikeus kiinnitti lisäksi huomiota hameenhelmojen nostamiseen kantajan edessä.²⁶²

Samoilla käräjillä Heikki Juhanpoika Finni ja Jori Juhanpoika Antila riitelivät väitteestä, jonka mukaan Finnin vaimo Valpuri Yrjöntyttä oli väittänyt Antilan jääneen heille velkaa tekemättömistä taksvärkeistä.²⁶³ Vuoden 1753 talvikäräjillä herjaussyite yhdistyi niityn käyttöoikeudesta syntyneeseen riitaan rouva Anna Eerikintyttären ja leski Liisa Mikontyttären välillä.²⁶⁴ Taloudellisissa kiistakysymyksissä saatettiin herkästi ajautua solvauksiin.

Vuoden 1755 syyskäräjillä paneuduttiin Maria Lilljan kanteeseen rengin vaimoa Kaisa Yrjöntyttä vastaan, sillä hän oli herjannut Maria Lilljaa väittämällä, että tämä oli harjoittanut salavuoteutta renki Heikki Heikinpojan kanssa. Marian mukaan Kaisa Yrjöntyttä oli jo pitkään levitellyt hänestä herjaavia huhuja.²⁶⁵ Tapausta käsiteltiin oikeudessa jo toisen kerran, sillä vastaaja Kaisa Yrjöntyttä oli jättänyt saapumatta edellisellä kerralla, ja tälläkin kertaa paikalla oli vain Kaisan aviomies, joka kielsi kaikki vaimoonsa kohdistuneet syytökset. Rikosasioissa aviomiehet olivat asianomistajina vaimojensa puolesta melko usein, vaikka vaimot saattoivat esiintyä oikeudessa yksinkin.²⁶⁶ Maria Lilljan huolenaiheena oli erityisesti se, että huhu oli lähtenyt liikkeelle ja syytös salavuoteudesta oli jo kaikunut kirkkoneuvoston korviin, joka vaati asiasta tutkintaa.²⁶⁷ On mahdotonta päätellä, oliko huhupuheelle tässä tapauksessa perusteita, mutta olennaista onkin informaalin kontrollin ja formaalin kontrollin suhde yhteisössä. Yhteisössä levinneet puheet, tässä tapauksessa mahdolliseen seksuaalirikokseen liittyen, levisivät hengellisen esivallan tietoon, joka halusi tutkia asian. Asiaa käsiteltiin sitten myös maallisen esivallan taholla käräjillä.

²⁶² TMA: JK 2438 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1755 ”... Brita Simonsdotter för thet gögstedne oqwädens ordet mans mördare...och för the fyra oqwädens ord ...och för thet hon lyftadt up thes kläder...”

²⁶³ TMA: JK 2441 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1756 "Antila hustru Walborg Göransdotter Finni tillagt på the sättet, at han lemnat ett talan, emot the Antila till honom skulle giöra fyra stycke dags värke..."

²⁶⁴ TMA: JK 2436 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1763

²⁶⁵ TMA: JK 2439 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1755 "...att Kaisa om henne långt förut rychtet utspricht..."

²⁶⁶ Pyllkänen 1990 s.139

²⁶⁷ TMA: JK 2439 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1755 "...hon blifwit förehafd i kyrkio rådet till förhör angående rychtet om sig...rychtet therom redan förut i full swang..."

Vastaaja Kaisa Yrjöntyttären jättäytyminen pois oikeudesta saattoi olla tietoinen taktiikka, mikäli hän oli syyllinen huhun levittämiseen varsinkin jos huhu oli perätön. Valtakunnan laki määritteli herjauksen ja perättömien puheiden levittämisessä rangaistuksen sen mukaan, oliko rikos tehty vihastuksissa vai harkiten yrityksenä tuhota jonkun maine. Rangaistukseksi saattoi koitua raipparangaistus tai jopa vankeustuomio.²⁶⁸ Tapauksessa ei pystytty edelleenkään tekemään päätöstä asiassa vastaajan poissaolon vuoksi, mihin myös oikeus kiinnitti huomiota. Oikeus totesi silti olevan kohtuullista, että kantaja Maria Lillja vapautettaisiin kyseisistä puheista, vaikka asian käsittelyä jatkettaisiin seuraavilla käräjillä.²⁶⁹

Mitä korkeammalle yhteiskunnallisessa hierarkiassa edettiin, sitä vakavammin omaan kunniaan suhtauduttiin. Jalosukuinen herra Gustav Starck Köönikkälän kartanosta haastoi Johannes Keppleruksen käräjille siitä, että tämä oli väittänyt Starckia lammasvarkaaksi. Kepplerus puolestaan vaati Starckia todistamaan väitteensä tai muuten hän vastavuoroisesti syyttäisi Starckia herjauksesta. Starckin kutsuessa esiin todistajansa, neiti Brita Rydelian ja rouva Valpuri Matintyttären, kyseenalaisti Kepplerus Matintyttären luotettavuuden. Keppleruksen mukaan Valpuri Matintytär oli luvannut kostaa hänelle Keppleruksen jokin aika sitten nuhdeltua Valpuri Matintytärtä ankarasti.²⁷⁰ Kepplerus viittasi puheessaan mahdollisuuteen, että ihmiset käyttäisivät käräjöintiä ja todistajanlausunnon antamista henkilökohtaisen koston välineenä. Kepplerukselle puolestaan riitti jo toisen todistajan jääväminen, sillä ilman häntä Starckin esittämä näyttö ei riittäisi. Lautamiehet pohtivat asiaa ja ilmoittivat sitten Valpuri Matintyttären olevan kyseisessä tapauksessa jäävi todistamaan.²⁷¹

Tämä päätös sai Starckin raivostumaan niin, että käräjöpöytäkirjojen mukaan hän oli käyttänyt kiro sanoja oikeuden edessä ja saanut siitä sakot. Tapauksen edetessä kävi ilmi, että Starck oli itse syyllistynyt todistajanlausuntojen manipuloimiseen saadakseen aikaan syytteen Kepplerusta vastaan. Starck ja Kepplerus olivat käräjoineet keskenänsä

²⁶⁸ Ruotsin valtakunnan laki Rikoskaari 60 : 5 ja 60 : 6

²⁶⁹ TMA: JK 2439 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1755 "...rätten ännu uppskiuta detta mal til näste ting...mätte kommer at utgå påläggas Maria Lillja wid widare talans förläst, då hafwa alla the skiäl..."

²⁷⁰ TMA: JK 2438 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1755 "...[Walborg] sig hotat åt betala honom när hon komma at wittna emot honom..."

²⁷¹ TMA: JK 2438 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1755. Valpuri Matintytär ilmoitti itsekin vetäytyvänsä pois todistajan asemasta.

aiemminkin, ja käräjät näyttävät olleen heille ympäristö, jossa selvillä keskinäisiä kaunoja. Molempia osapuolia voisi kutsua käräjäpukareiksi. Eritoten Starckille käräjät vaikuttavat olleen eräänlainen valtapelin näyttämö, jossa hän saattoi käyttää hyväksi asemaansa yhteiskunnassa. Starckin kiivas luonne ja käyttäytyminen tulivat esiin hänen oikeudelle kirjoittamassaan kirjeessä, jossa hän ehdotti Keplerusta rangaistavaksi herjauksesta ja oli jo määritellyt hänelle sopivan rangaistuksen. Starck hallitsi lakipykälät ilmeisen hyvin, ja ehdotuksellaan hän kohotti itsensä oikeudenjakajan asemaan. Kirjoittamassaan kirjeessä Starck korosti kunnian ja maineen merkitystä ihmiselle yhteisössä. Hän kirjoitti, että moinen perätön syyte, jota petollisesti ja ilkein tarkoitusperin levitettiin, uhkasi häntä aatelin edustajana ja samalla koko aatelissäätystä, joka oli saanut privilegionsa Jumalalta ja kuninkaalliselta majesteetilta. Syytökset halvensivat Starckin mielestä hänen itsensä lisäksi myös hänen koko perheensä ja sukunsa ja tulevat jälkeläisensä.²⁷²

Starckin kirjeen sävyn voi katsoa olleen jokseenkin liioitellun, mutta se todistaa osaltaan maineen ja kunniallisuuden merkitystä yhteisössä. Ihmisten kanssakäyminen käsitettiin harmoniana tai tasapainona, joka säilyi jokaisen pysyessä tehtävissään.²⁷³ Starckin vedotessa kirjeessään Jumalan ja kuninkaan antamiin etuoikeuksiin, ilmaisi hän kolmisäätyopin mukaisen käsityksen asemastaan yhteiskunnassa. Kun häntä, aatelin edustajaa loukattiin, loukattiin samalla myös Jumalaa ja kuningasta. Aatelissäättyyn kuuluvat pyrkivät korostamaan oman säätynsä erikoisasemaa ja paremmuutta muiden rinnalla. Säätyläisten mahdollisuudet puolustaa kunniaan oikeudessa olivat paremmat kuin tavallisilla ihmisillä heidän paremman taloudellisen tilanteensa ja lainopillisen tuntemuksensa myötä.²⁷⁴ Edellä mainitun perusteella on johdonmukaista, että Starck katsoi olevansa oikeutettu ottamaan haltuunsa käräjätilanteen miltei keinolla millä hyvänsä. Gustav Starck syyllistyi mahdollisesti itse todistajanlausuntojen ostamiseen, syyttäessään Keplerusta samasta asiasta. Oliko hänen motiivinsa tähän se, että omaansa ja aatelin kunniaa puolustaessa kaikki keinot olivat sallittuja, vai käyttikö hän tietoisesti strategisesti omaa kunniaan aseena henkilökohtaisessa riidassaan

²⁷² TMA: JK 2438 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1755 "...Nu som en sådan beskyllning, som falsteligen och af under upsätt blifwit utspridd, ute allenast skulle lända hela adels standat, hwilken näst Gud, Kongl. Majestet genom allrnädigt utgifne privilegier tagit I nödigste beklagande til förklening, utan och hela familien, mig samt hustru och barn och alla efterkommande til störste odad skyld..."

²⁷³ Eilola 2003 s.137

²⁷⁴ Matikainen 2002 s.106-107

Kepleruksen kanssa? Käräjöinti oli mahdollisesti myös keino mitata riitelevien osapuolten arvojärjestys ja oman arvovallan julkinen vahvistaminen.²⁷⁵

Väite perättömän syytteen esittämisestä vastaajan maineen turmelemiseksi ei ollut ainutkertainen. Jo aiemmin mainitussa tapauksessa, talonpojan vaimoa Riitta Antintytärtä syytettiin viinan kaupittelusta kirkonmenojen aikana ja kahta miestä viinanjuonnista ja häiriköinnistä kirkossa. Pitävää näyttöä asiassa ei saatu puoleen tahi toiseen osapuolten kieltäessä syytteet. Näin ollen oikeus totesi, että jutun ratkaisu riippui luottamuksesta todistuslausuntojen oikeellisuuteen.²⁷⁶ Yksi tapauksen osapuolista sotilas Matti Kuhlman todisti lausunnossaan kahden syytetyn ostaneen paloviinaa syytetyltä Riitta Antintyttäreeltä ja nauttineen sitä Kuhlmanin seurassa Riitta Antintyttären ja hänen miehensä talossa.²⁷⁷ Tältä lausunnotta vei pohjan puolestaan renki Matti Matinpojan todistus, jossa hän väitti nauttineensa vain vettä. Kaisa Kustaantyttären lausunto tuki jälkimmäistä näkemystä, vaikkei hän ollutkaan nähnyt Kuhlmanin juovan mitään.²⁷⁸ Oikeuden pöytäkirjan mukaan sotilas Matti Kuhlmania uhkasi syyte väärästä valasta ja oikeudenkäynnin väärinkäytöstä. On ilmeistä, että yksi tai useampi tapauksen osapuolista valehteli, sillä lausunnot käytännössä kumosivat toinen toisensa. Lautamiehet kiinnittivät huomiota Kuhlmanin todistajanlausuntoa arvioidessaan siihen, että Kuhlman oli ”*paljon syntiä tehnyt mies*”. Hänen maineensa oli siis arveluttava, mikä huojutti hänen antamansa lausunnon uskottavuutta. Oikeus kiinnitti silti huomiota Kuhlmanin itsepintaiseen kieltoon asian suhteen ja antoi hänelle mahdollisuuden puhdistusvalan käyttöön, mikäli hän hankkisi itselleen tarvittavan kristinopin tuntemuksen.²⁷⁹ Mielenkiintoista on, että Kuhlmanin lausunnossa hänen kieltojensa voimakkuus mainittiin oikeudenkäyntiin vaikuttavana seikkana.

²⁷⁵ Forsström 2000 s.83-84

²⁷⁶ TMA: JK 2440 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1756 “...men målet skal då kommit at bero på wittens anskaltande...”

²⁷⁷ TMA: JK 2440 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1756 ”Matts Kuhlman förehåller...under kyrkiotiden kommit in till Finnis då han sade sig ther träffat Hurtig och Matts Mattson drickande ett stop swagdricka...”

²⁷⁸ TMA: JK 2440 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1756 ”...Matts Mattson härwid förehåller nekade wäl ännu...warit hos Finnis... warit törstig och welat dricka watten...” ja “Hustru Kaisa Gustafsdotter berättade..det soldaten Kuhlman dä äfwen haft brännwyn om händen...doch hon witnet icke sidt Kuhlman dricka...”

²⁷⁹ TMA: JK 2440 Maskun ja Mynämäen tk, ”Kuhlman nekade enständigt sig warit den öfwerklagat resan“...soldaten Matts Kuhlman...enständliga nekande fram hårdade...och nämnd blifwit intygadt at *han är en hård sindt karl...*” ja ”Matts Kuhlman uti sitt enständiga nekande fram hardade och det af nömind blifwit intygat till nästa ting...christendom och edens wigt sig underrätta...”

7. YHTEISÖN KONTROLLI, HOIVA JA SIETOKYKY

7.1. Sairaus ja poikkeavuus

Poikkeavuutta kuvaavat aineistot ovat mielenkiintoisia jo siksi, että ne kertovat itse poikkeavuuden lisäksi yhteisössä vallinneesta normistosta eli siitä, mitä on pidetty normaalina. Poikkeavuus tai ”toiseus” ikäänkuin heijasteli sitä tilaa, millaisen täydellisen yhteisön tuli olla. 1700-luvulla ei tehty suuria eroja tartuntatautisten, mielisairaiden ja kehitysvammaisten välillä.²⁸⁰ 1700-luvulla ei tehty suuria eroja tartuntatautisten, mielisairaiden ja kehitysvammaisten välillä. Poikkeavuus ei ollut sairaan henkilön ja hänen lähipiirinsä yksityisasiasia, vaan sen käsittely kuului koko yhteisölle.

Vuonna 1759 sotilas Johannes Hjelt otti oikeudessa esille vaimonsa Malin Laurintyttären *epävakaisten ja sairaan mielentilan*. Hjelt korosti, että oli jo korkea aika tehdä tutkimus hänen vaimonsa terveydestä ja kruunun mahdollisista velvoitteista asian suhteen.²⁸¹ Johannes Hjelt tarkoitti yhteisön velvollisuutta tarvittaessa kerätä avustusta sairaksi katsottujen hoitoon tai hospitaaliin lähettämistä varten. K.H.J. Vilkun mukaan yhteisön jäsenet yleensä ilmoittivat herkästi esivallalle poikkeavasta käyttäytymisestä.²⁸² Hjelt ei ilmeisesti enää jaksanut hoitaa vaimoaan yksin ja halusi yhteisön tekevän velvollisuutensa asian suhteen. Tämäkin todistaa, ettei sairaus koskaan ollut vain yksilön asia. Hospitaalihoitoon ei juuri lähetetty ketään ilman vahvoja perusteita, sillä hoito hospitaalissa oli kallista, ja kulut tulivat yhteisön maksettaviksi.²⁸³ Lautamiehet totesivat, ettei Malin Laurintytär todennäköisesti ollut täysissä järjissään. Hän oli sairaassa mielentilassaan muun muassa palelluttanut jalkansa, eikä ollut enää työkykyinen vaan pysyvästi vuoteenomana. Lautamiehet näin ollen julistivat päätöksen

²⁸⁰ Vilkuna 1996b s. 215,231

²⁸¹ TMA JK 1879 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1759 “...om des hustrus Malin Jacobsdotters wanwettiga och siukliga tilstånd på det kan må kunna a hög wederhörig at göra ansökning om des likande ifrån krono utskyldigena betalande...”

²⁸² Vilkuna 1996b s.222

²⁸³ Nygård 1996b s.47 Vuoden 1763 hospitaali- ja lastenkotiasetuksen myötä kallis ja arvostelua osakseen saanut hospitaalilaitos varattiin pelkästään mielisairaille ja parantumattomasti sairastuneille.

työkyvyttömyydestä ja sairaudesta. Mahdollisista jatkotoimenpiteistä ei vielä keskusteltu.²⁸⁴

Mikäli sairaan ei katsottu olevan uhka yhteisölle, saattoi hän jäädä kotiin lähimmäistensä hoidettavaksi.²⁸⁵ Vuoden 1762 syyskäräjillä sotilas Erik Liten pyysi kirkkoherra Achreniukselta ja seurakunnalta apua vaimonsa Liisan hoidon suhteen. Hän oli usein mieleltään heikko, ja miehensä poissa ollessa hän ei huolehtinut ravinnonsaannistaan ja saattoi vahingoittaa itseään. Liten pyysikin, että hänen lapsensa voisi jättää palveluspaikkansa ja tulla kotiin auttamaan huolenpidossa.²⁸⁶ Lapsen ikää ei mainita, mutta hän oli ilmeisesti jo sen ikäinen, että kuului työvelvollisuuslain piiriin.²⁸⁷ Tässä tapauksessa lapsen palvelupaikka oli pappilassa kirkkoherran taloudessa.

Kirkkoherra suostui Litenin pyyntöön, mutta otti puolestaan puheeksi Liisa Litenin sairauden keston ja laadun. Hän pelkäsi mahdollisten oireiden muodostuvan taakaksi yhteisölle, mikäli sairaskohtauksia tulisi entistä useammin.²⁸⁸ Achrenius lausui ääneen sen, mikä oli todennäköisesti koko yhteisön mielessä. Sairaasta ei haluttu taakkaa yhteisölle. Esittäessään yhteisön epäilyt Achrenius kyseenalaisti Litenin kyvykkyyden pitää huolta huonekunnastaan. Yhteisöllä oli oikeus puuttua yhden perheen elämään, mikäli katsottiin, että toimittiin koko yhteisön parhaaksi. Pappi ja nimismiehet olivat perinteisesti avainasemassa mielisairaita, kehitysvammaisia ja tarttuvaa tautia sairastaneita valvottaessa.²⁸⁹ Liten pyysi, että hänen vaimonsa voitaisiin jättää vapauteen. Hän vakuutti, että lapsensa avustuksella hän pystyisi pitämään vaimostaan huolta, vaikka Liten olisikin heikossa kunnossa.²⁹⁰

²⁸⁴ TMA: JK 1879 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1759 "althenstund nämnden intygade thenna Malin Larsdotter eij allenast wara till sine sinner rörd...uti thetta des wanwattiga tilstånd förfrusit thes fötter, at hon någon arbeta giöra kan..."

²⁸⁵ Vilkuna 1996b s.231

²⁸⁶ TMA: JK 1882 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1762 Litens hustru Lisa, esom oftast warit hufwudswag, ode doch intet warit huru hon bewit åt, jämwäl ryat bort då da man nödgats wara borta wid sin näringsfång, samt giordt skada och derfor behöfde af sina barn af skiöta sig wid sådana tilfällen..."

²⁸⁷ Kairinen 1990 s.229

²⁸⁸ TMA: JK 1882 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1762 "...kyrkioherden ni annat kan än lemna betyg derom, så mycket som enär sådan peroxyimed återkommer, hon snart annars kunde wara flera, om icke hela församlingen til tunga..."

²⁸⁹ Nygård 1998 s.79

²⁹⁰ TMA: JK 1882 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1762 "...begärandes Liten nu, at honom måtte frihet lemnas, få håller ett af sina barn hos sig....hälst han ock sielf redan är bräcklig och orklös..."

Oikeudessa mainittiin Litenin vaimon Liisan usein ollessaan sairautensa vallassa juoseen metsään ja riisuneen siellä kaikki vaatteensa. Hän oli riisunut vaatteensa myös kirkossa ihmisten edessä. Tällä käytöksellä hän aiheutti levottomuutta yhteisön keskuudessa.²⁹¹ Vaatteiden riisuminen ja julkisesti alastomana esiintyminen oli yleistä sairastuneilla. Tämä oli sukupuolinormistosta poikkeavaa käyttäytymistä, jota yhteisön oli erittäin vaikeaa hyväksyä.²⁹² Erik Liten sai tahtonsa läpi, ja hän sai lapsensa avuksi vaimonsa Liisan hoitamiseen kotona. Oikeus määräsi silti Litenin pitämään viranomaiset ajan tasalla vaimonsa tilan kehityksen suhteen.²⁹³

Sairaana tila todettiin ja varmistettiin yleensä viranomaisten suorittamassa kuulustelussa. Maaviskaali Daniel Wolff ilmoitti käräjillä päätöksen renkipoika Heikki Matinpojan terveydestä. Kuulustelun perusteella hänet todettiin terveydeltään ja kuuloltaan heikoksi, eikä hän ollut työkykyinen.²⁹⁴ Heikko kuulo yhdistettiin mielen sairauteen. Mielisairaana ja kehitysvammaisen ero oli 1700-luvun ihmisten katsannossa miltei olematon.²⁹⁵ Näin ollen Heikki Matinpoika julistettiin kyvyttömäksi ansaitsemaan elantonsa, ja maaviskaali ilmoitti hänen olevan kruunun vastuulla.²⁹⁶ Tämä tarkoitti, että hän joko pysyi yhteisössä, ja hänen elantonsa kustannettiin seurakunnan vaivaiskassasta, tai sitten kerättiin rahaa hänen lähettämiseensä hospitaaliin.

Kehitysvammaisen tai muuten sairaan lapsen synnyttäminen oli suuri häpeän aihe. Sen ajateltiin yleensä olevan Jumalan rangaistus syntisestä teosta. Traaginen ilmaus tästä oli vuoden 1757 talvikäräjillä käsitelty ilmoitus lapsen ruumiin löytymisestä Nousiaisten kirkosta. Ruumis oli piilotettu ilmeisesti jouluyön aikana kirkkoon sillä tavalla, ettei sitä heti huomattaisi. Kuollutta lasta ei ollut puettu hautajaisvaatteisiin tai laitettu arkkuun.²⁹⁷ Lautamiehet kertoivat, että paikalle oli kutsuttu viranomaisten lisäksi

²⁹¹ TMA: JK 1882 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1762 "...hon skade ropa till skogs, där kläda sig naken och lemna bort sina kläder, samt äfwen ofreda andra och jämväl ofta i kyrckan slika kläderna af folket..."

²⁹² Vilkuna 1997 s.232

²⁹³ TMA: JK 1882 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1762 "...hafwa att sina barn hemma til denna hans hustrus skiotsel...härom sig vidare anmäla hos konungens befallningshafwanden i orten..."

²⁹⁴ TMA: JK 1879 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1759 "... är til des hälse och hörsel så skadad, at han icke kan med arbete förtjäna sig födan..."

²⁹⁵ Vilkuna 1997 s.231

²⁹⁶ TMA: JK 1879 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1759 "...krono utskylderne erläggande wille taga Henrich Mattson i sin tienst..."

²⁹⁷ TMA: JK 1877 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1757 "...uti thenne sockens kyrkio porstuga sidstledne Juhl dagen funnits ett barns lik hwilket, som dagen förut eller Julaftonen thär annu icke warit förbärkat..."

talonpoikien vaimoja, jotka tutkivat ruumiin. Heidän mukaansa lapsi oli syntynyt täysiaikaisena, mutta lapsen kallo oli vaurioitunut ja toinen käsivarsi oli taipunut selän alle.²⁹⁸ Oikeuden pöytäkirjoista ei käy ilmi, oliko lapsen kuolema luonnollinen vai oliko siihen liittynyt rikos. Kansanperinteessä epämuodostuneita lapsia pidettiin vaihdokkaina ja paholaisen muodostamina. Epämuodostuneen lapsen synnyttäminen oli äidille sosiaalisesti raskas taakka.²⁹⁹ Lapsen kuoltua sen äiti halusi todennäköisesti saada kastamattoman lapsen ruumiin kirkkoon, sillä sitä ei voitu haudata siunattuun maahan. Tämä on ollut riskialtis teko lapsen tuojalle, sillä paikalla ollut lukkari kertoi havainneensa ”pimeässä liikkuneen hahmon” kirkossa.³⁰⁰ Lapsen ruumiin tutkineen Maria Mikkelin tytären mukaan ruumista oli todennäköisesti säilytetty pari päivää jossakin ennen sen tuomista kirkkoon.³⁰¹ Kysymykseksi jää, oliko motiivi ruumiin viemiselle kirkkoon juuri jouluyönä kiinnijäämisen vähäinen riski, vai ajateltiinko jouluyön olevan muuten, esimerkiksi uskonnollisessa mielessä, merkityksellinen.

Kirkkoherra, nimismies ja lautamiehet ilmoittivat, ettei heillä ollut mitään asiaan liittyvää tietoa, jonka voisi antaa selitykseksi Turun konsistorille. Kukaan ei mainitse mahdollista epäiltyä, joka olisi voinut synnyttää kyseisen lapsen. Raskauden kätkeminen oli toki mahdollista, mutta hankalaa tiiviissä kanssakäymisessä keskenään olleessa yhteisössä.

7.2 Yhteisön välinen kontrolli

Tiiviissä kyläyhteisössä yhteisön jäsenten keskinäinen kontrolli oli todennäköisesti yleensä suhteellisen vaivatonta. Ihmisen yksityinen reviiiri oli huomattavasti pienempi kuin nykyään. Kontrolli ei ollut pelkästään negatiivista, vaan sillä saattoi olla myös suojeleva merkitys. Kontrollin 1700-luvun yhteiskunnassa voi jakaa perheen ja naapureiden informaaliin kontrolliin, puolivirallisten tahojen, kuten kirkon, koulun ja ja

²⁹⁸ TMA: JK 1877 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1757 ”...att thet wäl til alla delen fullgahtig, men ett stycke af hufwud skåla warit ute, then ena armen warit lägd bakom ryggen...”

²⁹⁹ Pentikäinen 1990 s. 136

³⁰⁰ TMA: JK 1877 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1757 ”...han sedt svart skymta i kyrk förstugan...”

³⁰¹ TMA: JK 1877 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1757 ”...barnet efter födseln intet blifwit med twugit, samt i öfrigitsluter at det Juhlmorgonen blifwit hemtat till kyrkan...”

ehkäpä kylänvanhimpien, semi-formaaliin kontrolliin ja esivallan lainhallitsijoiden formaaliin kontrolliin.³⁰²

Vuoden 1754 talvikäräjillä nimismies esitti syytteen torpparin vaimo Anna Jaakontytärtä vastaan siitä, että hän oli jättänyt 15 viikon ikäisen lapsensa yöksi yksin saunaan. Palatessaan sinne aamulla Anna Jaakontytär oli löytänyt lapsensa kuolleena.³⁰³ Anna Jaakontytär selitti oikeudelle, että lapsi oli ollut sairas ja levoton itkien tuskaisasti. Hän oli vienyt lapsen vasussa saunan penkille ja mennyt tekemään talon töitä. Anna Jaakontytär mainitsi valvoneensa lapsensa vierellä, mutta menneensä hetkeksi omaan sänkyynsä lepäämään ja siellä ollessaan nukahtanut. Herättyään hän oli heti mennyt lapsensa luokse ja löytänyt tämän kuolleena.³⁰⁴ Anna Jaakontyttären kertomuksesta käy ilmi, että lastenhoito oli yksinomaan naisten harteilla. Oikeuden edessä oli syytettynä yksin lapsen äiti. Lasten hoidon lisäksi hänellä oli vastuullaan muitakin työtehtäviä. Syyte lapsen kuolemasta tarkoitti, että Annan epäiltiin rikkoneen velvollisuuttaan äitinä ja vaimona, mikä oli johtanut kuolemantapaukseen.

Anna Jaakontytär oli omien sanojensa mukaan *kauhistanut* ja *pahoinvoiva* löydettyään vauvansa kuolleena ja aluksi epäilleensä, oliko se hänen aiheuttamansa, mutta hän totesi, ettei ollut mielestään syyllinen lapsensa kuolemaan. Hän korosti olleensa aina huolehtiva äiti lapsilleen.³⁰⁵ Esivallan edustajien mielessä oli todennäköisesti mahdollinen epäily huolimattomuuden lisäksi myös lapsen tarkoituksellisesta vahingoittamisesta, minkä myös Anna Jaakontytär varmasti tiedosti.

Nimismies Forsman oli etsinyt paikalle todistajia samasta kylästä, jotka eivät todistettavasti olleet sukua Anna Jaakontyttäreille. Ensimmäisenä esiin kutsuttu Maria Echolin todisti, että lapsi oli huutanut paljon ja vaikuttanut sairaalta. Kuultuaan lapsen kuolemasta hän oli mennyt Annan luo ja löytänyt tämän itkevänä. Maria Echolin vastasi

³⁰² Österberg, Lennartsson, Naess 2000 s. 239–240

³⁰³ TMA: JK 2441 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1754 “...lemnat sitt barn om femton veckor älder, insamt till en badstuga och gådt bort...morgonen therpå kommit i badstugan at se efter barnet har thet funnit dödlig...”

³⁰⁴ TMA: JK 2441 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1754 “[Barnet] i flere dagars tid varit siukt och oroligt...barnet bekynt mycket at gråta och ribar, så skal hon tagit och fördt thet therifrån i badstugan...hon låtit barnet sofwa och gådt i bedan samt lutandet på sina händer somnat in des icke längre än höfgste en timmans tid, och när hon ...genast gåt i badstugan, har han funnit barnet wara död.”

³⁰⁵ TMA: JK 2441 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1754 “...blifwit så illa wid sig och förskrückt...at hon på något satt wållat barnet död...hon alltid som en mår ägnar och bör varit öm om sine barn...”

häneltä sitä kysyttäessä, että Anna Jaakontytär oli aina ollut tarkka mutta lempeä äiti lapsilleen, kun muita äitejä oli ollut läsnä.³⁰⁶ Maria Echolinin todistus on esimerkki informaalista kontrollista yhteisön keskuudessa, tapahtuipa kontrollointi sitten tiedostaen tai tiedostamatta.

Toisessa todistajanlausunnossa mainittiin samoin Annan järkytys ja suru kuolleen lapsen löydyttyä. Mikäli lapsen äiti ei olisi selvästi surrut, olisi surun puutetta voitu pitää epäilyttävänä.³⁰⁷ Todistajana ollut Maria Heikintytär myös painotti Annan olleen tarkka äiti, joka vietti aikaa lastensa kanssa, mutta lisäsi, että hän oli kerran aikaisemminkin löytänyt lapsen yksin saunasta.³⁰⁸ Kärjäistunnossa todistajilta ilmeisesti kyseltiin heidän vaikutelmaansa Annasta äitinä. Kaikki todistajat mainitsivat hänen olleen tarkka ja huolehtivainen ainakin sen perusteella miten hän oli käyttäytynyt toisten äitien läsnä ollessa. Toinen todistajista tosin mainitsi löytäneensä lapsen yksikseen kerran aikaisemminkin. Todistajanlausunnoista saa vaikutelman, että yhteisön naispuoliset jäsenet tarkkailivat toistensa kasvatustapoja ja poikkeava käytös pantiin merkille. Naisten keskustelut keskittyivät yhteisiin työtilanteisiin sekä toisten että oman kotitalouden sisäpuolelle, miesten julkisuuden ulkopuolelle. Naisten epävirallisissa tai ei-julkisissa keskusteluissa esille tulleet tiedot vaikuttivat siihen, miten toisten ihmisten tekoja ja motiiveja tulkittiin.³⁰⁹

Koko tapauksen käsittely perustui yhteisön informaaliin keskinäiseen tarkkailuun. Yhteisön tarkkailusta muodostui mielipide, joka rakensi Anna Jaakontyttären maineen. Todistajanlausuntojen kuulemisen jälkeen lautamiehet ilmoittivat tulleen tulokseen, että annettujen lausuntojen perusteella Anna Jaakontytär oli huolehtinut lapsestaan, eikä mitään pitävää näyttöä huolimattomuudesta löytynyt.³¹⁰ Näin ollen hänet tuli lain mukaan vapauttaa. Anna Jaakontytär välttyi tuomiolta häntä puoltaneiden todistajanlausuntojen ansiosta. Tämä tuo mieleen etäisesti maakuntalakien aikaisen

³⁰⁶ TMA: JK 2441 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1754 "...witnet warit fadder, mycket siukligen ropa och låta illa...redan någon tid skal warit siukt..." "...warit så mår och öm om sina barn, som andra modern plåga wara..."

³⁰⁷ Koskivirta 2001 s.305

³⁰⁸ TMA: JK 2441 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1754 "...Anna hållit mycket af sitt barn och warit therom nag mor ...witnet förut en gång undes kyrkiotiden träffat barnet allena i badstugan..."

³⁰⁹ Eilola 2003 s.127

³¹⁰ JK 2441 "...Anna Jacobsdotter wist them om wärnad ahömhet..." Päätöksen lopussa mainittiin, että nimismiehellä oli halutessaan oikeus valittaa asiasta hovioikeuteen, mutta nimismies ilmeisesti tyytyi kihlakunnanoikeuden päätökseen.

myötävannojainstituution, jossa valanvahvistajat vakuuttivat asianomaisen vannoneen oikein taaten olemassaolollaan ja arvovallallaan hänen uskottavuutensa.³¹¹

Samantyyppistä tapausta käsiteltiin vuoden 1765 talvikäräjillä, jolloin nimismies syytti talonpojan vaimo Kristiina Mikkelin tytärtä huolimattomuudesta, joka oli johtanut syytetyn 13-viikkoisen vauvan kuolemaan. Nimismies vaati varoitusta erityisesti, koska kyseessä oli jo toinen Kristiina Mikkelin tytären lapsen kuolemantapaus.³¹² Tämä todennäköisesti herätti nimismiehellä epäilyksiä teon mahdollisesta tahallisuudesta. Kristiina Mikkelin tytär vakuutti kyseessä olleen onnettomuuden, sillä hän oli yöllä nukkuessaan tukahduttanut lapsen. Todistajat kertoivat lapsen ruumiista löytyneen merkkejä, jotka sopivat äidin kertomukseen. Tapaus käsiteltiin ainakin käräjäpöytäkirjan perusteella varsin lyhyesti, sillä oikeus totesi nimismiehen vaatimuksen Kristiina Mikkelin tytäreille suunnatusta varoituksesta aiheelliseksi. Kristiina Mikkelin tytär tuomittiin myös 50 hopeataalarin sakkoihin, ja oikeus kielsi häntä vastaisuudessa nukuttamasta lapsiaan hänen omassa sängyssään, ettei vastaava onnettomuus enää toistuisi.³¹³ Kristiina Mikkelin tytären tapauksessa ei mainita, oliko myös hänen toinen lapsensa menehtynyt samankaltaiseen onnettomuuteen. Esivallan edustajien antama varoitus merkitsi sitä, että kontrolli hänen käytöksensä suhteen olisi tulevaisuudessa yhä tiukempi. Todisteita kuolemantapausten mahdollisesta tahallisuudesta ei ilmeisesti ollut, mutta epäily oli varmasti olemassa.

Vuoden 1763 talvikäräjillä sotilaan vaimo Riitta Aapontytär puolestaan sai kuultavakseen hovioikeuden lähettämän kehotuksen, joka käsitteli hänen lastensa kasvatusta. Häntä kehoitettiin hoitamaan lapsiaan tarkemmin, eikä hän saisi vastaisuudessa jättää heitä yksin. Yksi Riitta Aapontytären lapsista oli aiemmin menehtynyt, ja syynä tähän pidettiin äidin huolimattomuutta.³¹⁴ Hovioikeuden päätös tarkoitti, että korkeimmalta mahdolliselta taholta puututtiin perheyksikön elämään. Pöytäkirjasta ei käy ilmi, oliko Riitta Aapontytären puoliso sotimassa, vai katsottiinko

³¹¹ Letto-Vanamo 1991 s.39

³¹² TMA JK 1885 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1765 "...Bonde hustrun Kristin Mickelsdotter...ihjäl legadt dess flicka barn...befogadt at anmåla denne sak för rätta som kristin nu andra resan ihjäl legadt des barn och därför fådt warning..."

³¹³ TMA JK 1885 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1765 "för härefter til warntaga, utan och förbiuda henne wid 50 silfwermynt wik och härefter icke lägga någodt spådt barn hos sig i sängen..."

³¹⁴ TMA JK 1882 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1765 "...hofrätts högwisa utslag at framdeles se bättra efter sina barn, och intet lämna dem allena, på det sådan olycka som henne igenom hennes barns omkomst..."

lasten kasvatusta patriarkaalisessa järjestyksessä naisten tehtäväksi niin, että vastuu lapsen hyvinvoinnista oli yksinomaan äidillä.

7.3 Esivallan harjoittama tarkkailu

Kirkko oli olennainen osa 1700-luvun maalaisyhteisön elämänpiiriä. Kruunun ja paikallisyhteisön lisäksi kirkko oli keskeinen kontrolloivan vallan haltija. Viimeistään 1800-luvun aikana kirkko alkoi menettää arvovaltaansa formaalin kontrollin vallitsijana, mutta merkit alkoivat näkyä jo 1700-luvun lopulla, vaikkakin kirkon kontrollointi oli varsin tiukkaa vielä valtaosan 1700-luvusta.³¹⁵ Kirkollinen rangaistus saattoi seurata maallisen rangaistuksen lisäksi käräjäoikeudessa. Kunniallisen yhteisön jäsenen tuli noudattaa kirkon antamia ohjeita ja elämänarvoja. Säännöllistä kirkossa ja ehtoollisella käyntiä odotettiin ihmisiltä. Jumalanpalvelukseen osallistuminen ei ollut pakollista, mutta kirkko tarkkaili asukkaiden kirkossa ja ehtoollisella käyntejä. Kymmentä käskyä tuli noudattaa, ja kirkkolaki antoi tarkat määräykset sapattirikoksesta. Sapattirikokseksi katsottiin työskentely pyhäpäivänä.

Vuosittaiset piispantarkastukset olivat tilaisuus, joihin kylän asukkailla oli velvollisuus ilmaantua. Nimismies Osén ilmoitti 1764 talvikäräjillä, että vanha talonpoika Matti Sukko oli jättäytynyt pois edellisestä piispantarkastuksesta sekä siihen liittyneestä Jumalanpalveluksesta ja ehtoolliselta. Sukko esitti syyksi sen, että hän oli hoitanut velvollisuudekseen säilytetyjä kyydityksiä Virmon pitäjään.³¹⁶ Nimismies Osén, joka oli vastuussa kyyditysten järjestämisestä, ei ollut taipuvainen uskomaan Sukon selitystä, vaan hän ehdotti kirkkolain mukaista sakkorangaistusta.

Esivallan edustajille jumalanpalveluksessa ja ehtoollisella käymisen tarkkailemisessa oli kyse kansan kontrolloimisesta ja valta-aseman säilyttämisestä. Jumalanpalvelus oli hengellisen sisältönsä lisäksi väline yhteisön tarkkailuun ja hallitsemiseen. Saarnojen välityksellä alamaiset kuuluivat sen, mitä esivalta halusi heille kerrottavan.

³¹⁵ Österberg, Lennartsson, Naess 2000 s. 246-247

³¹⁶ TMA: JK 1883 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1764 "Mats Sucko inte neka det han försvunnit inställa sig wid Biskops visitation men förgaf sig therigenom warit uti skiuts till Wirmo socken..."

1755 talvikäräjillä Nousiaisten kirkkoherra Abraham Achrenius reagoi voimakkaasti talonpoika Jaakko Matinpojan aiemmin esittämiin herjaaviin kommentteihin sekä ehtoollisesta, että Achreniuksen persoonasta.³¹⁷ Tapausta käsiteltiin edellisen kerran vuoden 1754 syyskäräjillä. Tuolloin todistajanlausunnossa oli kerrottu Jaakko Matinpojan puhuneen seurueelleen halventavasti kirkkoherra Achreniukselta ja kyseenalaistaneen tämän sekä koko kirkon arvovallan. Achrenius oli ilmeisesti uhannut kieltää Jaakko Matinpojalta ehtoollisen nauttimisen, mistä Jaakko Matinpoika oli saanut aiheen puheilleen.³¹⁸ Jaakko Matinpoika ei saapunut käräjille, kun tapausta käsiteltiin uudemman kerran. Vastaajan käräjille saapumatta jättäminen saattoi johtua esimerkiksi siitä, että kantaja pelkäsi häviävänsä, tai hänellä ei ollut varaa mahdollisesti lankeaviin sakkoihin. Tällöin tuomionkaan kuuleminen ei välttämättä kiinnostanut. Kun ei ollut kovinkaan paljon menetettävää, niin sanktioksi asetettu poissaolosakko ei juuri merkinnyt mitään.³¹⁹ Vastaajan poisjäänti saattoi olla myös tietoinen protesti ja passiivisen vastarinnan muoto, jolla haluttiin osoittaa syytteen merkityksettömyyttä tai ilmaista mieltä kantajaa vastaan. Björn Furuhagenin mukaan käräjille saapumatta jättäminen oli yleisin tuomioistuinta vastaan kohdistettu rikos.³²⁰ Jaakko Matinpojan tapauksessa syyte oli niin vakava, että hänen poisjääntinsä herätti ihmetystä. Sen saattoi katsoa tietoiseksi mielenilmaukseksi siitä, ettei hän katunut puheitaan.

Kirkkoherra Achrenius vaikutti selvästi mieltäneen Jaakko Matinpojan poissaolon, ellei tietoisena provokaationa, niin ainakin osoituksena kunnioituksen puutteesta kirkkoa ja kirkkoherraa kohtaan. Kyseisenä ajankohtana kirkkoherralla oli aiheellinen syy epäluuloisuuteensa. Achreniuksella oli ollut ongelmia seurakunnan kanssa heti hänen virkaanastumisensa jälkeen. Abraham Achrenius oli kiivas pietisti ja halusi syventää seurakuntalaistensa hartauselämää, mitä kaikki asukkaat eivät katsoneet hyvällä. Jo vuoden 1754 piispantarkastuksessa, vajaa vuosi Achreniuksen saapumisen jälkeen, oli hänestä tehty valitus hänen tiukasta kurinpidostaan. Varhaisen kansanherätyksen syttyessä 1755 aivan Nousiaisten lähistöllä, levisi herätysliike myös Nousiaisiin, mikä

³¹⁷ TMA JK 2438 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1755 "...förklenligt utstånd om Herrens högwärdigä nattward som om kyrkioherdens egen persona..."

³¹⁸ TMA: JK 2437 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1754 Todistajanlausunnon mukaan Jaakko Matinpoika oli puhunut seuraavasti: "Wärre är wår kyrkioherden..och gier han mig ni herrens högwärdiga nattward, så må han äta sielf, och om kyrkioherden ni låter mig s.w. knulla min hustru, så går jag til Probstren i Wirmo..."

³¹⁹ Karonen 1996 s.70

³²⁰ Furuhagen 1996 s.80

aiheutti kahnausta seurakunnan sisällä, erityisesti Achreniuksen kohotessa herätysliikkeen johtohahmoksi.³²¹ Laasonen on tutkiskellut artikkelissa pietismin, herätysliikkeiden ja sekularisaation suhdetta. Hänen mukaansa perinteisesti katsotaan pietismin ja siitä versoneiden herätysliikkeiden virkistäneen uskonnollista elämää. Laasonen kääntää tuon ajatusrakennelman, ja esittää saman liikehdinnän myös jouduttaneen sekularisaation etenemistä aiheuttamalla yhteisöjen jakaantumista, jos heränneissä seurakunnissa ”suruttomat” eli herätysliikkeisiin kuulumattomat kokivat jäävänsä ulkopuolisiksi.³²²

Kirkkoherra Achrenius halusi tehdä Jaakko Matinpojasta varoittavan esimerkin, ja hän oli valmis viemään asian Turun tuomiokapitulin käsiteltäväksi. Achrenius korosti asian esilletuomisen olevan tärkeää, jotta vastaisuudessa samanlaisilta tapauksilta vältyttäisiin.³²³ Syytetty talonpoika Jaakko Matinpoika oli lähettänyt poikansa ilmoittamaan nimismiehelle, että hän oli sairautensa vuoksi kykenemätön saapumaan paikalle, ja kestämään asiaa koskevaa tutkimusta.³²⁴ Kihlakunnanoikeus suhtautui väitteeseen epäluuloisesti ja lähetti nimismiehen tarkastamaan, olisiko Jaakko Matinpoika mahdollista saada oikeuden eteen, sillä jutun vakavuus vaati sitä. Kehotus asian tarkistamisesta viittaa mahdollisuuteen, että sairauteen vetoamalla oli aiemminkin yritetty välttää käräjät. Nimismiehen ilmoituksen mukaan Jaakko Matinpoika oli vuoteenomana, ja tapauksen käsittely siirtyi edelleen.³²⁵ Jaakko Matinpojan tapaukseen suhtauduttiin ilmeisen vakavasti, sillä kyseessä oli pyhän sakramentin ja kirkollisen vallan edustajan pilkkaaminen.

Seuraavan kerran tapausta käsiteltiin kihlakunnanoikeudessa vasta vuoden 1757 talvikäräjillä. Oikeuden pöytäkirjan mukaan Jaakko Matinpoika oli tuomittu hovioikeudessa syylliseksi, ja määrätty maksamaan sakkojen lisäksi korvaus

³²¹ Ruuth 1922 Achreniusta vastaan tehdyt valitukset eivät aiheuttaneet mitään toimenpiteitä, sillä hänen pyrkimyksensä eivät poikenneet kirkon yrityksistä syventää kansan hengellistä elämää.

³²² Laasonen 1986. Jos seurakunnan kirkkoherra kuului myös heränneisiin, oli jakautumisen mahdollisuus seurakunnassa vielä suurempi. Valtakirkkoa edustavat saattoivat katsoa joutuneensa hylätyiksi. Laasonen siteeraa Juha Sepon körttiläisyystutkimusta, jossa kuvaillaan heränneiden tehneen selvän eron suruttomiin, eikä kahden eri leirin välillä sallittu minkäänlaista kontaktia.

³²³ TMA: JK 2438 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1755 “...och afgiöra kunnat så will herr kyrkioherden til undervisande theraf af framdela sig härwid –tinget inställa...”

³²⁴ TMA: JK 2438 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1755 “...Jacob Mattson wäl igenom sin son låtit hos länsman anmäla thet han för åkommer siuklighet sig ej härwid tinget infinna kunnat...”

³²⁵ TMA : JK 2438 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1755 “...som målet är än sådan beskaffenhet...”

kirkkoherra Achreniukselle. Tapaus oli käsitelty ja tuomio langetettu, mutta Jaakko Matinpoika Knihtilä ja kirkkoherra Achrenius olivat jälleen käräjäoikeuden edessä. Jaakko Matinpoika esitti kirkkoherralle julkisen anteeksipyynnön, ja vetosi juopuneeseen tilaansa, joka oli saanut hänet esittämään halventavia kommentteja ehtoolisesta ja ajattelemattomuuksissaan hän oli huudellut kirkkoherralle. Nyt hän sanoi pyytävänsä nöyrimmästi anteeksi, ja toivoi, että kirkkoherra suhtautuisi hänen anteeksipyyntöönsä suosiollisesti.³²⁶ Jaakko Matinpojalla ei juuri ollut muuta mahdollisuutta, kuin anoa anteeksiantoa, jos hän halusi pysyä esivallan silmissä yhteisön hyväksyttynä jäsenenä. Juopumukseen vetoamalla hän korosti kommenttiansa merkityksettömyyttä ja pohjautumista epärationaaliseen tilaan. Hän vakuutti hartaasti, ettei koskaan enää käyttäytyisi vastaavalla tavalla.³²⁷ Kirkkoherra Achrenius hyväksyi anteeksipyynnön ja oli valmis unohtamaan asian. Kirkkoherralle sopuratkaisu oli todennäköisesti mieluisa, sillä epäyhtenäistä seurakuntaa oli vaikea kontrolloida. Tuona ajankohtana Nousiaisten seurakunta oli yhä herätysliikkeen aiheuttaman epäsovun vallassa, eikä lisähajaannusta varmaankaan tarvittu.

Kirkkoherra Achreniukseseen kohdistettiin muitakin herjauksia. Vuoden 1755 talvikäräjillä käsitellyssä juopumus- ja viinanmyyntitapauksessa sotilas Johannes Hurtig oli todistajanlausunnon mukaan mennyt kirkkoherran saarnan aikana saarnastuolin eteen ja sanonut ”*Tuo vanha vaari täällä aina räki*” kohdistuen puheensa kirkkoherralle, mutta puhuen niin kuuluvalla äänellä, että se oli kantautunut etummaisiin penkkeihin saakka.³²⁸ Kyseessä oli ilmaus, joka halvensi sekä kirkkoherra Achreniuksen persoonaa, että hänen pitämänsä jumalanpalvelusta. Kirkkoherran arvovalta mitätöitiin viittaamalla hänen ikäänsä halventavaan sävyyn.³²⁹ Ilmaisun on myös voitu tarkoittaa koskemaan seurakuntalaisia, joista osa oli Achreniuksen innokkaita seuraajia toisen osan ollessa tyytymätön hänen toimintaansa.

³²⁶ TMA: JK 1877 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1757 “...uti mitt obetänksamhet kunnat at oanständeliga utlåta mig emot herr Kyrkioherden Achrenius, så anhåller jag nu therföre ödminkast om förlåtelse ...”

³²⁷ TMA : JK 1877 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1757 “...och ber att herr kyrkioherden intet wille ostålig wara...”

³²⁸ TMA JK 2440 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1755 “...Hurtig under predikan gådt ut ifrån stugan om warit en stund bort, och få han återkommit in och sätt sig i en bänk twärs öfwegången emot witnets, har han sagdt så hardt at flere thet hördt, om kyrkioherden Achrenius som få predikat, ännu håller fahr här at prata, eller som här ordfallits...fari tälä aina räki...”

³²⁹ Martti Ruuthin mukaan Achreniuksen saarnaamistyyli oli hyvin kiivas ja intomielinen, mistä ilmaus “vaari täällä aina räki” on voinut juontua. Ruuth 1922 esim. s. 145-146.

Kontrolloijina saattoivat esivallan edustajien lisäksi toimia yhteisön jäsenet. Vuoden 1759 syyskäräjillä talonpoika Mikko Jaakonpoikaa syytettiin sapattirikkomuksesta. Kaksi todistajaa oli nähnyt ja ilmiantanut hänet pellolla työskentelystä sunnuntaina jumalanpalveluksen jälkeen. Sapattirikos oli määritelty sekä kirkkolaisissa että valtakunnan laissa. Syytetty Mikko Jaakonpoika kiisti väitteet ja kertoi perheensä naisväen tuolloin sairastuneen, minkä vuoksi hän oli ollut *pakotettu* korjaamaan lyhteet, etteivät ne olisi menneet piloille.³³⁰

Vastaajana Mikko Jaakonpoika vetosi välttämättömään työhön, jonka laki salli tehtäväksi pyhäpäivänä, mikäli tilanne ehdottomasti niin vaati. Nimismies puolestaan pyrki todistamaan, että tehty työ ei ollut välttämätöntä, vaan sapatin rikkomista. Nimismiehellä oli todistajina tapauksen silminnäkijät, talonpoika Matti Juhanpoika ja sotilas Taneli Dahl.³³¹ Matti Juhanpoika kertoi lausunnossaan olleensa matkalla kotiin jumalanpalveluksesta Lemun kirkosta, ja Dahl oli hänen kyydissään. Kaiselan kylän kohdalla hän oli nähnyt pellolla hahmon, joka oli kumarrellut ja ilmeisesti koonnut kuhilaita. Toinen todistaja Taneli Dahl vahvisti Antti Juhanpojan lausunnon, ja kertoi samoin nähneensä mieshahmon liikkuvan pellolla vetäen jotakin maasta.³³² Tässä vaiheessa todistajanlausunnoissa oli vain tunnistamaton hahmo, joka saattoi olla tekemässä jotakin yhteisön normien vastaista. Lausunnosta ei käy ilmi, kulkiko Dahlin ja Juha Matinpojan reitti muutenkin pellon läheltä, vai menivätkö he tarkoituksella lähemmäksi tunnistaakseen pellolla työskennelleen hahmon. Heidän lähestyessään miestä tämä oli huomannut heidät ja mennyt pois, mutta molemmat todistajat olivat ehtineet tunnistaa hänet vastaajaksi. Todistajanlausuntojen mukaan Mikko Jaakonpoika oli paennut paikalta todistajien lähestyessä, joten hän oli selvästi tiedostanut olleensa tekemässä jotakin yhteisön normien vastaista.

Motiivina todistajien tekemälle ilmiannolle saattoi olla lainkuuliaisuus tai ilmiannosta saatu mahdollinen palkkio. Ilmiantajien ja vastaajan välillä on voinut olla henkilökohtaista kaunaa, joka on saanut todistajat käyttämään tilaisuutta hyväkseen ja

³³⁰ TMA: JK 1880 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1760 ”Michel Jacobsson nekade sig stackat råg...utan skall hän så wida thes qwinfolck skola illa...endast warit twungen, sådant om söndagsaftonen at hielpa och rätta...”

³³¹ Kyseessä oli mahdollisesti Taneli Juhanpoika Dahl, mutta asialle ei löydy täydellistä vahvistusta.

³³² TMA: JK 1880 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1760 ”...en karl i Nummis åkeren som gåt af och an sig och ned åt jorden samt å tagit up något...ifrån han kommit närmare...karlen har nu för wittnet funnit så nära gå therifrån bort...”

ilmiantamaan vastaajan. Pyhäpäivänä työskentelyä on myös voitu pitää paheksuttavana yhteisön sisäisten käyttäytymiskoordinaattien mukaan. Sapattirikokset olivat käräjillä suhteellisen harvinaisia. Kuten muidenkin rikosten yhteydessä, voi kysyä, joutuiko se itse tapausten suhteellisesta vähydestä, vai siitä, etteivät tapaukset tulleet ilmi.

Vastaaja Mikko Jaakonpoika yritti vedota pakottavaan tilanteeseen, joka oli ajanut hänet töihin sapattina, mutta todistajanlausunnot kumosivat tämän väittämän. Pellolla työskentely oli ollut järjestelmällistä eikä perustunut enää sadon pilaantumisen uhkaan. Oikeus korosti päätöksessään, että vastaaja Mikko Jaakonpoika oli syyllistynyt sapattirikokseen korjaamalla viljaa ilman pakottavaa tarvetta.³³³ Esivallan ja vastaajan käsitykset pakottavuudesta erosivat selkeästi tässä tapauksessa.

Vuoden 1761 talvikäräjillä nimismies Kaarle Otto Osén toi esille ilmiannon sotilas Johannes Hjeltistä, joka oli jättänyt saapumatta kylän kirkkoon Mikkelinpäivänä ilman hyväksytyä syytä.³³⁴ Kirkossakäynti oli vallitsevan normiston mukaan käytännössä pakollista, erityisesti juhlapyhinä. Kirkkoon kerääntyvä seurakunta sai hengellisen ja osittain maallisenkin ohjeistuksensa kirkon välityksellä. Vastaaja Johannes Hjelt puolustautui sillä, että hän oli ollut naapuripitäjässä Maskussa hoitamassa työvelvollisuuksiaan. Matka oli kestänyt odotettua pitempään, joten paluumatkalla Nousiaisiin hän oli kääntynyt ja päättänyt palata Maskuun kirkkoon huomattuaan ettei ehtisi enää Nousiaisten kirkkoon ajoissa. Hän oli palannut takaisin Maskun kirkkoon, jonne hän oli ehtinyt saarnan jo päätyttyä.³³⁵ Johannes Hjeltin puolustuksessa oli myös kyse esivallan normiston rikkomisesta tilanteen vaatimaan pakkoon vedoten. Hjelt mainitsi kirkossa paikalla olleiden lautamies Mäpmäen ja siltavahti Bergin voivan todistaa hänen läsnäolonsa. Hjelt oli löytänyt väitteelleen kaksi todistajaa, joista Mäpmäki oli ilmoittanut oikeudelle Hjeltin väitteen oikeellisuudesta, mutta siltavahti Berg ei muistanut nähneensä Hjeltiä kirkossa.³³⁶ Näin ollen Hjelt ei saanut tuekseen kokonaista näyttöä. Hjelt pyrki osoittamaan, että hänen tarkoituksensa oli ehtiä

³³³ TMA: JK 1880 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1760 "... å the åker stackat såd utan af nödtörft sådant twungit...så måtto begångne Sabbats brott sakfålle honom till tyo daler silfwermynts böter..."

³³⁴ TMA: JK 1880 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1761 "...han Michaelis dagen... rest för by kyrkan utan at beviste gudstiensten..."

³³⁵ TMA: JK 1880 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1761 "...har han ment sig hinna til Masku kyrkan, som han ode kommit hijt då predikan blifwit delt..."

³³⁶ TMA: JK 1880 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1761 "...Berg sig intet kunna finna emot än at Hjelt då warit rychten och redig..."

kirkkoon ajoissa, mutta olosuhteet, kuten matkan lähdön viivästyminen ja huono sää olivat olleet häntä vastaan.³³⁷ Oikeus totesi päätöksessään, että Mikkelinpäivänä oli ollut hyvin pimeää ja keli huono. Hjeltin olisi silti pitänyt oikeuden mielipiteen mukaan ehtiä Maskun kirkkoon ajoissa ennen jumalanpalveluksen alkua. Oikeus päätti silti jättää sakottamatta Hjeltiä, sillä hän oli lautamiesten arvion mukaan täsmällinen ja tunnollinen kirkossakävijä.³³⁸ Häntä kuitenkin ankarasti kehoitettiin vastaisuudessa järjestämään matkansa niin, että hän ehtisi ajoissa kirkkoon.

Kahdessa edellä mainitussa tapauksessa molemmat vastaajat vetosivat voimakkaasti olosuhteisiin, jotka olivat vaatineet heitä rikkomaan vallitsevaa normistoa. Tapausten ankarasta käsittelystä päätellen esivalta ei helpolla taipunut myönnytyksiin. Hjeltin tapauksessa normiston rikkominen ei ollut niin selkeää kuin Mikko Jaakonpojan sapattirikkomuksessa, ja Hjeltillä oli puolellaan maine tunnollisena kirkossakävijänä. Tämä lievenytti oikeuden päätöstä. Normeja vastaan rikottaessa rikkojen maineella oli siis vaikutus tuomion ankaruuteen. Mikäli hyvämaineinen henkilö syyllistyi rikkomukseen, saatettiin teko katsoa hairahdukseksi.

8. VÄKIVALLAN KÄYTTÖ PAIKALLISYHTEISÖSSÄ

8.1. Väkivalta eri tilanteissa

Tuomioistuinten kautta rekisteröityjen väkivaltajuttujen määrä oli erittäin runsas keskiajalta 1600-luvulle saakka. Väkivaltarikosten määrä alkoi silti laskea jo 1500-luvun lopulla. Tähän ilmiöön on etsitty selitystä sivilisaatioteoriasta.³³⁹ Nousiaisten käräjillä väkivaltarikosten käsittelyt olivat suhteellisen harvinaisia. On mahdollista, ettei kaikkia väkivaltarikoksia ilmiannettu esimerkiksi mahdollisen koston pelossa, kuten Heikki Ylikangas on esittänyt. 1500- ja 1600-luvuilla pahoinpitelyt ja henkirikokset

³³⁷ TMA: JK 1880 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1761 ”...pä Michaelisdagen sidstledne warit så starck räga om morgonen...”

³³⁸ TMA: JK 1880 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1761 ”Hjelt denna gången för plicht förskona, som det och nu af nämnden intygas, det han eljest sked wara flitig kyrkiogångare...och framdeles så tidigt då han kan hafwa någon nödig resa för handen sig därpå at han i tid kan hinna til kyrka...”

³³⁹ Ylikangas 1999 s.15–22. Eliaksen sivilisaatioteoriassa väkivallan rauhoittumisen katsotaan johtuneen ihmisten rauhoittumisesta niin, etteivät he enää käyttäneet väkivaltaa jokapäiväisessä elämässään. Elias näki tämän muutoksen henkisenä prosessina, jonka takana oli valtio. Valtio monopolisoi väkivallan käytön oikeudekseen. Elias 1991 s.283–409

sovittiin usein yksityisesti, oikeuden ulkopuolella.³⁴⁰Tappelut ja pahoinpitelyt saatettiin mahdollisesti yhä joissain tapauksissa sopia yksityisesti, mikäli ne eivät tulleet esivallan tietoon. Nousiaisissa käsitellyt väkivallanteot olivat niin harvalukuisia, että niistä saa kattavaa käsitystä koko alueen väkivaltarikollisuudesta, mutta yksittäisissä tapauksissa pystytään tarkastelemaan väkivallan käyttöön ajautuneen ihmisen motiiveja.

Nimismies Forsman syytti vuoden 1760 syyskäräjillä kahta talonpoikaa Matti Pitulaa ja Heikki Yrjönpoika Finniä tappelusta. Heikki Finni syytti Pitulaa ruumiinvamman aiheuttamisesta ja herjaamisesta, Pitula puolestaan väitti Finniä heinävarkaaksi³⁴¹Molemmat vastaajat myönsivät tappelun, mutta näkivät sen motiivin täysin vastakkaisilla tavoilla. Heikki Finni kertoi tappelun alkaneen, kun Matti Pitula oli herjannut häntä heinävarkaaksi löytäessään Finnin ladostaan.³⁴² Heikki Yrjönpojalla oli omien sanojensa mukaan saatavia Matti Pitulalta, sillä Pitulan isä oli jäänyt velkaa Finnin isälle. Finnin mukaan Pitula oli tullut latoon, huomannut Heikki Yrjönpojan, ja lyönyt häntä useita kertoja seipäällä niin, että lyödyn kasvoihin oli tullut vertavuotava haava. Hän oli myös saanut päähänsä kipeän ruhjeen. Finni syytti Pitulaa aiheettoman päällekkarkauksen lisäksi herjauksesta, sillä Pitula oli hänen mukaansa sanonut "*Olen aina kuullut sinua pidettävän varkaana, ja nyt tiedän sen olevan totta*".³⁴³ Heikki Yrjönpoika Finni koki olevansa tapauksen loukattu osapuoli ja vaati hyvitystä. Varkaus epäily oli 1700-luvun yhteisössä vakava syytös, ja siihen liittyi voimakkaasti häpeällinen leima. Aiheeton varkaaksi syyttäminen riidan yhteydessä oli tuohon aikaan hyvin tavanomaista.³⁴⁴

Matti Pitula katsoi olleensa oikeutettu puolustamaan omaisuuttaan kokiessaan sen olevan uhattuna. Hänen kannaltaan katsottuna väkivaltainen teko oli tässä tapauksessa oikeutettu, ja hän oli varkausyrityksen uhri. 1700-luvun itäsuomalaisia henkirikoksia tutkineen Anu Koskivirran mukaan väkivaltainen reagointi astui kuvaan juuri silloin, kun tekijä koki olevansa henkisesti, taloudellisesti tai fyysisesti vaakalaudalla. Samoin Koskivirran mielestä oli tyypillistä pyrkiä kieltämään uhri, ja näkemään itsensä

³⁴⁰ Ylikangas 1999 s.40-41.

³⁴¹ TMA JK 1880 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1760.

³⁴² TMA JK 1880 Maskun ja Mynämäen tk, "...han oqwädet honom till haf at håt låt at..."

³⁴³ TMA JK 1880 Maskun ja Mynämäen tk, syyskäräjät 1760

³⁴⁴ Forsström 2000 s. 27 ja 106

oikeutettuna kostajana.³⁴⁵ Tapahtumien kulusta saa sen vaikutelman, ettei Finni ehtinyt olla ladossa pitkään yksin ennen Pitulan saapumista paikalle, eikä oikeuden pöytäkirjasta selviä, oliko Finni ehtinyt koskea Pitulan omaisuuteen. Ei ole mahdollista saada selville, näkikö Pitula Finnin selvästi ottavan hänen ladostaan heinää, vai reagoiko hän Finnin varkaan maineen perusteella niin äkkinäisesti. Pitula oli pahoinpitelyn jälkeen sulkenut Finnin tämän vastusteluista huolimatta latoon, ja sen jälkeen pyytänyt kutsumaan paikalle puolueettoman miehen, joka voisi todistaa Finnin olleen luvatta Pitulan ladossa.

Pitulan ja Finnin riitelyn taustalla paljastui olevan pitkällinen maankäyttöön perustuva riita, joka oli perua jo edellisiltä sukupolvilta. Sekä Pitula että Finni katsoivat olevansa oikeutettuja osaan toisen omaisuudesta. Kiistely taloudellisista asioista johti lopulta fyysiseen konfliktiin. Pitulan lausunnon mukaan Finni oli tullut Pitulan luokse vierailulle mukanaan jonkinlainen lahja Pitulan sairaana olleelle vaimolle, mistä Pitula oli kertomansa mukaan ollut mielissään ja ilmeisesti tulkinnut sen sovinnolliseksi eleeksi ja sovitustaloudelliseksi. Tämän vuoksi hänen reagointinsa ilmeisesti oli niin voimakas hänen löytäessään Finnin ladostaan, mikäli hän katsoi Finnin tahallaan yrittäneen harhauttaa häntä.

Vuoden 1753 talvikäräjillä silloinen nimismies Kustaa Tauler haastoi sotilas Jacob Stenmanin oikeuteen edellisenä syksynä tapahtuneesta vanhan talonpoika Mikko Mikonpojan yöllisestä pahoinpitelystä. Nimismies halusi Stenmanin vastaavan lain mukaan sakoilla verisen haavan Mikko Mikonpojalle aiheuttaneesta väkivallanteosta. Stenman kielsi järjestelmällisesti tapahtuneen ja vaati heti Mikko Mikonpojalle syytettä laittomasta ilmiannosta.³⁴⁶ Stenman pyrki selkeästi estämään tapahtuneen käsittelyn pyrkimällä jäävämmään toisen nimismies Taulerin paikalle pyytämistä todistajista, talonpoika Heikki Mikonpojan. Stenman vetosi hänen ja todistajaksi aiotun Heikki Mikonpojan väliseen taloudelliseen riitaan, josta oikeudelle ei ollut aiemmin ilmoitettu. Oikeudenkäyntipöytäkirjojen mukaan kihlakunnantuomari taipui lisätietojen etsimisen ajaksi jäävämmään kyseenalaistetun todistajan.

³⁴⁵ Koskivirta 2001 s.271

³⁴⁶ TMA: JK 2436 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1753 ”Stenman nekade till angifwelsen, samst påstod å Michel Michelsson plikt för olagl. angifwelsen...”

Tapauksen hyväksytty todistaja kuvaili yöllisiä tapahtumia Raision tuvassa. Hän oli herännyt yöllä meluun ja kuullut kantajan ja hänen vaimonsa huutavan Jeesuksen nimeä, ja hän oli nähnyt mieshahmon joka oli todennäköisesti Stenman, lyövän kantajaa. Oli ollut hyvin pimeää, eikä todistaja lausuntonsa mukaan voinut olla täysin varma siitä, mitä oli nähnyt. Todistaja oli paennut Mikko Mikonpojan ja hänen vaimonsa kanssa naapuriin, sillä he eivät olleet uskaltaneet jäädä omaan taloonsa. Todistaja ei kuitenkaan tiennyt varmasti, oliko juuri Stenman tähän syynä.³⁴⁷ Todistajanlausunto oli epämääräinen, sillä sen perusteella ei Stenmania pystytty kiistatta yhdistämään tapaukseen.

Seuraavaksi Mikko Mikonpoika näytti Stenmanille kuulunutta, silmukalle solmittua hampuköyttä, jolla vastaaja oli hänen mukaansa yrittänyt kuristaa hänet.³⁴⁸ Kyseessä vaikuttaa olleen aineiston oikeellisuudesta riippumatta dramaattinen ele, jolla lisätä vaikutelmaa Stenmanin syyllisyydestä. Stenman kielsi sen olevan hänen köytensä, ja hän väitti kyseessä olevan pahansuopa suunnitelma häntä vastaan. Anu Koskivirta pitää rikostapauksen järjestelmällistä kieltämistä yhtenä väkivallantekijän selviytymisstrategiana.³⁴⁹ Stenman vaati syytettään toista todistajaa vastaan lykättäväksi, jotta hän voisi kerätä lisää todistajia, mutta oikeus päätti ottaa Stenmanin suullisen haasteen heti käsiteltäväksi.

Väkivallan teon, olipa syyllinen siihen kuka tahansa, taustalla vaikuttaa olleen monitahoinen ristikkäisten tapahtumien verkko. Pahoinpitelyn uhriksi joutunut Mikko Mikonpoika oli väittänyt Stenmanin ja hänen toverinsa varastaneen häneltä heinää ja polttopuita. Varkaaksi epäily oli raskas syytös 1700-luvun yhteiskunnassa. Varkautta pidettiin jopa kunniantomampana tekona kuin väkivaltaa.³⁵⁰ Oikeuden pöytäkirjojen mukaan tilanteessa on käsitelty limittäin kolmea eri tapausta, jotka kaikki liittyivät Stenmanin kautta toisiinsa. Varsinainen päätapaus oli nimismiehen ja Mikko Mikonpojan Stenmanille esittämä pahoinpitelysyyte. Samalla yritettiin selvittää Mikko

³⁴⁷ TMA: JK 2436 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1753 ”...hört rop och owäsende af käranden och des hustru Maria Johansdotter, med utlåtelse kom för jesu nametfäll och Corporalen dråper enär witness ther på utgast, af se efter hwad des woro har thest så wida tå warits hel mörkt.The gåt til rauvola på natten, emedan de fruktast på Rasio ligga...”

³⁴⁸ TMA JK 2436 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1753 “...sedan upwiste käranden of malst hampbandmed på knuten lycka...Stenman med samma bad welast honom strygpå...”

³⁴⁹ Koskivirta 2001 s.245

³⁵⁰ Koskivirta 2001 s.257

Mikonpojan varkaussyytöstä Stenmania ja Johannes Möyrää vastaan. Kolmas käsiteltävä tapaus oli Stenmanin toista pahoinpitelysyytteen todistajaa vastaan nostama taloudelliseen riitaan liittyvä kanne. Mikko Mikonpojalla oli kaksi kannetta, joissa hän pyrki saamaan kannaltaan mieluisan lopputuloksen, mutta Stenmanilla niitä oli peräti kolme. Tilanteen hallinta alkoi luisua Jaakko Stenmanin käsistä, kun hänen todistajaa vastaan nostama kanteensa todettiin aiheettomaksi, ja sen katsottiin perustuneen pelkästään todistajan jääväämiseen oikeudenkäynnistä. Todistajan jääväminen peruttiin ja Stenman tuomittiin sakkoihin oikeudenkäynnin väärinkäytöstä, mikä oli oikeudenkäytikaassa rangaistavaksi katsottu teko.³⁵¹

Stenmanin alun perin jäävämä todistaja ei kuitenkaan tuonut lausunnossaan esiin mitään pitävää näyttöä Stenmania vastaan. Hän oli kuullut huutoja ja pahoinpitelyn ääniä, muttei ollut nähnyt mitään yön pimeydessä. Jutun ratkaisi lopullisesti eräs lautamiehistä, joka valan alla kertoi käyneensä tarkastamassa kantaja Mikko Mikonpojan oletetussa pahoinpitelyssä saamat vammat. Lausunnossaan hän totesi, ettei ollut täysin varma siitä, oliko Mikko Mikonpojan haava aiheutunut oletettuna hyökkäysajankohtana, vai jo aiemmin.³⁵² Näin ollen Jaakko Stenman vapautettiin Mikko Mikonpojan pahoinpitelysyytteistä oikeuden tähdentäessä, että joko kantaja Mikko Mikonpoika ei ollut ilmoittanut ajoissa pahoinpitelystä tai sitten kantajan väitteet olivat paikkansapitämättömiä.³⁵³ Jaakko Stenmanilla oli siis mahdollisesti perusteita vaateelleen saada Mikko Mikonpoika syytteeseen hittomasta ilmiannosta. Tässäkin tapauksessa on loogista olettaa, että joku oikeusjutun osapuolista kertoi muunneltua totuutta. Motiivin tarkoitukselliselle ja järjestelmälliselle valehtelulle voi löytää esimerkiksi henkilökohtaisesta kaunasta jutun eri osapuolien välillä. Mikäli, kuten oikeus päätti, Stenman oli syyllinen heinävarkauteen, niin oliko hän syytön pahoinpitelyyn? Mikko Mikonpojan pahoinpitelysyytös saattoi olla yritys saada oikeuden myötätunto puolelleen hänen ajamassaan varkaussyytteessä. On toki mahdollista, että Stenman hyökkäsi hänen kimppuunsa, mutta Mikko Mikonpoika

³⁵¹ TMA: JK 2436 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1753 ”...pröfwades wara uptänkt til af hindra Michel Johnson afwitna...”

³⁵² TMA: JK 2436 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1753 ”nämndemannen Maretn Michelsson intygade på thes på ther nämndemannens ed at han Michel Michelsson dagen efter synast, samst funnits uti hufwudt tusär, som acke warit första, utan något gamla...”

³⁵³ TMA: JK 2436 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1753 ”Såsom Michel icke eller genast öfwer slagmålets klagats, eller des sän och åkommor upwist...”

muunsi tapahtuman ajankohtaa, jotta se vaikuttaisi olleen vaikkapa Stenmanin kostoyritys varkaussyytteestä.

8.2. Väkivalta perheyhteisössä

Tappelu- ja pahoinpitelysyytteitä, joita ei tuotu julki, oli käytännössä mahdotonta saada oikeuden eteen. Esivallan oli vaikeaa puuttua perheen sisäiseen väkivaltaan. Suhteellisen harvinainen oli tapaus vuoden 1758 talvikäräjiltä, joilla nimismies Forsman haastoi oikeuden eteen talonpoika Heikki Mikonpojan ja hänen vävynsä Johannes Tuomaanpojan molemminpuolisesta pahoinpitelystä. Johannes Tuomaanpojan oli nähty lyövän appeaan, ja Heikki Mikonpoika oli väittämän mukaan tarttunut vävyään voimallisesti hiuksista.³⁵⁴

Ensin esille astui Heikki Mikonpoika, joka vakuutti, ettei hänen vävynsä ollut koskaan *sanoin tai teoin* satuttanut häntä.³⁵⁵ Heikki Mikonpoika ja Johannes Tuomaanpoika eivät olleet verisukulaisia, mutta sukulaisuussuhde oli syntynyt avioliiton kautta. Potentiaalisten henkirikosten uhrien määrä lisääntyi eniten, mikäli talouden väkivahvuutta lisäsivät aikuiset sukulaiset, joita ei yhdistänyt verisukulaisuus. Veljesten ja muiden sukulaismiesten välisten konfliktien arvioidaan käyvän erityisen vakaviksi kahdentyyppisissä tilanteissa: organisaatioissa, joissa sosiaalinen asema kulkee isänperintönä, ja maatiloilla, joissa omaisuus pidetään jakamattomana.³⁵⁶ Heikki Mikonpojan mukaan hänen vävynsä ei ollut lainkaan käynyt hänen kimppuunsa. Vävy kielsi koskaan pahoinpidelleensä appeaan ja pyysi nimismiestä *”vapauttamaan heidät moisista puheista”*.³⁵⁷ Tätä fraasia käytettiin jatkuvasti oikeudessa sekä käräjärahaan että esivallan taholta. Yhteisön keskuudessa oli ilmeisesti levinnyt huhuja kahden miehen väkivaltaisesta käyttäytymisestä, ja ne olivat kantautuneet nimismiehelle saakka. Nimismiehellä oli tapauksen käsittelyä varten kolme todistajaa. Oikeus jääväsi pois yhden todistajan, sillä hänellä oli todistettavasti käynnissä riitajuttu toisen vastaajan kanssa.

³⁵⁴ TMA JK 1870 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1758 ”Gamla bonden Johan Thomasson har genom rychta fått har slagit bewide swärfader Henrik Michelsson...”

³⁵⁵ TMA JK 1870 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1758 ”...aldrig med ord eller gärning förtornad honom...”

³⁵⁶ Koskivirta 2001 s.283

³⁵⁷ TMA JK 1870 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1758 ”Johan Thomasson nekade öfwer sig slagte the swärfader med begäran at wärda ifrån länsmans tiltal befriade...”

Ensimmäisenä kuultu todistaja Antti Matinpöika kertoi kuulleensa meteliä Nikun talosta, missä molemmat vastaajat asuivat. Astuessaan sisään hän oli nähnyt Heikki Mikonpojan raahaavan vävyään hiuksista tuvan lattian poikki. Johannes Tuomaanpoika ei ollut koskenut appeensa, ainoastaan pyytänyt häntä lopettamaan. Myöskään toinen todistaja, Antti Juhanpoika ei ollut nähnyt Johannes Tuomaanpojan koskevan fyysisesti tahi herjaavan appeansa, mutta hän oli kuullut Heikki Mikonpojan myöntäneen, että hänen vävynsä oli lyönyt häntä ja että sen jälkeen Johannes oli tarjonnut hänelle sovittelulahjaksi puolikkaan mallastynnyrin, jonka Heikki oli luvannut ottaa vastaan.³⁵⁸ Heikki Mikonpojan motiivina Johannes Tuomaanpojan raahaamiseen lattian poikki oli todistuslausunnon mukaan ollut, että Heikki oli kuullut vävynsä pahoinpidelleen hänen tyttärtään.

Tässä tapauksessa väkivallan käyttö oli pyritty pitämään perheen sisäisenä asiana. Perheensisäinen väkivalta oli asia, josta yleensä vaiettiin julkisuudessa. Anu Koskivirran mukaan kotikurista saattoi tulla vankila, jossa hengen ja ruumiin koskemattomuuden suoja jäi oikeudellista turvaa vaille. Vaimon, miniä ja talonväen tuli lain silmissä taipua patriarkaalisen vallan alle. Aikakauden sisäinen käyttäytymiskoodisto ei ollut sallinut perheen ulkopuolisten puuttua perheen sisäisiksi katsottuihin asioihin.³⁵⁹ Pöytäkirjoista ei selviä, mikä oli todistajien motiivi asian ilmiantamiseen viralliselle taholle. Yhdellä todistajista oli käynnissä riitajuttu toisen vastaajan kanssa. On vaikea arvioida, olisiko kyseinen tapaus voinut vaikuttaa ilmiantoon. On myös mahdollista, että väkivalta Nikun talossa oli ollut jo häiriöksi muulle yhteisölle. Lain suoja, oikeuksia ja privilegioita tarjonneen valtiollisen hallinnon kasvu heikensi 1700-luvun edetessä perinteisiä instituutioita, erityisesti perhettä. Esivalta pyrki entistä tiukemmin kontrolloimaan oikeudellista ja hallinnollista valtaa.³⁶⁰

Osapuolet olivat sopineet asian keskenään sovittajaisilla. Sovittajaiset olivat yleensä koskeneet rikosten pimittämistä ja oikeudenkäynnin välttämistä sopimalla teon

³⁵⁸ TMA JK 1870 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1758 ”Andra witnet Anders Johansson, sade sig aldrig sedt Johan Thomasson slå eller oqwäda sin swärfader Henrik Michelsson men i förledne sommars har Henrik sagt för witnet at Johan Thomasson slagit honom, och sedan leudit Henrik en half tunna malt i förlikning, som henrik lofwat emottaga...”

³⁵⁹ Koskivirta 2001 s.305

³⁶⁰ Koskivirta 2001 s.280

asianomaisten välillä.³⁶¹ Ne olivat yleisempiä 1500- ja 1600-luvuilla, mutta tapa eli vielä 1700-luvullakin. Björn Furuhagenin mukaan sovittajaisia käytettiin kohtuullisen usein vielä 1700-luvulla väkivalta- ja herjausriitojen käsittelyssä osapuolten kesken. Joskus jopa lautamies saattoi toimia tapauksen sovittelijana.³⁶² Vuoden 1762 syyskäräjillä ilmoitti talonpoika Johannes Jörinpoika oikeudelle, että hän oli sopinut vaimonsa pahoinpitelijän vänrikki Malmin kanssa asian, ja veti kantajana tapauksen pois oikeudesta. Vänrikki Malm oli lyönyt kantajan vaimoa puulla päähän niin, että iskusta oli aiheutunut verenvuotoa.³⁶³ Ilmoituksen jälkeen oikeus vapautti vänrikki Malmin kantajan nostamasta syytteestä.³⁶⁴

Olli Matikaisen mukaan sovittajaisia on joskus liiankin itsestään selvästi pidetty paikallisyhteisön informaalisenä, rauhanomaisiin ratkaisuihin pyrkivänä kontrollina, jonka vastakohtina olivat olleet verikosto ja vanhatestamentillinen kuolemanrangaistus. Hän painottaakin Heikki Ylikankaan käsitystä, joka liittää sovittajaiset ainakin osittain sukujen välisiin valtataisteluihin.³⁶⁵ Tappojen sovittaminen kuninkaan myöntämien armahdusten perusteella rahallisilla korvauksilla oli mahdollista vuoden 1734 lain henkisakkosäädösten perusteella, mutta tapa alkoi hiipua 1700-luvun aikana.³⁶⁶ Tässäkin tapauksessa ilmeisesti mallastynnyri oli pienimuotoinen sovittajaislahja, jonka hyväksyessään Heikki Mikonpoika oli samalla myöntynyt asian unohtamiseen. Oikeus totesi päätöksessään, ettei täyttä näyttöä pahoinpitelyistä saatu. Päätöksessä mainittiin lisäksi osapuolten tapahtuneen harras kiistäminen perusteena.³⁶⁷ Johannes Tuomaanpojan raahaaminen hiuksista tuvan poikki oli osoitus talon isännän päätäntä- ja kurinpitovallasta. Molempien vastaajien halu pitää tapaus ja sen seuraamukset perheen sisäisenä asiana lopulta onnistui, ja se tarkoitti jättäytymistä maallisen esivallan kontrollin, mutta samalla sen tarjoaman mahdollisen suojan ulkopuolelle.

³⁶¹ Koskivirta 2001 s. 188

³⁶² Furuhagen 1996 s.77

³⁶³ TMA JK 1882 Maskun ja Mynämäen tk,syyskäräjät 1762 "...berättade bonden Johan Jöransson...sig förlikts med Fändrichen Malm, angående det han slagit käränders hustru medelt wid träd i hufwudet ett stort blodfår..."

³⁶⁴ TMA: JK 1882 Maskun ja Mynämäen tk,syyskäräjät 1762

³⁶⁵ Matikainen 2002 s. 189

³⁶⁶ Matikainen 2002 s.181

³⁶⁷ TMA: JK 1870 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1758

9. PÄÄTÄNTÖ

Tässä työssä on pyritty muodostamaan kuva 1700-luvun puolivälin paikallisyhteisön jäsenten arvomaailmasta sekä ylipäänsä yhteisön henkisestä ja oikeudellisesta tilasta. Työ aloitettiin sen perusolettamuksen vallassa, että yhteisö pyrki totelemaan esivaltaa laillisen vallan edustajana. Toinen olettaus oli, että yksilön vaikutusmahdollisuudet käräjillä 1700-luvulla olivat hyvin rajalliset. Vuoden 1734 laki syrjäytti voimaan astuessaan vanhat maakuntalait. Ne olivat perustuneet paikallisille oikeuskäytännöille, jotka olivat muodostuneet edellisten vuosisatojen kuluessa. Maakuntalakien oikeudenkäyntiä ja todistelua koskevat muodot olivat paikallisyhteisön ja asianosaisten käsissä, mutta vuoden 1734 lain oikeudenkäyntikaaren mukainen oikeudenkäynti oli peruspiirteiltään valtiollinen prosessi. Asianosaisten ja heidän taustayhteisönsä hallitsema prosessi eriytyi tuomarin johtamaksi rikosten tutkinnaksi.³⁶⁸Oikeuden historiallinen kehitys 1700-luvun aikana oli samalla vallan siirtymistä paikallisyhteisöltä keskushallinnolle ja valtaeliitille.³⁶⁹

Oikeudenkäytön historiassa Ruotsi-Suomessa on nähtävissä myös taistelu vallan käytöstä. Kyseessä oli taistelu siitä, kenellä oli valta määrittää oikea ja väärä. 1600-luvulla oikeudenkäyttö oli pitkälti paikallisyhteisön ja kirkon edustaman hengellisen esivallan välistä. Kasvava keskushallinto oli yhteydessä kirkon edustamaa hengelliseen esivaltaan ja paikallisyhteisön omiin arvoihin. 1700-luvulla valtio ryhtyi entistä enemmän hallitsemaan oikeuskäytäntöjä. Seppo Aallon mukaan modernisoitunut valtio otti haltuunsa oikeudenkäytön, mutta paikallisyhteisöllä ja hengellisellä esivallalla oli yhä mahdollisuus toteuttaa näkemyksiään oikeudenkäytössä. Valtion kontrollin lisääntyessä oikeuden käytössä oikeus alkoi etäännyä kansasta. Oikeus sekularisoitui, institutionalisoitui ja tuli valtion hallittavaksi. Käräjät olivat olleet tiiviisti yhteisön väliseen kanssakäymiseen liittynyt tapahtuma.³⁷⁰

1750- ja 1760-luvun Nousiaisissa näkyy tämä eri tahojen kontrollointi. Yhteisössä vaikuttaa olleen kaksi rinnakkaista arvojärjestelmää; henkisen ja maallisen esivallan sekä paikallisyhteisön omat, perinteiset arvojärjestelmät. Esimerkiksi

³⁶⁸ Nousiainen 1993 s.332

³⁶⁹ Aalto, Johansson, Sandmo 2000 s.202

³⁷⁰ Letto-Vanamo 1991 s.31

juopumistapauksissa maallisen ja hengellisen esivallan tavoitteet olivat yhtenevät, sillä molemmat tahot tulkitsivat juopumisen rikokseksi ja synniksi. Juopumistapaukset olivat silti varsin yleisiä käräjillä, mikä osoittaa, että ainakin tietty ihmisryhmä katsoi juopuneena esiintymisen perinteiseksi oikeudekseen. Juopumistapauksissa huomattavaa on silti se, että niissä uusintarikokset olivat harvinaisia: valtaosa tuomituista oli ensikertalaisia. Tästä voi tehdä sen johtopäätöksen, että paikallisyhteisö omaksui esivallan juopumiseen liittyneen normiston. On toki mahdollista, että humaltuminen siirrettiin julkiselta alueelta yksityiselle alueelle, mutta sekin olisi ollut tavallaan esivallan normien huomioimista, ja perinteisten arvojen mukauttamista esivallan uusiin vaatimuksiin.

Katosivatko paikallisyhteisön perinteiset rankaisu- ja kontrollointimallit valtion ottaessa haltuunsa kurinpito- ja rankaisuvallan vai mukautuivatko ne valtion antamiin normeihin? Omaksuiko tavallinen kansa sille ylhäältä annetut normit, vai alkoiko käyttäytyminen muuttua ilman ylhäältä tullutta vaikutusta? Tähän kysymykseen ei ole tässä tutkielmassa puututtu, sillä kysymyksenasettelusta jätettiin pois sivilisoitumisprosessiin liittyvät teemat. Mahdollisessa jatkotutkimuksessa selviytymisstrategioita käräjillä, ja käräjille osallistuneiden ihmisten arvomaailmaa voisi tarkastella sivilisoitumisprosessista esitettyjen teorioiden kautta.

Maskun ja Mynämäen tuomiokunnan käräjäoikeuden pöytäkirjat ovat säilyneet vuosilta 1684 - 1809 joten mahdollisuudet laajemman aikavälin tarkasteluun ovat olemassa. Lähdepohjaa voisi laajentaa ottamalla käyttöön Nousiaisten pitäjänkokouspöytäkirjat, joita on tallella 1770-luvulta lähtien. Björn Furuhaugen käytti tutkimuksessaan 1770-luvun sosiaalisesta kontrollista sekä tuomiokirjoja että pitäjänkokouspöytäkirjoja muodostaakseen mahdollisimman kokonaisvaltaisen kuvan tutkimuskohteestaan. Käyttämällä lähteinä molempia edellä mainittuja lähdesarjoja yhteisön ongelmanratkaisumalleista ja kontrollijärjestelmistä Nousiaisissa saisi kattavamman käsityksen, sillä pitäjänkokouksissa käsiteltiin paljon kurinpitoon ja yhteisöllisiin ongelmiin liittyneitä kysymyksiä, kuten keskinäisiä riitoja ja juopumistapauksia.³⁷¹ Mielenkiintoista olisi tutkia, millä perusteilla tietty instituutio valittiin ongelmanratkaisupaikaksi ja miksi ratkaisu siellä ei välttämättä onnistunut.

³⁷¹ Österberg, Lennartson, Naess 2000 s.237–239

Toinen mahdollinen lähtökohta jatkotutkimukselle olisi mikrohistoriallisen tutkimusmetodin käyttö. Yksittäistä käräjätapausta voisi tarkastella tarkemmin ja yksityiskohtaisemmin, seurata sen käsittelyyn liittyviä henkilöitä ja heidän roolejaan jutun ratkaisuun saattamisessa. Samoin olisi mahdollista tutkia yhden ihmisen toimintaa käräjillä eri rooleissa. Käräjäpöytäkirjoja läpikäydessä saattoi selkeästi huomata samoja henkilöitä välillä kantajina, vastaajina tai todistajina. Yhden ihmisen elämänpiiriä olisi näin ollen mahdollista tarkastella hänen käräjille osallistumisensa kautta. Tutkimukseen voisi lisätä myös muita lähdesarjoja. Nousiaisten kirkkoherra Abraham Achrenius jätti jälkeensä mittavan kokoelman kirjallista aineistoa, johon kuuluu päiväkirjoja, kirjeitä, runoja ja arkkiveisuja. Achrenius oli kirkollisen pietismin merkittävimpiä hahmoja ja tunnettu virsirunoilija. Mahdollisessa jatkotutkimuksessa Achreniuksen toiminnan vaikutuksen yhteisöön ja herätysliikkeiden aiheuttaman konfliktin yhteisön asukkaiden keskuudessa voisi ottaa tutkimuksen lähtökohdaksi. Tällöin lähdeaineistoon voisi lisätä kyseisen ajankohdan piispantarkastuspöytäkirjat.

Vaikka käräjät alkoivat etäännyä tavallisesta kansasta ja oikeudenkäyttö eriytyä esivallalle, oli tavallisella ihmisellä silti vaikutusmahdollisuuksia käräjillä. Mahdollisuudet vaikuttaa tosin riippuivat pitkälti henkilön lainopin tuntemuksesta. Käräjille osallistuneet ihmiset vaikuttavat tunteneen vuoden 1734 lakia tarpeeksi hyvin hyödyntääkseen sitä oikeuskäsittelyn aikana. Yleisimmät oikeudenkäynnissä käytetyt strategiat liittyivät todistajanlausuntoihin. Hyvin tavallinen vastaajan käyttämä keino oli todistajan jäävämisyritys. Usein jäävämiselle löytyi lain sallimat perusteet, mutta perusteina saatettiin yrittää käyttää täysin aiheettomia syitä, kuten esimerkiksi sitä, että mahdollinen todistaja oli vastaajan naapuri. Äärimmillään todistajan jäävämiseksi saatettiin luoda tekaistu syytös häntä vastaan, jota ryhdyttiin ajamaan oikeudessa todistajanlausunnon epäämiseksi tai ainakin sen viivyttämiseksi. Mikäli kahdesta todistajasta sai jäävätyä edes toisen, ei kantaja saanut muodostettua tuomioon tarvittavaa täyttä näyttöä. Vilpillisiä keinoja olivat myös valheellisen todistajanlausunnon ostaminen tai todistajan uhkaileminen. Ilmianto oli sekä tapa kontrolloida yhteisön käyttäytymistä, että mahdollisesti ilmiantajan keino edistää omia henkilökohtaisia pyrkimyksiään.

Valan käyttö oikeudenkäynnissä vaikuttaa olleen monessa tapauksessa keino vastaajalle vapauttaa itsensä syytöksistä. Sekä vuoden 1734 laissa että tuomarinohjeissa tiedostettiin selkeästi mahdollisuus väärän valan vannomiseen, ja siksi sen käyttöä kehoitettiin välttämään mikäli mahdollista. Puhdistusvala ja sen käyttö nostaa esiin kysymyksen valan vannonan moraalista. Tuomari vaati vannonalta kristinopin tuntemusta, jotta tämä tajuaisi valan merkityksen. Valan merkitys perustui siis sen vannonan moraalisiin. Valaan sisältyi siis oletus, että valan vannonaja kristittyinä kertoisi totuuden Jumalan edessä. Tunsiko henkilö, joka vannoi valan puhdistukseensa itsensä syytöksistä tarvetta olla rehellinen ja tunnustaa mahdollinen tekonsa, vai katsoiko hän valan keinoksi paeta tuomiota? Jos henkilö oli syytön tekoon, josta häntä syytettiin, vala oli mahdollisuus pelastua aiheettomasta tuomiosta. Henkilö, joka vannoi valan tietäen olevansa syyllinen, puolestaan joko tiesi väärinkäyttävänsä valaa tai sitten katsoi toimintansa olevan oikeutettua ja valan palvelevan häntä oikeellisesti.

Passiivinen strategia puolestaan oli vastaajan oikeudenkäynnistä poisjättäytyminen. Mikäli henkilö oli etukäteen ilmoittanut syyn pois jäämiselleen, oli poissaolo laillista, mutta useiden peräkkäisten esteiden ilmaantuessa oikeus saattoi määrätä nimismiehen tarkistamaan poissaolojen oikeellisuuden. Oikeudenkäynnistä poisjättäytyminen ilman lupaa oli rikos tuomioistuinta vastaan. Tapauksen käsittelyn viivyttäminen saattoi olla tietoinen strategia, kuten myös käsittelyn siirtäminen todistajien etsimiseen, minkä laki salli.

Henkilön maineeseen vetoaminen oli oikeuskäsittelyssä mahdollisuus saada oikeus puolelleen. Vastaja tai kantaja pystyi vetoamaan hyvään maineeseensa tai esimerkiksi lautamiehet mahdollisesti tuoda esiin henkilön hyvän maineen jutun käsittelyn yhteydessä. Henkilön huono maine saattoi puolestaan evätä hänen mahdollisuutensa todistaa tai huonontaa hänen tilannettaan vastaajana. Vuoden 1764 talvikäräjillä juopumuksesta syytetyn Juha Kaaponpojan jyrkkää kieltoa ei oikeus voinut ottaa huomioon sen takia, että tapaukselle oli olemassa kaksi valan alla annettua todistusta.³⁷² Hyvää mainetta saatettiin tietoisesti käyttää valttina uskottavuuden saamiseksi. Mielenkiintoista on silti, että tapauksessa, jossa todistajan antamaa lausuntoa epäiltiin

³⁷² TMA: JK 1884 Maskun ja Mynämäen tk, talvikäräjät 1764 ”...fordenskull kan härads rätten icke hafwa anseende å hans nekande...edeligen afhörde wittnen å ed sin tagit det han wärkeligen är af drycker rörd...”

hänen kelvottoman elämäntapansa takia, piti oikeus lausunnon painokasta sävyä sen uskottavuutta lisäävänä seikkana. Samoin toisessakin tapauksessa kiinnitettiin huomiota lausunnossa ilmaistuun ”*hartaaseen kiistämiseen*”. Oikeuskäsittelyssä saattoi myös puhdistaa maineensa tai perätä kunniaansa, mikäli paikallisyhteisössä kiersi puheita, jotka loukkasivat kantajan kunniaa ja joiden kantaja katsoi vahingoittaneen hänen mainettaan. Oikeuskäsittelyssä usein käytetty fraasi olikin, että loukattu tai aiheettomasti syytetty osapuoli ”*vapautettiin kyseisistä puheista*”.

1750–1760-lukujen Nousiaisissa hengellisen ja maallisen esivallan kontrolli sukupuolikysymyksissä oli edelleen tiukka. Seppo Aallon mukaan 1700-luvun erona edelliseen vuosisataan verrattuna oli se, että kontrolli koski nyt tiukemmin naisia miesten selvityksessä syytteistä helpommalla.³⁷³ Aviottoman lapsen saanut nainen tuomittiin poikkeuksetta käräjillä, mutta mikäli nainen syytti miestä avioliittolupauksen rikkomisesta, ei miestä painostettu avioliittoon yhtä voimakkaasti kuin vielä 1600-luvulla. Avioliittoon suhtauduttiin yhä vakavasti esivallan taholta, ja patriarkaaliset arvot vaikuttivat selkeästi käsitykseen ihanteellisesta avioliitosta. Avioliiton purkamiseen ei suhtauduttu kevyesti, vaan liitot pyrittiin pitämään koossa. Käräjöpöytäkirjojen aviollisiin ristiriitoihin liittyneissä tapauksissa tulee selvästi ilmi pyrkimys kolmisäätyopin arvojen mukaiseen harmoniseen yhteiseloon, jossa aviomies on patriarkaalisten arvojen mukainen perheen pää. Avioliiton ongelmien syinä näytetään pitäneen tämän järjestyksen rikkoutumista. Tapausten käsittelyn yhteydessä käytettiin paljon sanoja *sopu* ja *tyytyväisyys*. Hengellisen ja maallisen esivallan edustajien arvovaltaa koskevissa kysymyksissä oikeus vaikuttaa olleen peräänantamaton, kuten myös kirkollisia sakramenttien kunnioittamisessa ja kirkollisten käskyjen noudattamisessa. Sairauteen ja yhteisölliseen huolenpitoon liittyneissä kysymyksissä esivallan edustajan vaikuttavat pyrkineen sovinnollisen ratkaisun muodostamiseen yhteisön jäsenten kanssa.

Käräjät olivat paikka, jossa paikallisyhteisön ja esivallan edustamat arvomaailmat kohtasivat. Vaikka käsitellyissä tapauksissa lakia pyrittiin noudattamaan tiukasti, antavat tuomarille tarkoitetut tuomarinohjeet luvan tarvittaessa nojautua perinteiseen maantapaan, mikäli se katsottiin aiheelliseksi. Oikeudessa yhteisön jäsen saattoi joutua

³⁷³ Aalto 1996 s.216-218

³⁷³ Matikainen 2002 s.99

puolustamaan itseään vastaajana, mutta hänellä oli myös mahdollisuus ajaa oikeuksiaan kantajana. Kunnian ja maineen kyseenalaistaminen pahojen puheiden levittämällä oli suullisessa kulttuurissa vaarallisimpia aseita yhteisön sosiaalisten suhteiden ristiriidoissa.³⁷⁴ Käräjäoikeus vaikuttaa ainakin virallisesti olleen taho, joka on voinut katkaista siivet levitetyiltä huhuilta. Tähän viittaa myös se seikka, että kunniaan ja maineeseen liittyviä juttuja käsiteltiin käräjillä paljon. Käräjöinti oli yksilön mahdollisuus vaikuttaa elämäänsä yhteisössä, vaikka se tapahtuikin esivallan sanelemilla ehdoilla.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

1. Arkistolähteet:

Turun maakunta-arkisto (TMA).

Maskun ja Mynämäen tuomiokunnan tuomiokirjat:

JK 2436: 1753 talvikäräjät

JK 2437: 1753 syyskäräjät

JK 2438: 1755 talvikäräjät

JK 2439: 1755 syyskäräjät

JK 2440: 1756 talvikäräjät

JK 2441: 1756 syyskäräjät

JK 1876: 1754 talvikäräjät-1754 syyskäräjät

JK 1877: 1757 talvikäräjät-1757 syyskäräjät

JK 1878: 1758 talvikäräjät-1758 syyskäräjät

JK 1878: 1758 välikäräjät

JK 1879: 1759 talvikäräjät-1759 syyskäräjät

JK 1880: 1760 talvikäräjät-1760 syyskäräjät

JK 1881: 1761 talvikäräjät-1761 syyskäräjät

JK 1882: 1762 talvikäräjät-1762 syyskäräjät

JK 1883: 1763 talvikäräjät-1763 syyskäräjät

JK 1884: 1764 talvikäräjät- 1764 syyskäräjät

JK 1885: 1765 talvikäräjät-1765 syyskäräjät

2. Viitetietokannat

HisKi-tietokanta, Suomen sukututkimusseuran puhtaaksikirjoittamat seurakuntien historiakirjat. <http://genealogia.hiski.fi/hiski?fi>

3. Lähdekirjallisuus

Ruotzin waldakunnan laki: hyväxi luettu ja wastian otettu Herrain päiwillä vuonna 1734. Porvoo 1984.

Ruotsin valtakunnan laki, hyväksytty ja noudatettavaksi otettu Porvoon valtiopäivillä v.1734. Helsinki 1896.

3.Kirjallisuus

Aalto 1996. Aalto, Seppo, Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina: seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621–1700. Helsinki 1996.

Aalto–Johansson – Sandmo 2000 Aalto, Seppo, Johansson, Kenneth, Sandmo, Erling, Conflicts and Court Encounters in a State of Ambivalence. Teoksessa People Meet the Law: Control and Conflict-handling in the courts. The Nordic Countries in the Post-Reformation and Pre-Industrial Period. Otta 2000.

Apo 2001. Apo, Satu, Viinan voima: näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholiajatteluun ja –kulttuuriin. Helsinki 2001.

Bergfeldt 1997. Bergfeldt, Börje, Den teokratiska statens död: sekularisering och civilisering i 1700-talets Stockholm. Stockholm 1997.

Chadwick 1977. Chadwick, Owen, The Secularization of the European Mind in the Nineteenth Century: The Gifford Lectures in the University of Edinburgh for 1973-4. Cambridge 1977.

Eilola 2002. Eilola, Jari, Cucksi päällä curjanakin: cana alla armaisnakin: patriarkalisuus, puolisoitten välinen suhde ja auktoriteettien muodostuminen. Arjen valta: suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiseltä keskiajalta teollistumisen kynnykselle (v.1450-1860) Historiallinen arkisto 116. Helsinki 2002.

Eilola 1997. Eilola, Jari, Naapurin piika kirnusi olutta sarvet molemmilla sivuillaan: huhut ja kunnia noituusjutuissa 1600-luvun pikkukaupungeissa. Huhut, unet, sodomiitit, moraalinvartijat, elämäkerrat, puhuttelusanat ja ammattinimikkeet. Jyväskylän historiallinen arkisto, vol. 3. Jyväskylä 1997.

Einonen – Karonen 2002. Einonen, Piia & Karonen, Petri (toim.), Arjen valta: suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiseltä keskiajalta teollistumisen kynnykselle (v.1450-1860) Historiallinen arkisto 116. Helsinki 2002.

Forsström 2000. Forsström, Sari, Kunnia ja käräjät: kunnian puolustaminen oikeudellisena ja yhteisöllisenä ilmiönä yksinvaltiuden ajan Sauvossa. Lisensiaatintyö, Helsinki : Helsingin yliopisto 2000.

Foucault 1998. Foucault, Michel, Seksuaalisuuden historia. Helsinki 1998.

Furuhagen 1996. Furuhagen Björn, Berusade bönder och bråkiga båtsmän: social kontroll vid sockenstämmor och ting under 1700-talet. Stockholm B. Östlings bokförl Symposion 1996.

Heikkinen 1986. Heikkinen, Antero, Mittaammeko poikkeusyksilöillä? Historian päivät 1985–1986. Historiallinen arkisto ; 88. Toim. Rauno Enden.

Hemmer 1962. Hemmer, Ragnar, Suomen oikeushistorian oppikirja: 1 : Oikeuslähteiden, rikosoikeuden, prosessioikeuden ja ulosottotoimen historia pääpiirteittäin. Porvoo 1962.

Heininen – Heikkilä 2002. Heininen, Simo ja Heikkilä, Markku, Suomen kirkkohistoria. Helsinki 1996.

Jokiaho 2000. Jokiaho, Mika, Suvun, perheen ja kotitalouden kunnian tähden: seksuaalisuus ja sivilisoituminen uuden ajan alussa Pohjanmaalla (1540–1690). Rikos historiassa. Jyväskylän historiallinen arkisto 2000.

Jokiaho 2002. Jokiaho, Mika, Miehen kunnia ja maine 1600-luvun pohjalaisessa maalaisyhteisössä. Arjen valta: suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiseltä keskiajalta teollistumisen kynnykselle (v.1450-1860) Historiallinen arkisto 116. Helsinki 2002.

Jokinen 2004. Jokinen, Arja, Diskurssianalyysin aakkoset. 3. painos. Tampere 2004.

Juva 1955. Juva, Mikko, Varsinais-Suomen seurakuntaelämä puhtasoppisuuden hallitsemina vuosisatoina (1600–1808). Turku 1955.

Kairinen 1991. Kairinen, Martti, Modernin työoikeuden kehityshistoria. Suomen oikeushistorian pääpiirteet: sukuvallasta moderniin oikeuteen. Toim. Pia Letto-Vanamo. Jyväskylä 1991.

Karonen 1994. Karonen, Petri, Kämnerinoikeudet Suomen kaupungeissa suurvalta-ajan alkupuolella (noin 1620–1660). Jyväskylä 1994.

Karonen 1995. Karonen, Petri, Talonpojat oikeutta paossa: rikollisuudesta Keski-Suomessa 1700-luvun lopulla. Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämän kuvaajina. Jyväskylän historiallinen arkisto, vol.1. Jyväskylä : 1995.

Karonen 1999. Karonen, Petri, Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809. Juva 1999.

Katajala 1995. Katajala, Kimmo, Historian ja antropologian välimaastossa: historian näkökulma. Manaajista maalaisaateliin: tulkintoja toisesta historian, antropologian ja maantieteen välimaastossa. Helsinki 1995.

Korhonen 2001. Korhonen, Anu, Mentaliteetti ja kulttuurihistoria. Kulttuurihistoria. Helsinki 2001.

Koskivirta 2001. Koskivirta, Anu, Sisäinen vihollinen: henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä. Helsingin yliopisto 2001.

Laine 1996. Laine, Esko M, Yksimielisyys – sota – pietismi: tutkimuksia suomalaisesta papistosta ja yhteiskunnasta kolmikymmenvuotisesta sodasta pikkuvihaan. Helsinki 1996.

Laasonen 1991. Laasonen, Pentti, Suomen kirkon historia 2: vuodet 1593–1808 Porvoo Helsinki Juva 1991.

Lehtonen 1990. Lehtonen, Heikki, Yhteisö. Tampere 1990.

Letto-Vanamo 1989. Letto-Vanamo, Pia, Suomalaisen asianajajalaitoksen synty ja varhaiskehitys: oikeushistoriallinen tutkimus. Helsinki 1989.

Letto-Vanamo 1991. Tuomioistuinmenettelyn historiaa: rahvaan oikeudenkäytöstä valtiolliseen prosessiin. Suomen oikeushistorian pääpiirteet: sukuvallasta moderniin oikeuteen. Helsinki 1991.

Matikainen 2002. Matikainen, Olli, Verenperijät: väkivalta ja yhteisön murros itäisessä Suomessa 1500- ja 1600-luvulla. Helsinki 2002.

Matinolli 1971. Matinolli, Eero, Oikeudenhoito ja rikollisuus Varsinais-Suomessa (1600-1809). Varsinais-Suomen historia VII, 2. Turku : Varsinais-Suomen maakuntaliitto 1971.

Matinolli 1971. Matinolli, Eero, Paikallinen itsehallinto Varsinais-Suomessa 1600- ja 1700-luvuilla. Varsinais-Suomen historia VII, 1. Turku : Varsinais-Suomen maakuntaliitto 1971.

Nenonen 1995. Nenonen, Marko, Noitus ja idän mies. Noitavainojen erityisluonne Viipurin karjalassa. Manaajista maalaisaateliin. Tulkintoja toisesta historian,

antropologian ja maantieteen välimaastossa. Toim. Kimmo Katajala. Tietolipas 140. Jyväskylä 1995.

Nieminen 1951. Nieminen, Armas, Taistelu sukupuolimoraalista: avioliitto ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle. Porvoo 1951.

Nousiainen 1993. Nousiainen, Kevät, Prosessin herruus: länsimaisen oikeudenkäytön ”modernille” ominaisten piirteiden tarkastelua ja alueellista vertailua. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys 1993.

Nygård 1989. Nygård, Toivo, Suomen palvelusväki 1600-luvulla: palkollisten määrä, työ, palkkaus ja suhteet isäntäväkeen. Historiallisia tutkimuksia 150. Helsinki 1989.

Nygård 1994. Nygård, Toivo, Itsemurha suomalaisessa yhteiskunnassa. Jyväskylä 1994.

Nygård 1996. Nygård, Toivo, Vammaisten historia: marginaaliryhmien historiaa. Avun kohteesta itsensä auttajaksi: katsaus Suomen vammaishistoriaan. Toim. Toivo Nygård ja Kari Tuunainen. Jyväskylä 1996.

Nygård 1998. Nygård, Toivo, Erilaisten historiaa: marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Jyväskylä 1998.

Oja 1977. Oja, Aulis, Nousiaisten historia. Turku : Nousiaisten kunta; Nousiaisten seurakunta 1977.

Ojala 2002. Ojala, Kirsi, Patriarkaalin kaupunkiyhteisö ja palvelusväki: Turun piit ja rengit vuosina 1722–1740. Suomen historian Pro gradu- työ, Jyväskylän yliopisto. Historian laitos 2002.

Orrman 1994. Orrman, Eljas, Suomen historian asiakirjalähteet. Helsinki 1994.

Pajula 1898. Pajula, J.S., Pietismi ja uskonnolliset liikkeet Suomessa 1686–1772. Hämeenlinna 1898.

Pajuoja 1991. Pajuoja, Jussi, Varhaiset rikokset ja niiden rankaiseminen. Suomen oikeushistorian pääpiirteet: sukuvallasta moderniin oikeuteen. Helsinki 1991.

Peltonen 1997. Peltonen, Matti, Kerta kiellon päälle: suomalainen kieltolakimentaliteetti vuoden 1733 juopumusasetuksesta kieltolain kumoamiseen 1932. Helsinki 1997.

Pentikäinen 1990. Pentikäinen, Juha, Suomalaisen lähtö: kirjoituksia suomalaisesta kuolemankulttuurista. Helsinki 1990.

Pirinen 1976. Pirinen, Kauko, Turun tuomiokapituli 1276-1976. Toim.Kauko Pirinen. Turun arkkihiippakunnan tuomiokapituli : Turku 1976.

Pitkänen 1996. Pitkänen, Timo, Joka asianomaisille tätä kautta ilmoitetaan: kuulutukset paikallisyhteisön kuvaajina. Kirkonkirjat paikallisyhteisön kuvaajina. Jyväskylän historiallinen arkisto, vol. 2. Jyväskylä : 1996.

Pylkkänen 1990. Pylkkänen, Anu, Puoli vuodetta, lukot ja avaimet: nainen ja maalaistalous oikeuskäytännön valossa 1660–1710. Helsinki 1990.

Renvall 1949. Renvall, Pentti, Suomalainen 1500-luvun ihminen oikeuskatsomustensa valossa. Turun yliopisto 1949.

Rimpiläinen 1971. Rimpiläinen, Olavi, Läntisen perinteen mukainen hautauskäytäntö Suomessa ennen isoavihaa. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia ; 84. Helsinki 1971.

Ruuth 1922. Ruuth, Martti, Abraham Achrenius ajan merkki ajoiltaan 2.laajennettu painos. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia ; 17. Porvoo WSOY 1922.

Toivanen 1999. Toivanen, Jenni, Jälkeenjätetyt: leskinaiset 1700-luvun lopun jämsäläisessä maalaisyhteisössä. Suomen historian Pro gradu-työ, Jyväskylän yliopisto. Historian laitos 1999.

Vastamäki 2003. Vastamäki, Tiina, Talouspoliittisen päätöksenteon vuorovaikutteisuus ja sen yksilölle tarjoamat strategiset mahdollisuudet: tapaustutkimus Hans Henrik Boijen toiminnasta Otavalan pellavanviljelykoulun johtajana säätyvallan ajalla. Suomen historian Pro gradu-työ, Jyväskylän yliopisto. Historian laitos 2003.

Vilkuna 1995. Vilkuna Kustaa H.J., Alkoholin nauttimispaikka, juopottelijat ja juomisen ajankohta 1500-1700-luvun Suomessa. Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämän kuvaajina. Jyväskylän historiallinen arkisto; 1. Jyväskylä 1995.

Vilkuna 1996a. Vilkuna Kustaa H.J., Jumala elä rankase minua: yksilöllisen subjektin synty. Siperiasta siirtoväkeen: murrosaikoja ja käännekohtia Suomen historiassa. Jyväskylä 1996.

Vilkuna 1996b. Vilkuna Kustaa H.J., Kun hullujenhuoneeseen kerran joutuu, ei pois pääsyä enää ole: mielenheikkous, kehitysvammaisuus ja tartuntavaara 18.vuosisadalla. Kirkonkirjat paikallisyhteisön kuvaajina. Jyväskylän historiallinen arkisto; 2. Jyväskylä 1996.

Vilkuna 2000. Vilkuna Kustaa H.J., Herotes oli koira: humoristinen puhe rikoksena. Rikos historiassa. Jyväskylän historiallinen arkisto; 5. Jyväskylä 2000.

Virrankoski 1970. Virrankoski, Pentti, Tuomiokirjojen käyttö historiantutkimuksessa. Turku 1970.

Ylikangas 1996. Ylikangas, Heikki, Wallesmanni: kuusi vuosisataa kansan ja esivallan välissä. Kauhava : Suomen nimismiesyhdistys 1996.

Ylikangas 1999. Ylikangas, Heikki, Väkivallasta sanan valtaan: suomalaista menneisyyttä keskiajalta nykypäiviin. Porvoo Helsinki Juva: WSOY 1999.

Ylikangas 1971. Ylikangas, Heikki, Väkivaltarikosten motivaatiopohja 1500-luvun Suomessa. Historiallinen arkisto 1965.

Österberg – Lennartsson – Naess 2000. Social Control Outside or Combined with the Secular Judicial Arena. Teoksessa People Meet the Law: Control and Conflict-handling in the courts. The Nordic Countries in the Post-Reformation and Pre-Industrial Period. Otta 2000.

Österberg – Sogner (eds.) 2000. People Meet the Law: Control and Conflict-handling in the courts. The Nordic Countries in the Post-Reformation and Pre-Industrial Period. Otta 2000.

LIITE 1

Nousiaisissa kihlakunnanoikeuden käräjillä käsitellyt tapaukset vuosina 1753-1765.

Syytteen laatu	vuosi 1753	1754	1755	1756
Väkivalta	8	6	7	6
Herjaus ja kunnia	7	9	8	2
Salavuoteus, huorinteko, avioliitto	8	5	9	13
Riidat	64	75	81	49
Hallinnolliset asiat	16	20	29	28
Varkaudet	1	-	-	-
Sapattirikokset	1	-	-	11
Juopumus ja viinan myynti	1	4	10	10

Syytteen laatu	1757	1758	1759	1760
Väkivalta	5	4	1	3
Herjaus ja kunnia	5	1	2	4
Salavuoteus, huorinteko, avioliitto	3	4	4	10
Riidat	48	52	16	37
Hallinnolliset asiat	40	34	27	22
Varkaudet	1	-	2	1
Sapattirikokset	1	4	-	2
Juopumus ja viinan myynti	-	3	-	4

Syytteen laatu	1761	1762	1763	1764	1765
Väkivalta	9	2	6	3	6
Herjaus ja kunnia	1	5	6	1	3
Salavuoteus, huorinteko, avioliitto	7	2	-	2	6
Riidat	48	67	45	68	63
Hallinnolliset asiat	32	31	28	28	16
Varkaudet	1	-	-	1	-
Sapattirikokset	1	1	2	1	1
Juopumus ja viinan myynti	9	10	5	11	6

Tapauksia ei ole luokiteltu virallisten luokitusten mukaan. Riidat-luokkaan on laitettu muun muassa taloudellisen osapuoli oli Nousiaisista. Samaan luokkaan on laitettu lisäksi sovittelut. Hallinnollisiin asioihin kuuluvat esim. käyttö ja sairauksien toteamiset.